

ΙΔΕΑ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΓΙΩΡΓΟΥ ΘΕΟΤΟΚΑ : Έντυπώσεις από τη
Γιουγκοσλαβία.

ΣΑΙΣΠΗΡΟΥ : ΦΑΛΣΤΑΦ. Μετάφρασμα
ΑΛΕΞ. ΠΑΛΛΗ. (Συνέχεια).

ΓΙΑΝΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗ : Το πρόβλημα του
εγώ στη φιλοσοφία του L. Brunschvicg
(Δ.' Μέρος).

ΑΓΓ. ΤΕΡΖΑΚΗ : Το νεοελληνικό μυθιστό-
ρημα (Η.' Μέρος).

ΧΡ. ΕΜΜ. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ : Το δράμα
ένος ποιητή.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ του κ. Γ. Θ. — ΕΛΕΥΘΕΡΕΣ
ΓΝΩΜΕΣ του κ. Α. Καραντώνη. — ΠΡΟ-
ΣΩΠΑ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΑ.

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1933

ΤΙΜΗ ΔΡ. 10

ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙ ΤΥΠΟΣ Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ = ΑΘΗΝΑΙ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ ΣΤΑΔΙΟΥ 14-ΑΘΗΝΑΙ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Μπόχνερ: — <i>Δύναμις και ΐλη.</i> Μετάφρασις υπό Α. Φαρμακοπούλου	Δρ. 40.—
Νίτσε Φρ. — <i>Η γέννησις τής τραγωδίας.</i> Μετάφρασις υπό Ν. Καζαντζάκη.	> 30.—
Νίτσε Φρ. — <i>Τάδε έφη Ζαρατούστρας.</i> Μετάφρασις υπό Α. Κουκούλα.	> 50.—
Νέττι Φρ. — <i>Μπολσεβικισμός, Φασισμός και Δημοκρατία.</i> Μετάφρασις υπό Αλιβιζάτου.	> 40.—
Νορντάου Μάξ. — <i>Τά κατά συνθήκην ψεύδη.</i> Μετάφρασις υπό Κ. Παπαλεξάνδρου.	> 40.—
Νορντίου Μάξ. — <i>Ψυχολογικά Παράδοξα.</i> Μετάφρασις υπό Ν. Κωντουριώτου	> 15.—
Νορντάου Μάξ. — <i>Ψυχολογική Φυσιολογία τής Μεγαλοφυΐας και ΐδιοφυΐας.</i> Μετ. Α. Παλαμᾶ.	> 16.—
Ντανβίλ. — <i>Η Ψυχολογία του έρωτος.</i> Μετάφρασις υπό Χ. Δαραλέξη	> 15.—
Ντεμπάβ Α. — <i>Υγιεινή και φυσιολογία του γάμου.</i> Μετάφρασις υπό Τ. Καρδαρά.	> 20.—
Ντεμπάβ Α. — <i>Υγιεινή των ήδονών και τέρψεων.</i> Μετάφρασις υπό Τρ. Εύαγγελίδου.	> 15.—
Παιγιώ Ι. — <i>Η Κατάκτηση τής εύτυχίας.</i> Μετάφρασις υπό Ι. Βαχαβιόλου.	> 50.—
Πάτερ Β. — <i>Η έποχή τής αναγεννήσεως.</i> Μετάφρασις υπό Ι. Καρζή	> 20.—
Πλεχάνωφ Γ. — <i>Αναρχισμός και Σοσιαλισμός.</i>	> 30.—
Ποανκαρέ Έρρ. — <i>Επιστήμη και υπόθεσις.</i> Μετάφρασις υπό Π. Ζερβού.	> 35.—
Πώλχιν Φρ. — <i>Η ήθικη τής ειρωνείας.</i> Μετάφρασις υπό Χ. Δαραλέξη.	> 30.—
Ραιτσανστάϊν. — <i>Ο Έρωσ διὰ των αλώνων.</i> Μετάφρασις υπό Ν. Δαλεζίου.	> 20.—
Ρενάν Έρ. — <i>Ο Απόστολος Παύλος.</i> Μετάφρασις υπό Γ. Βουτσινᾶ. Τόμοι 2.	> 50.—
Ρενάν Έρ. — <i>Οι Απόστολοι.</i> Μετ. Μπ. Αννίνου.	> 40.—
Ρενάν Έρ. — <i>Ο Βίος του ΐησοῦ.</i> Μετάφρασις υπό Αρ. Καμλάνη.	> 50.—
Ριμπώ Τ. — <i>Αι ασθένειαι τής προσωπικότητος.</i> Μετάφρασις υπό Π. Ψηλορείτη.	> 30.—

ΕΥΚΟΛΙΑΙ ΠΛΗΡΩΜΗΣ ΔΙΑ ΜΗΝΙΑΙΩΝ ΔΟΣΕΩΝ
ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΤΙΜΟΚΑΤΑΛΟΓΟΝ ΔΩΡΕΑΝ

ΧΡΟΝΙΑ Α΄ ΤΟΜΟΣ ΙΙ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1933 ΑΡΙΘ. 8

Ι Δ Ε Α

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ—ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΣΚΕΨΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ

ΙΔΡΥΤΕΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΧΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ: ΚΑΘΕ ΟΜΟΊΔΕΑΤΗΣ Σ΍ΠΟΙ-
ΟΔΗΠΟΤΕ ΚΛΑΔΟ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ Η ΤΗΣ
ΤΕΧΝΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟ΄ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΗΣ ΔΗ-
ΜΟΤΙΚΗΣ.

ΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΔΕΝ ΕΠΙΣΤΡΕΦΟΝΤΑΙ.

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ:

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ «Ι Δ Ε Α»

ΕΚΔΟΤΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ
ΣΤΑΔΙΟΥ 14· ΑΘΗΝΑΙ

ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ: Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΝ - ΑΘΗΝΑΣ

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΡ. 10.—

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ: ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ
ΓΙΑ ΕΝΑ ΧΡΟΝΟ ΔΡ. 120.— Α. Α. 0.12.0
ΓΙΑ ΕΞΗ ΜΗΝΕΣ ΔΡ. 70.—

ΓΙΩΡΓΟΥ ΘΕΟΤΟΚΑ

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑ

Η Βαλκανική είναι ή χερσόνησος των άπότομων, των αγεφύρωτων, θαρρείς, αντίθεσεων. Όσο καλά πληροφορημένος κι' αν είσαι για τή φυσική και πνευματική άνομοιογένειά της, ή πραγματικότητα ξεπερνᾶ όλες τις προβλέψεις σου και σου επιφυλάσσει, σχεδόν σέ κάθε βήμα, αντιφάσεις πολύ πιό έντονες από κείνες πού φαντάστηκες. Πόσο μεγάλες αντιφάσεις λόγου χάρη σ'αυτήν τήν ιστορική άκτὴ του Ίονίου και τής Αδριατικής! Από τὸ Μωριά και τή Ρούμελη ὡς τήν Κέρκυρα, αν δεν υπάρχει ακόμα αντίθεση, υπάρχει ὁμως ἀρκετὴ ἀπόσταση μες στα ἴδια περίπου φυσικά και πνευματικά πλαίσια. Μᾶ σ'αν ἀφήσεις τὸ λυρικό και ἠδονικό νησί και ἀντικρύσεις, ἀμέσως ὕστερα, τὰ βουνά, τὰ λιμάνια, τὸ λαὸ τής Αλβανίας (τὸ λαὸ αὐτόν, πού μᾶς είναι τόσο γνώριμος κ' ἴσως και συγγενικός), αἰσθάνεσαι σὰ νὰ μεταφέρθηκες, ἀπὸ τή μιὰ στιγμή στην ἄλλη, μακριά, σέ χώρες ἀνείπωτες, πού δεν τίς συνδέει μαζί μας καμμιά κοινότητα του κλίματος και τής ιστορίας. Βουνά τερατώδη, πελώριοι και ἄγριοι ὄγκολίθοι χωρὶς τὸν πειραμικὸ θάμνο, στημένοι στην

δα άπάνω στο περιγιάλι, άνθρωποι πρωτόγονοι, άπελέκτοι και άγέρωχοι, βγαλμένοι ποιός ξέρει από ποιόν άνατολικό Μεσαίωνα, σε λίγες, ελάχιστες όργιές από την κομψή πρασινάδα και τὰ ρωμαντικά, άρχοντικά καντούνια τών Κορφών.

Τò παιχίδι τών αντιθέσεων συνεχίζεται ολοένα προς τὸ Βορριά. Ἐπὶ τὴν Ἄλβανία περνᾷς στὸ Μαυροβούνι χωρὶς μεγάλες ἐκπλήξεις ὀπωσθήποτε, μολονότι νιώθεις καλὰ πὼς, ἂν δὲν ἄλλαξε ὀλότελα ἡ φύση, ἄλλάξανε ὁμως πολὺ βαθιὰ τὰ πνεύματα. Μὰ στη φιδωτὴ και ἀγύριστη λιμνοθάλασσα τοῦ Κάτταρο, συνωμότησαν, θαρρεῖς, ὅλοι σχεδὸν οἱ σκηνοθέτες τοῦ παρδαλοῦ αὐτοῦ θεάτρου τῆς Βαλκανικῆς γιὰ νὰ δημιουργήσουν τὴν πιὸ ἀφάνταστη σύνθεση. Στὴν ἀρχή, μὲς στὴν ἀφθονία και τὴν ἡμερότητα τῆς φυτείας, μὲς σὲ μιὰν ἀτμόσφαιρα ἀρωματισμένου βουνοῦ και ψυχικῆς γαλήνης, ὁ ταξιδιώτης ἀναπολεῖ λίμνες τῆς Ἰταλίας. Εἰδυλλιακὰ σπιτάκια καθρεφτίζονται στὰ ἀσάλευτα, πράσινα νερά, περιβόλια ἀνθίζουν στυὺς πρόποδες τών λόφων, παρήγορα καμπαναριὰ προβάλλουν ἀνάμεσα στὰ εἰρηνικὰ δάση. Τοπεῖο ἤρεμον ρωμαντισμοῦ, σχεδὸν γελαστό. Νιώθεις ὥστόσο πὼς αὐτὸ δὲν εἶναι ὄλο, πὼς τὸ τοπεῖο κρύβει ἐκπλήξεις. Ἡ σιωπὴ τῆς φύσης εἶναι πολὺ βαριά και ἀνήσυχη, ἡ ζωὴ, θαρρεῖς, κρύβεται ὀλοῦθε. Κάτι κακὸ προαναγγέλλεται. Καὶ πράγματι, σὲ μιὰ στροφή τοῦ πλοίου, στὴν τρίτη, νομίζω, λίμνη, πού περιέχει ἡ ἀπέραντη λιμνοθάλασσα, ἀντικρύζεις ἀπότομα, στημένα ἀπὸ δυὸ μεριές, τὰ ἴδια τρομερὰ βουνὰ τῆς Ἄλβανίας, τὴν ἴδια ξερὴ και κάθεται πέτρα, ὀρθωμένη ἴσια ἀπάνω στὸ κύμα, δεσπόζοντας και σκιάζοντας τὰ πάντα ὀλόγυρα. Αἰσθάνεσαι ξαφνικὰ κλεισμένος ἀπὸ παντοῦ, σφιγμένος μὲς στὸ γρανίτη, συνεπαρμένος ὥστόσο ἀπὸ τὸ ἄγριο μεγαλεῖο αὐτῆς τῆς αἰσχύλειας σκηνοθεσίας, πού κρουβότανε πίσω ἀπὸ ἕναν τόσο ἀναπαυτικὸ λυρισμό.

Μὰ ὅλα κρύβονται ἐδῶ-πέρα και πρέπει νὰ ψάξεις γιὰ νὰ τὰ βρεῖς, κρύβονται σὰ φοβισμένα ἀπὸ τὶς ἀμοιβαῖες ἀντιθέσεις τους. Ψάξουμε ἀρχετὰ γιὰ νὰ βροῦμε τὴ μικρὴ πόλη τοῦ Κάτταρο, πού σημειώνουν οἱ γεωγραφικοὶ χάρτες, τοῦ Κοτόρο, ὅπως τὴ λένε οἱ Σλάβοι. Τὴ βρήκαμε τέλος, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουμε, πίσω ἀπὸ μιὰ βενετσιάνικη πόρτα, σὰν ἀρχαίου και ἀρχοντικοῦ ἰδιωτικοῦ σπιτιοῦ. Νομίζαμε πὼς θὰ μποῦμε σὲ μιὰν ἀλλῆ ἢ σ' ἕναν κῆπο και μπήκαμε σὲ μιὰ πόλη, ελαφριὰ ὑπνωτισμένοι ἀπὸ μερικὲς θαυμάσιες κορμοστασιές κορτσιῶν, πού πῆρε τὸ μάτι μας στὸ βίαιον περίπατό μας. Πόλη παλαικὴ και σεμνή, σκεπασμένη ἀπὸ τὶς παραδόσεις της. Καντούνια και καμάρες τῆς ὀραιότερης βενετσιάνικης ἐποχῆς, σκαλισμένες πόρτες τῆς Ἐναγέννησης, καθολικοὶ Χριστοὶ σταυρωμένοι στὶς πλατεῖες. Βγαίνεις ὀλότελα, γιὰ μιὰ στιγμή, ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, ξεχνᾷς και τὸν αἰῶνα και τὴν ταραγμένη χερσόνησο πού πατᾷς, ξαναζεῖς, μὲς σ' ἕνα φευγαλέο ὄνειρο, τοὺς πιὸ μακρινούς θρούλους τοῦ οὐμανισμοῦ. Καὶ ὁμως, μὲς στὴν τόσο δυτικὴ, τὴν τόσο λατινικὴ αὐτὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ παλιοῦ καιροῦ — τελευταία ἀντίθεση — σὲ ξυπνοῦνε σὲ κάθε βῆμα οἱ ὀλαβικὲς ἐπιγραφές, ἡ

ὀλαβικὴ γλώσσα, οἱ σκνθρωποὶ και ἀμίλητοι Σλάβοι στρατιῶτες τοῦ βασιλιᾶ Ἐλεξάντρου.

* *

Ἐπὶ τὸ Κάτταρο ὡς τὴν Ἰταλικὴ Φιούμη, πού τὴ χωρίζει ἕνα στενὸ κανάλι ἀπὸ τὸ ὀλαβικὸ Σούσακ, ἡ Δαλματία ἀπλώνει πλουσιοπάροχα, στὶς ἀκτὲς τῆς Ἐδριατικῆς, τὶς φυσικὲς και τὶς ἐπίκτητες ὀμορφίες της. Τὸ πλοῖο πλανιέται ἀτελεύτητα ἀνάμεσα στὰ ἀμέτρητα πράσινα νησιά, πού προστατεύουν τὸ νταντελένιο ἀκρογιάλι. Συχνὰ ἀναγνωρίζεις, στὶς πλαγιές τών δαλματικῶν λόφων, τὴ βλάστηση τοῦ τόπου μας και ἀναλογίζεσαι Ἐλληνικὲς κορυφογραμμές. Μὰ οἱ σκιερὲς πολιτείες, πού καθρεφτίζονται σ' αὐτὰ τὰ νερά, θυμίζουν ἄλλους κόσμους και ἄλλες ἱστορίες. Ἡ Ἰταλικὴ Ἐναγέννηση πέρασε ἀπὸ δῶ. Ἐν και δὲν ἐπιβλήθηκε ποτὲ ὀλότελα σ' αὐτὴν τὴ γῆ, μήτε κατόρθωσε νὰ διατηρήσει τὰ ἀποκλήματά της, ἄφησε ὁμως παντοῦ κάτι ἀπὸ τὸ πνεῦμα της. Ἡ Δαλματία, γιὰ νὰ τῆς ἀντισταθεῖ, τὴν ἀπορρόφησε, τὴν ἀφομοίωσε, και μπόρεσε κάποτε νὰ σταθεῖ ἀντίκρου στὴν Ἰταλία σὰν ἴση στὸν πολιτισμὸ και τὴν ὀμορφιά. Ὁ Ἐλληνας ταξιδιώτης νοσταλγεῖ ἐδῶ τὴ Φραγκοκρατία, παρ' ὅλα τὰ δεινὰ της. Ἐπάρχει τέλος - πάντων κάποια διαφορὰ ἀνάμεσα στὶς χώρες πού δυνάστευσαν οἱ ἱμπεριαλισμοὶ τῆς Δύσης και σὲ κείνες πού πάτησε ὁ Τοῦρκος, κατατροφέας κάθε πνευματικῆς και ἠθικῆς ζωῆς, κάθε καλλιτεχνικῆς ἀνθισσης. Ἡ Γιουγκοσλαβία, μὲ τὶς ποικίλες ἱστορικὲς παραδόσεις της, εἶναι ἕνας ἐξαιρετος καθρέφτης γιὰ τέτοιες παρατηρήσεις. Ἐν κατόρθωναν οἱ δυτικοὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν ὀριστικὰ στὴν Ἐλλάδα και νὰ κρατήσουν τὸν Τοῦρκο στὴν Ἀσία, θὰ χάναμε ἴσως τὴν ὀρθοδοξία. Μὰ ἡ ἱστορία τῆς Δαλματίας, τῆς Κροατίας, τῆς Σλοβενίας, δείχνει καλὰ πὼς δὲ θὰ χάναμε μήτε τὴ γλώσσα μας μήτε τὸν ἔθνισμὸ μας. Θὰ εἶμασταν και σῆμερα Ἐλληνες ὅσο εἶναι κι' αὐτοὶ Γιουγκοσλάβοι. Τὰ παλάτια κ' οἱ παραδόσεις τῆς Ἐναγέννησης θὰ κοσμούσανε κάθε γωνιὰ τῆς Ἐλλάδας και θὰ εἶχαμε στὶς ἀναμνήσεις μας, ἀντὶ τέσσερις αἰῶνες ἀσιατικῆς τυραννίας, τέσσερις αἰῶνες οὐμανισμοῦ.

Τὸ πνεῦμα τῆς Ἐναγέννησης ἐξύψωσε, σ' αὐτὲς τὶς ἀκτὲς, τοὺς Σλάβους στὸ ἐπίπεδο τῆς Δύσης και δημιούργησε τὸ ἱστορικὸ και καλλιτεχνικὸ ἀνθισμα τών πόλεων τῆς Δαλματίας. Σὲ μερικὲς χάρισε τὴ δόξα.

Νὰ ἡ θρυλικὴ Ραγούζα, πού τόλμησε νὰ μετρηθεῖ μὲ τὴ Βενετία, ἡ Ραγούζα, κλειστὴ στὸν αἰῶνα, μὲς στὰ μεγάλα τείχη της, τὰ πιὸ ὀρατὰ ἴσως τείχη τῆς Εὐρώπης, παρθένα ἀπὸ κάθε μοντερνισμό, κι' ὥστόσο ὀλοζώντανη, ἀρχαιότατη και ὀλοκαίνουργια, σὰ νὰ εἶχε χριστεῖ μόλις πρὶν δυὸ γενεές. Τίποτα δὲν ἄλλαξε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τών μεγαλείων της, ἔξὸν ἀπὸ τὸ ντύσιμο τών κατοίκων. Ἐμφιβάλλεις ἂν ἄλλαξε ποτὲ κι' ὁ ρυθμὸς τῆς ζωῆς. Τὰ ἴδια πάντα στενὰ και σκιερὰ πλακίστρωτα, οἱ ἴδιες μυτερὲς στέγες, τὰ ἴδια ἀνθοστό-

λιστα μπαλκόνια, πού συχνά κρύβουν τὸν οὐρανό, ὅλα στη θέση τους ὅπως τότε, ἀρωματισμένα ἀπὸ ἱστορία. Μπορεῖς, μὲ τις ὥρες, νὰ ἀνεβοκατεβαίνεις τὰ ἀμέτρητα σκαλιὰ τῆς πόλης, νὰ πλανιέσαι στὰ καντούνια, σὲς πολεμίστρες, στοὺς μώλους, στοὺς κρυμμένους κήπους, στὰ παλάτια, δίχως τίποτα νὰ σοῦ θυμίζει τὴν ἐποχὴ μας, μὰ καὶ δίχως τίποτα νὰ σοῦ δώσει μιὰν ἐντύπωση ἐρειπίων. Τὰ παλιὰ πράγματα ἐδῶ δὲν πέθαναν, μῆτε κὰν γέρασαν, συνεχίζουν ἀμέριμνα τὴν ἰδιόρρυθμη ὑπαρξὴ τους, μὲ μιὰν ἀπροσδόκητη νιότη, πού σὲ μαγεύει. Εἶναι ἓνα μικρὸ νησί τοῦ παρελθόντος, ἀνέπαφο, ζωντανό, πού τὸ ξέχασε, θαρρεῖς, ὁ καιρὸς, λαμπρὸ καὶ περήφανο, μ' ἓναν ἀέρα ἀδιάλλακτης ἀρχοντίας, πού δὲ θέλει νὰ συνθηκολογήσει μὲ καμμιὰ πραγματικότητα.

Ὅταν στὰ 1803 οἱ στρατοὶ τοῦ Ναπολέοντα καταλύσανε τὴν αἰωνόβια ἀνεξαρτησία τῆς ἀριστοκρατικῆς Πολιτείας, ὁ λαὸς τοὺς δέχτηκε μ' ἐνθουσιασμό, γιατί ἡ Γαλλία τοῦ ἔφερε τὸν κώδικά της, τὴν ἰσότητα τῶν δικαιωμάτων, τὶς ἀρχὲς τοῦ 1789, καθὼς καὶ τὸ πνεῦμα ἐνὸς ἐνδύστερου ἐθνισμοῦ, πού ἔμελλε, σὲς μέρες μας, νὰ καταλήξει σὴν ἴδρυση τοῦ γιουγκοσλαβικοῦ Κράτους. Οἱ πατρίκιοι ὅμως, πού αἰσθάνθηκαν σὰ μιὰ ἀτίμωση τὴν ἀπώλεια τῆς ραγουζιανῆς ἀνεξαρτησίας, δὲ δέχτηκαν ποτὲ νὰ ἀναγνωρίσουν τὴ νέα κατάσταση τῶν πραγμάτων. Κλείστηκαν στὰ παλάτια τους κι' ἀποφάσισαν νὰ μὴν κάνουν παιδιά, ἀφήνοντας ἔτσι νὰ σβήσουν γιὰ πάντα οἱ ἱστορικὲς οἰκογένειές τους. Μὰ ἡ Ραγούζα σήμερα περηφανεύεται νὰ λέει πὼς οἱ παλιοὶ ἀριστοκράτες της δὲν ἔπαψαν ποτὲ νὰ γεννοῦνε νόθα, χαρίζοντας ἔτσι τὸ γαλάζιο αἷμα τους στὸν ἴδιο τὸ λαό, πού τοὺς εἶχε ἀποκηρύξει. Πηγαίνετε νὰ ἐλέγξετε τὴν ἀκρίβεια τέτοιων παραδόσεων. Τί σημασία ἔχει, ἄλλωστε; Ἐκεῖνο πού σημαίνει εἶναι τὸ ἀμόλυπτο ἀρχοντικὸ ὕφος, πού διατήρησε ἡ πολιτεία, σὰν ἄρωμα τῶν εὐγενικῶν αἰώνων της, ἡ ἁρμονία τῶν ρυθμῶν της, πού δὲν τὴ χάλασε τὸ κύλισμα τοῦ χρόνου, ἡ τέλεια εἰκόνα της, πού σοῦ μένει στὴ θύμιση, εἰκόνα ἐνὸς ἄρτιου καλλιτεχνήματος τῆς πιὸ λεπτῆς, μὰ καὶ τῆς πιὸ ζωντανῆς τέχνης.

Νὰ ὅμως καὶ τὸ Σπλίτ, τὸ Σπάλατα, πού συνθηκολόγησε πρόθυμα μὲ ὅλους τοὺς πολιτισμοὺς καὶ διατηρεῖ τοὺς ρυθμοὺς τους μὲς σ' ἓνα μεῖγμα ἀνεκδιήγητο. Ραγούζα-Σπλίτ, νέα ἀντίθεση. Ἡ πρωτεύουσα τῆς Δαλματίας εἶταν σὴν ἀρχὴ τῆς ἱστορίας της ἓνα παλάτι τοῦ Διοκλητιανοῦ, μὰ παλάτι χτισμένο μὲ τὴν πιὸ βαριὰ μεγαλοπρέπεια τῆς Ρώμης, ἀπέραντο καὶ ἀπόρθητο, προορισμένο, θαρρεῖς, νὰ στεγύσει μιὰ μέρα ἓναν ὀλόκληρο λαό. Ἐκεῖ τραβήχτηκε νὰ ζήσει τὰ τελευταῖα χρόνια του ὁ Αὐτοκράτορας, κορεσμένος ἀπὸ τὴ δόξα καὶ κυριευμένος ἀπὸ τὴν ἰδέα τοῦ θανάτου. Κατόπι τὸ παλάτι ἐρημώθηκε καὶ ξεχάστηκε. Στὸν VIIο αἰώνα, ὅταν οἱ Βάρβαροι κατέβηκαν νὰ κοιρσέψουν τὴ Σάλωνα, ὁ πανικόβλητος πληθυσμὸς τῆς ζήτησε καταφύγιο μὲς στὰ τείχη του. Ἔτσι γεννήθηκε ἡ σημερινὴ πόλη. Μὲς στὰ αἰωνόβια αὐτοκρατορικὰ τείχη καὶ σήμερα ἀκόμα κατοικοῦνε ἄνθρωποι. Τὰ μεταβάλανε

σὲ σπίτια, ἀνοίξανε παράθυρα κι' ἀκουμποῦνε τὶς γλάστρες τους ἢ ἀπλώνουνε τὰ ροῦχα τους. Μὲς σὲς πύλες τοῦ Διοκλητιανοῦ σφινώθηκαν μαρμαρέριδες καὶ καπελλάδικα—ὄπου-ὄπου, προσωρινὴ ἐγκατάσταση τῆς προσφυγιάς πού μόλις γλύτωσε, θαρρεῖς, ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴ. Δέκα-τρὲς αἰῶνες μετὰ τὴν καταστροφὴ, τὸ Σπλίτ διατηρεῖ ἀκόμα τὸν προσφυγικὸ του χαρακτήρα. Μὰ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς πόλης τί πανδαιμόνιο ἀσυμβίβαστων ρυθμῶν! Ρωμαϊκὸ μαυσολεῖο, φορτωμένο ρυθμοὺς γοιθικοὺς, ρωμανικοὺς καὶ βαροκoes, παλατάκια τῆς Ἀναγέννησης, ὄπου πρόσθεσαν ἀμερικανικὰ πατώματα ἀπὸ μετόν. . . Μὲς στὰ παλατάκια αὐτὰ λειτουργοῦν ξυλάδικα καὶ τυπογραφεῖα. Στὸ περίφημο περιστύλιο τοῦ Διοκλητιανοῦ, μὲς σὲς κολόνες τῆς Ρώμης, μὲς σὲς πέτρινες νταντέλες τοῦ Μεσαίωνα καὶ τῆς Ἀναγέννησης, μὲς σὲς Σφίγκες τῆς Αἰγύπτου, πού κουβαλήθηκαν ἐκεῖ ὁ Θεὸς ξέρει πότε καὶ πὼς, μὲς σὴν ἀκατάπαυστη βοῇ μιᾶς ἐμπορικῆς συνοικίας, ὁ Μέστροβιτς, ὁ ἐθνικὸς γλύπτης τῶν Σλάβων τοῦ Νότου, ἔστησε τὸ πιὸ κολοσσιαῖο ἄγαλμά του, σύνθεση τῶν ἐπηροῶν τοῦ Μιχαήλ-Ἀγγέλου καὶ τοῦ Rodin! Γιὰ νὰ ἔχεις πλέρια τὴν εἰκόνα τῆς φανταστικῆς αὐτῆς πολιτείας, πρόσθεσε τὴν κίνηση καὶ τὰ μηχανικὰ συνεργεῖα ἐνὸς μεγάλου λιμανιοῦ. Στὰ καφενεῖα, ἄλλωστε, συναντᾷς ἄνθρωπους, πού βαριοῦνται ὅλες αὐτὲς τὶς στιβαγμένες καὶ ζουπηγμένες ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος καὶ σοῦ μιλοῦνε γιὰ μαρξισμό. . .

ΓΙΩΡΓΟΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ

(Συνεχίζεται)

ΣΑΙΞΠΗΡΟΥ ΦΑΛΣΤΑΦ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΑ ΑΛΕΞ. ΠΑΛΛΗ

ΠΡΑΞΗ ΤΡΙΤΗ — ΣΚΗΝΗ ΠΡΩΤΗ

Μπάγκορ. Στου Πρωτοσυγγελου.

Ερχονται ο ΠΕΡΣΗΣ, ο ΓΟΥΡΣΤΕΡ, ο ΜΟΡΤΙΜΕΡ, ο ΓΛΕΝΤΟΒΕΡ.

ΜΟΡΤΙΜΕΡ

Όλα παρουσιάζονται ὄχι ασκημα, οι φίλοι βασιμοι, κι' αρχίζουμε με καθε ελπιδα επιτυχιας.

ΠΕΡΣΗΣ

Μιλορδε Μορτιμερ κι' αδερφε Γλεντοβερ, καθηστε. Κι' εσυ, θειε Γουρστερ . . . Ω να παρει η εφηη, ξεχασα το χαρτη.

ΓΛΕΝΤΟΒΕΡ

Όχι, νά τος εδω. Καθησε, Περση. Το ονομασου καθε φορα που ο 'Ερικος το ακουει, τα μαγουλατου κιτρινιζουνε, και μ' ενα στεναγμο απο την καρδιατου λει ας εισουνα στα ουρανια.

ΠΕΡΣΗΣ

Ομως του λογουσου στην κολαση μολις ακουσει το ονομα Γλεντοβερ.

ΓΛΕΝΤΟΒΕΡ

Δεν τον κατηγορω. Οταν γενηθηκα, η οψη του ουρανου σκεπαστηκε απο φλογισμενα σχηματα, κατακαφτες λαμπαδες. Ναι, τοτε ο σκελετος και τα πελωρια θεμελα της γης τρεμοριγουσαν σαν αλαφιασμενα.

ΠΕΡΣΗΣ

Μπα, ετσι θα τρεμοριγουσαν την ιδια αφτη εποχη κι' αν της μητεραςσου η κατσουλα γεναγε τα γατακιατης, κι' ας μην ειχες γενηθει ποτες του λογουσου.

ΓΛΕΝΤΟΒΕΡ

Σου λεω η γη πως τρανταζε οταν εγω γενηθηκα.

ΠΕΡΣΗΣ

Και εγω σου λεω η γη δεν ειτανε της γνωμησμου αν θαρεις πως τρανταζε απο φοβοσου.

ΓΛΕΝΤΟΒΕΡ

Τα ουρανια φωτια ειταν ολα κι' ετρεμε η γη.

ΠΕΡΣΗΣ

Ω ναι ετρεμε τοτε η γη σαν ειδε τον ουρανο φωτια, κι' οχι απο φοβοτης γιατι γενηθηκες. Συχνα ειναι αρωστημενη η φυση και ξεσπαι με ηφαιστεια παραδοξα, συχνα την παραγομισμενη γη τη δαιμονιζει και τη σφαζει ως ειδος κωλικοπονος απο αερα απειθαρχο φυλακισμενο μες στη μητρατης, κι' αφτος, οταν τανιζεται για να ξεφυγει, τιναζει την καλημας γρηουλα γη, τοσο που καμπαναριά γκρεμιζει και χορταριαρμενους πυργους. Τετια σφιξη στη γενασου η γιαγιαμας γη τοτε ειχε κι' απο τους πονους τρανταζε.

ΓΛΕΝΤΟΒΕΡ

Περση αδερφε, απο τον καθενα δε σηκωνω τετια αντιλογα. Αφισεμε να σου πω και παλι πως οταν γενηθηκα σκεπαστηκε η οψη του ουρανου απο φλογισμενα αγναρια. Τα γιδια προγγιζαν απ' τα βουνα, και τα βουβαλια μουγκριζαν παραξενα εδω κι' εκει στους τρομασμενους καμπους. Σημαδια που με μαρτυρουν υπεροχο. Ολη η ζωημου δειχνει πως δεν ειμαι απο καταλογο του κοινου του κοσμου. Αφτος που βρισκεται — ο μαντρωμενος απο το πελαγο που αγριολαει στις οχτες της Αγγλιας, της Γουαλιας και Σκοτίας — που βρισκεται και με κηρυχνει εμενα μαθητητου ; Ας εβγει αν ειναι μανας γιος, κι' ας μ' ακολουθησει μ' ισο βημα μεσα στο λαβυρινθο της μαγικης της τεχνης και μες στ' αποκρυφατης τα πειραματα.

ΠΕΡΣΗΣ

Κανεις νομιζω δε μιλαι Γουαλικα καλυτερασου. Ας παω στο δειπνο.

ΜΟΡΤΙΜΕΡ *(κρυφα)*

Σωπασε, Περση, γιατι θαν τον φρενιασεις.

ΓΛΕΝΤΟΒΕΡ

Μπορω να κραξω πνεματα μεσα απο της αβυσος τα τρισβαθα.

ΠΕΡΣΗΣ

Μπα, κι' εγω μπορω, κι' οτιος θες μπορει' ερχονται ομως κιολας αμα τα φωναξεις :

ΓΛΕΝΤΟΒΕΡ

Ναι, μπορω να σε διδαξω, Περση, πως να δινεις στους διαβολους προσταγες.

ΠΕΡΣΗΣ

Και γω πως να ντροπιαξεις διαβολο με το να λες αληθιες. Λεγε αληθια και ντροπιαζε το διαβολο. Αν εχεις εξουσια ναν τον βγαξεις, φερετον εδω, κι' εχω εξουσια, σ' ορκιζουμαι, ναν τον ντροπιασω οξω απο δω. Ω λεγε αληθια και ντροπιαζε οσο ζεις το διαβολο.

ΜΟΡΤΙΜΕΡ

Ελα ελα, φτανουν πια τωρα οι ασκοπες αφτες λογοτριβες.

ΓΛΕΝΤΟΒΕΡ

Τρεις φορές ο βασιλέας ορμήσε προς τη δυναμηνου, και τρεις φορές απο-
του Βαη τις οχτες και του αμοστρωμενου Σέβερνον τον εστειλα γω πισω-
μπρος γυμνο ετσι κι' ανεμοδαρτο.

ΠΕΡΣΗΣ

Μα πώς γυμνο και μαλιστα ανεμοδαρτο ; Πώς διαβολο πώς γλυτωσε
απο ριγος ;

ΓΛΕΝΤΟΒΕΡ

Ελα νά το χαρτη. Ελα ας μοιρασουμε τα δικαιωματαμας οπως απαιτει
η τριδιπλημας συμφωνια.

ΜΟΡΤΙΜΕΡ

Ο Πρωτοσυγγελος σωστα σωστα τα χωρισε τρεις μεριδες ισιες. Η Αγγλια
απο τον Τρεντο και το Σεβερνο ως εδω, νοτια κι' ανατολικά, παραχωρηθηκε
στο μεροςμου. Ολα τα δυτικά, η Γουάλια περα απο την ακροποταμια του
Σεβερνου, κι' ολος ο καρπερος ο καμπος, ο εντος σ'αφτο το συνορο, πηγαινει
στον Γλεντοβερ. Δικου, αγαπητεμου Περση, ολο το βορινο περισεμα, οσο
χωριζεται απο τον Τρεντο. Τα ομολογαμας τριδιπλα γραμενα, κι' αφτα αμα
τα σφραγισουμε αμοιβαια — και μπορουν οι υπογραφες να μπουν αποψε —
τοτε αβριο, Περση, εσυ κι' εγω με τον αγαπητομας Γουρστερ ξεκινουμε εφτυς
να σμιξουμε στο Σκότιχο στρατο και του πατερασου στο Σρούσπερι, κατα
τα ορισμενα. Ο πεθεροςμου εδω ο Γλεντοβερ δεν ειναι αμεσως ετοιμος, μα
ως μερες δεκατεσερεις τη συμπραξητου αναγκη δεν την εχουμε. *(Στο Γλεντοβερ)*
Μπορεις ομως, νομιζω, εντος αφτης της διοριας να συναξεις τους συχωρια-
νουςσου, τους αρχοντους γυρω, κι' ολους τους αλους φιλους.

ΓΛΕΝΤΟΒΕΡ

Πιο συντομο διαστημα κοντασας θα με φερει, και θα με συνοδεβουνε
κι' οι γυναικεςσας. Καλυτερα ομως τωρα κρυφα χωρις αποχαιρετισμους ναν
τους ξεκοψτε, η τοτε θα αναβρυσουν ενας κοσμος δακρια οταν χωριζεστε.

ΠΕΡΣΗΣ

Λογαριαζω το δικουμου μερος, βορινα απο το Μπέρτον εδωδα, δεν ισο-
δυναμει κανενα απο τα δικασας. Αφτο κοιταξτε το ποταμι πώς με φειδοζω-
νει μεσα, και μου κοβει απ' τις καλυτερεςμου γαιες μια τεραστια φετα, ενα
πελωριο μισοφεγγαρο. Σε τουτο εδω το μερος θα μολωσω εγω το ρεμα, και
τοτε δικια κι' ομορφα αργυροθωρητος κι' ακυμαντος ο Τρεντος θα γραμιζει
μεσα σε καινουργια κοιτη. Δε θα στριφογυρναι με τειτιο χαραγμα βαθυ,
ωστε να με στερει μια τετια πλουσια πεδιαδα.

ΓΛΕΝΤΟΒΕΡ

Οχι να στριφογυρναι ; Πώς οχι ; Πρεπει. Το βλεπεις, ετσι τρεχει.

ΜΟΡΤΙΜΕΡ

Ναι, μα παρατηρησε τί δρομο ακολουθει, και πώς με σπρωχνει πισω ενω-

ωφειλε το μερος τ' αντικρύ, και κολοβωνει την αντιθετη κοιλαδα τοσο οσο
αφαιρει απο σενα.

ΓΟΥΡΣΤΕΡ

Ναι ναι, με μια μικρη δαπανη το βαθαινω εδω, κι' απο τη βορινη πλε-
βρα κερδιζει αφτη τη μυτη, και τοτε τρεχει δικια κι' ισια.

ΠΕΡΣΗΣ

Ναι ετσι το θελω, με μικρη δαπανη γινεται.

ΓΛΕΝΤΟΒΕΡ

Οχι, δεν αφινω εγω αλαγη.

ΠΕΡΣΗΣ

Δεν αφινεις εσυ ;

ΓΛΕΝΤΟΒΕΡ

Πώς ; μητε και συ ;

ΠΕΡΣΗΣ

Και πός θα μ' εμποδισει ;

ΓΛΕΝΤΟΒΕΡ

Πιός ; Εγω.

ΠΕΡΣΗΣ

Ας μη σε καταλαβω τοτε. Γουαλικα πες το.

ΓΛΕΝΤΟΒΕΡ

Ξερω Αγγλικά, μιλορδε, οσο καλα και εσυ, γιατι αναθραφηκα μεσα
στ' Αγγλικά παλατια. Οπου παιδι ετσι ακομα εχω τονίσει για την αρπα με
τερπνότατους σκοπους πολλα Αγγλικά τραγουδια, και προικισα τη γλώσσα με
στολιδι χρησιμο, μια χαρη που δε φανηκε ποτες σε λογουσου.

ΠΕΡΣΗΣ

Μα να σου πω, εγω χαιρουμαι μ' ολημου την καρδια. Θα προτιμουσα
ναμουνα γατακι και να νιαουριζω νιαου νιαου παρα ενας απ' αφτους τους
τραγουδομαστορους. Καλυτερα μ' αρεσει οταν χτυπουνε χαλκινο λεβετι, η
ροδα αλαδωτη οταν γκρουτζαναι τ' αξονι. Τιποτα τοσο δε μ' ανατριχιαζει,
τιποτα τοσο οσο αφτη η τσακιστρα η ποιηση' ειναι σα μιας παλιοφοραδας
το συρτο ραβανι.

ΓΛΕΝΤΟΒΕΡ

Ελα, πολυ καλα λοιπον. Γυρισε τον Τρεντο.

ΠΕΡΣΗΣ

Δε με μελει. Δινω τρεις φορες τωση γη σ' οπιο θες φιλο αξιαζουμενο.
Ομως αν ισως μπουμε σε παζαρια, σου το λεω ως και το ενατο το μερος
τριχας θα φιλονικησω. Ειναι ετοιμα τα εγγραφα ; Ωρα να ξεκινουμε.

ΓΛΕΝΤΟΒΕΡ

Η σεληνη ολοαμψη φεγγει. Μπορειτε να ξεκινήστε τη νυχτα. Πηγαινω
εγω τωρα να ταχυνω το γραφια, κατοπι να αναγγειλω στις γυναικεςσας πως
αποψε φεβγετε. Η κορημου φοβουμαι θα αποσβολωθει, τοσο ναι ξετρελα-
μενη με τον αντρατης. *(Φεβγει)*.

MORTIMER

Ω μα, φίλε Περση, πώς τον πεθερομου τον φουρκίζεις!

ΠΕΡΣΗΣ

Τί θέλεις, δε μπορώ. Καθε τόσο με θυμώνει όταν μου λείπει ποντικία και μερμηγκία, το μάγο Μέρλιν με τις μαντοσυνεστου, καπιο δράκο και καπιο αφτερουγητο ψαρι, καπιο κουτσουρεμενο γρουπα, κι' ένα μαδημενο κορακα, το πλαγιαστο λιονταρι με το γατο σουζα, κι' ατελιωτες τετιες αρες μαρες, που σε ξεθεώνει. Και ξερεις χτες με κρατησε τη νυχτα ενια τουλαχιστο ωρες, και μου αραδιασε τα ονοματα των δαιμονων που είναι λείπει κοπελιατου. Εγω απαντούσα χμ, ναι, μαλιστα, μα μητε μιανου λέξη δεν του προσεχα. Ω-σου είναι βαρετος σαν το αλογο το αποσταμενο, σαν κανενος γλωσκοκοπανα γυναικα, χειροτερος παρα και σπιτι που καπνίζει. Καλυτερα πολυ θα ζουσα με ψωμι και σκροδο μεσα σ' ανεμομυλο παρα να τρεφουμαι με τα μπουρεκια κατω απο το δροσεροτερο το κισκι της χριστιανουσνης και να ακουω τη λογοδιαριατου.

MORTIMER

Σε βεβαιωνω είναι αρχοντας σεβαστος πολυ. Εξοχι διαβασμενος κι' εμπειρος σ' αποκρυφα παραδοξα. Ατρομητος σα λεοντας και εχταχτα οιστοσο γλυκομιλητος' είναι ανοιχτοχερης σα χρυσορυχειο. Και, Περση, να σου πω. Θρεφει μεγαλο σεβας προς το ηθοςσου, για αφτο δαμαζει και τη φυσικιατου ορμη όταν τον ζιζανεβεις. Αληθια, τη δαμαζει. Και στο εγγυομαι, ζωντανη ψυχη δεν τον αφορμιζε οπως εσυ χωρις ταπεινοσυνη να γεφτει και κιντυνο. Τόσο συχνα ομως μην τον δοκιμάζεις, σε ξεορκίζω.

ΓΟΥΡΣΤΕΡ

Αληθινα, παιδιμου, παρα πολυ εισαι ετσι πεισματολογος, κι' απο την ωρα που μας ηρθες δε σταματησες, ωστε να χανει τελος καθε υπομονη. Αναγκη να διορθωσεις, Περση, αφτοσου το ψεγαδι. Καποτες δειχνει υψηλοφροσυνη, θαρος, αιμα απυ — κι' αφτο ναι η πιο πολη τιμη που σε προικιζει — ομως συχνα παρουσιαζει βαρβαρη παραφορα, στους τροπους καπια ατελια, καπως ακρατητη αγωγη, πεισμα και καταφρονια, μυτη, ξυλοπερηφανια. Και το μικροτεροτους όταν κυνηγαι τον αρχοντα, νεκρωνει την καρδια του κοσμου, στιμα αφνιει πισωτου, ασκημιζει καθε αλητου ομορφια, ξεγραφει καθε υποληψη.

ΠΕΡΣΗΣ

Περιφημα! Ξεσκολιασμενος τωρα. Κατεβοδιοσας σε εσας με τους καλουςσας τροπους. Νατες, ερχουνται οι γυναικεςμας κι' ας ιις αποχαιρετισουμε.

*Ερχεται ο ΓΑΛΕΝΤΟΒΕΡ, η ΜΙΛΕΑΗ ΜΟΡΤΙΜΕΡ,
κι' η ΜΙΛΕΑΗ ΠΕΡΣΗ.*

MORTIMER

Α τί πεισμα αφτο θανασιμο που πνιγει, ουτε μια λέξη απ' Αγγλικά η γυναικαμου δεν ξερει, μητε εγω Γουαλικα.

ΓΑΛΕΝΤΟΒΕΡ

Η κορημου ολο κλαιει, γιατι δε θελει να σε χωριστεί. Θα γινει λειπει κι' αφτη στρατιωτης και θα παει λειπει στους πολεμους.

MORTIMER

Καλεμου πεθερε, ομως ξεγα της σε λιγο πως με τη μιλεδη Περσαινα θα μας τις φερεις οπου παμε.

Ο ΓΑΛΕΝΤΟΒΕΡ μιλαει της κορηςτου Γουαλικα κι' αφτη απανταει το ιδιο

ΓΑΛΕΝΤΟΒΕΡ

Είναι αποφασισμενη αφτη. Αγυριστο στραβοξυλο, που τιποτα καλοπιασμα δεν πιανει απανωτης.

Η ΜΙΛΕΑΗ ΜΟΡΤΙΜΕΡ μιλαει του αντροστης Γουαλικα

MORTIMER

Μαντεβω τις ματιεςσου. Αφτασου τα χαριτωμενα Γουαλικα, που χυνεις απ' τους διο πλημυρισμενουςσου ουρανους, τα ξερω κατα βαθος. Αν δεν ειταν η ντροπη, με τετια αθιβολη και εγω θα σ' απαντούσα.

Η ΜΙΛΕΑΗ ΜΟΡΤΙΜΕΡ του μιλαει παλι Γουαλικα

MORTIMER

Ναι, νιωθω τα φιλιασου και τα δικαμου εσυ, κι' είναι αφτος ψυχαγχιτος διαλογος. Και δε θα λειψω απο το μαθημαμου, αγαπημου, ως που να διδαχτω τη γλωσσασου. Τα χειλιασου τερπνα λες κανουν τα Γουαλικα σα λαμπροχαραχτα τραγουδια, τραγουδια που σκορπαι πενταμορφη βασιλεια μεσα σ' αναδεντραδα καλοκαιρινη, μαγεφτικα λαλωντας την κιθαρατης.

ΓΑΛΕΝΤΟΒΕΡ

Να, τωρα αν λιωσεις, θαν την αποτρελανεεις.

Η ΜΙΛΕΑΗ ΜΟΡΤΙΜΕΡ μιλαει του αντροστης Γουαλικα

MORTIMER

Ω αφτου ειμαι καθαφτο η αμαθεια.

ΓΑΛΕΝΤΟΒΕΡ

Σε θελει, πλαγιασμενος μεσα στα πυκνοβλαστα χορταρια, εκει στον κορφοτης να γυρεις το χιριτωμενοσου κεφαλι, και τοτε θα σου τραγουδησει το τραγουδι π' αγαπας, θρονιαζοντας στα βλεφαρασου το θεο του υπνου, το αιμα της καρδιας σου θελγοντας με ναρκη γλυκοποθητη, ναρκη μητε υπνο μητε ξυπνημα, καθως την ωρα μεταξυ νυχτος και μερας, όταν το ουρανο ξεφτο αρχιναι ζεβγαρι το χρυσοθωρο περιλαμπρο ταξιδι απο την ανατολη.

ΜΟΡΤΙΜΕΡ

Μ' ὄλημου την καρδια πλαγιαζω, κι' ας ακουσω το τραγουδιτης. Ως τότε τα χαρτιαμας λογαριαζω θα καταστρωθουν.

ΓΛΕΝΤΟΒΕΡ

Ναι, πλάγιασε. Κι' αν η μουσικη που θα σου παιξει στεκει πες αιθερο-πλανη κι' ως χιλια μιλια απομακρα, ομως ρητα θα παρουσιασται. Κατσε, προσεχε.

ΠΕΡΣΗΣ

Ελα, Κετη, εσυ το ξεφεις ανακατωτα το πλαγιασμα. Ελα συντομα συντομα, να γυρω το κεφαλιμου και γω στον κορφοσου.

ΚΕΤΗ

Φυγε, τρελοπετεινόμαλε.

Παιζει μουσικη

ΠΕΡΣΗΣ

Τωρα βλεπω ξεφει ο διαβολος Γουαλικα. Τιποτα λοιπον παραξενο που ειναι τοσο παιχνιδιαρης. Ειναι κι' αν ειναι αξιος μουσικος.

ΚΕΤΗ

Τότε επρεπε και συ να εισαι τελιος μουσικος. Τιποτα αλο δε σου δασκαλεβει ο νουςσου παρα παιχνιδισματα. Κατσε ησυχος, παλιοπαιδο, κι' ακου τη μιλεδη Μορτιμερ που τραγουδαι Γουαλικα.

ΠΕΡΣΗΣ

Προτιμω να ακουσω τη σκυλαμου οταν ουρλιαζει Ιρλαντικα.

ΚΕΤΗ

Μηπως θες να σου τσακισω το κεφαλι ;

ΠΕΡΣΗΣ

Οχι.

ΚΕΤΗ

Τότες στασου ησυχος.

ΠΕΡΣΗΣ

Μητε. Ετσι στεκουν οι γυναικες.

ΚΕΤΗ

Τωρα ο Θεος να σε βοηθαι.

ΠΕΡΣΗΣ

Ως στης Γουάλιας την αγκαλια.

ΚΕΤΗ

Τί ειπες ;

ΠΕΡΣΗΣ

Ησυχια, τραγουδαι. Κετη, ελα θελω να ακουσω κι' ενα δικοσου τραγουδακι.

Η ΜΙΛΕΔΗ ΜΟΡΤΙΜΕΡ τραγουδαι Γουαλικα

ΚΕΤΗ

Οχι δικομου, μα το ναι.

ΠΕΡΣΗΣ

Οχι δικοσου μα το ναι. Καρδουλαμου, βαζεις τους ορκους σα μαναβισα. Οχι δικομου μα το ναι, κι' αληθια οπως με βλεπεις, κι' ετσι ο Θεος να μου κοβει μερες, και να μην ξημερωθω. Τους ορκους βεβαιωνεις με τετιες γλυκαναλατιές σα να μην εχεις βγει ποτε πιο περα απο σοκακια. Ορκισου, Κετη, σαν αρχοντισα οπως εισαι, σπουδαιους ορκους με γιοματο στομα, κι' αφισε τα μα το ναι, κι' αφα τα ψωροβεβαιωματα σου στις κυριακατικες κυραδες με τα βελουδενιατους. Ελα τραγουδα.

ΚΕΤΗ

Οχι, δεν τραγουδα.

ΠΕΡΣΗΣ

Πολυ καλα. Σε δυο ωρες φεβγω αν τα χαρτιαμας ετοιμαστηκαν. Ετσι οταν θελεις ελα μεσα. *(Φεβγει)*.

ΓΛΕΝΤΟΒΕΡ

Ελα ελα, Μορτιμερ. Εισαι τοσο αργος οσο φωτια 'ναι ο Περσης για να ξεκινουμε. Ως τωρα πρεπει τα χαρτια να καταστρωθηκαν. Μολις τα σφραγισουμε, ισα αμεσως στα αλογα.

ΜΟΡΤΙΜΕΡ

Προθυμος.

ΣΚΗΝΗ ΔΕΦΤΕΡΗ

ΑΝΑΧΤΟΡΑ ΤΗΣ ΛΟΝΤΡΑΣ

Μπαινει ο ΒΑΣΙΛΕΑΣ, ο ΔΙΑΔΟΧΟΣ και ΔΟΡΛΟΙ

ΒΑΣΙΛΕΑΣ

Μιλοφδοι, απιστεμας παρακαλω. Ο διαδοχος κι' εγω ειναι αναγκη να μιλησουμε ιδιαιτερα. Ομως μην απομακρυνθαιτε, τι σε λιγο θα σος χρεια-στουμε.

Οι ΔΟΡΛΟΙ φεβγουνε

ΒΑΣΙΛΕΑΣ

Διαδοχε, δεν ξερω αν ειναι θελημα Θεου, αν δυσαρεστησε τον Υψιστο καμια αμαρτιαμου, κι' εitan ανεξερεβνητητου δικη απο το αιμαμου να αναστηθουν μαρτηρια κι' αντιποιναμου. Ναι, παω απο το δρομο της ζωηςσου να πιστεψω πως εχεις οριστη με φλογερομου γδικιωμο και βασανο να τιμωρησει ο ουρανος τα παραστρατισματαμου. Τι περμου, αλιως πώς τοσο αλοκοτες και φαβλες μανητες, πώς τοσο τιποτενια, προστυχα και ξεσκισημενα

κι' αφιλοτιμα καρωματα, κι' ακαρπα τσα χαρκοπια, συντροφικες αναγωγες που εισαι μαζιτους αδερφοποιτες αχωριστος, πες πώς μπορούν να συνοδευουνε της φυτραςσου το μεγαλειο, κι' ως ισιατους πώς να ξεπεφτει μια βασιλικια ψυχη;

ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Μ' ολο το σεβας, μεγαλειοτατε, ετσι ας μπορούσα καθεμου φταιξιμο με καθαρη συνειδηση να το δικιολογησω οπως ποια που μου κατηγορουν μορω, το ξερω, να ξεπλυνω. Ομως αφο παρακαλω ας μου χαριστεί' οταν ανεσκεβισω ενα σωρο ιστοριες, τις πλασμενες απο γλυκοπροσωπους σπολατοκνηγους και γλωσοκοπους ποταπους, που μεγαλειου η ακουη συχνα δεν αποφεβγει, τοτες τα μερικα ατσαλα μου σφαλματα, οπου ναι με παρασυρε, το ομολογω, η νεαικιαμου ορμη, ας μου συχωρεθουν, πιστα αν σου υποταχτω κατοπι.

ΒΑΣΙΛΕΑΣ

Ας σε συχωρεσει ο Υψιστος! Απορω ομως, Χαρη, με τους προσκολημους που σε παρασερνουν οξω ολοτελα απο το προγονικο υψοπεταμα. Αψηφιστα εχασες τη θεση σου μεσα στη δωδεκαδα, οπου ο μικροτεροςσου ο αδερφος σ' αντικαταστησε. Απ' ολης της Αβλης και της βασιλικηςσου φυτρας την καρδια καταντησες σαν ξενος. Ναβαγησε οτι ελπιζε κι' οτι περιμενε απο τη σειρασου ο κοσμος, και προφητικα η ψυχη του εθνους προμαντεβει το μηδενισμοσου. Αν εγω τοσο ανοιχτοχερα την παρουσιαμου σκορπουσα, τοσο κοινος στα ματια αν ειμουν των ανθρωπων, μαλιαγμενος τοσο, φτηνο των οχλων σταβραδερφει, τοτε του κοσμου η γνωμη που με βόθησε ως το στεμα, ως τώρα θαμενε πιστη στον κατοχο, και μνα θα με παρ' τουσσε σε αδοξη εξορια ως ανθρωπο ετσι ασημαντο κι' απιθανο. Καθως πλην σπανια με θωρουσαν, δε παλεβα χωρις, ιδιος κομητης, να ξαφνισω. Ελεγε ο κοσμος στα παιδιατου *Νά τος*, ελεγαν αλοι τους *Πού; ποιός; ο Ερικός;* Τοτε δανειστηκα την καλοσυνη του ουρανου, στολιστηκα και με φιλοφροσυνη τοση, που αποσπασα αφοσιωση απο τα σπλαχνα του λαου, μεγαλα ζητω απο το στοματου, χαιρετισμους ακομα και μ' μπροστα στο θρονο. Ετσι φυλαχτηκα ατριμτος και δροσερος. Την παρουσιαμου, σαν πατριαρχικη στολη, την εβλεπες κι' αμεσως σαστιζες. Ετσι και η καθε τελετημον, αναρια, πλουσιοδαπανη ομως, σφαντουσε σα συμποσιο, κι' απο τη σπανιωσυνη κερδιζε λες πανηγυρισμο. Ο μεχλιβανης βασιλεας σερονουνταν αφτος εδω κι' εκει με κατι κλουβιους καρραγκιοζηδες, με χαριτολογα σιριδια που μολις αναφτουν και καιγουνται. Νοθεβε την αξιοπρεπειατου και μιγαδεβε το βασιλισμοτου με βλάκες πηδοπαιχτες, θαρυνε κι' αναξιοπρεπα ψελουσε με παιδιων πειραγματα, μπαιγνιο καταντουσε του καθε αμουστακου σαχλολογοπαιχτη. Στο τελος τον θωρουσες συντροφο των σοκακιων, κοπελι της χυδαιοσυνης. Ετσι με το ναν τονε χαφτουν καθε μερα του λαου τα ματια, λιγωθησαν σαν απο μελι λες κι' αηδιασαν τη γλυκιατου ουσια, που λιγο πιο πολυ απο λιγο κατανται παρα πολυ.

Λοιπον σαν ειχε αναγκη να φανει, ειτανε παν το καλοκαιρι ο κουκος' τον ακουγες, δεν τον θωρουσες. Σε τετιω δρομο, Χαρη, βρισκεσαι και συ, τι το βασιλικο προτερημα σ' το αφαιρεσαν οι ποταπεσσε οι συντροφικες. Δεν εχει ματι που να μη βαρεθθηκε την αναξιοπρεπησου θεα . . . οχι ομως το δικο μου, που λαχταρουσε ακομα να σε δει, και τώρα φερνεται ετσι οπως δεν ηθελα, νά, θολωσε απο τρυφεροσυνη πατρικης στοργης.

ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Απο ομως τώρα, τρισεβαστεμου αφεντη, ι' αλαξω σ' οτι αρμοζει.

ΒΑΣΙΛΕΑΣ

Ετσι απαράλαχτα οπως εισαι συ ειταν κι' ο Ριχαρδος, τοτε οταν απο τα ξενα πατησα εδω στον τοπομας, κι' οπως εγω ειμουν τοτες ειναι ο Περσης τώρα. Μα το στεμαμου ομως και μα την ψυχημου ακομα, πιο μεγαλυτερο οφελος ειναι αφτος του κρατους παρ' οτι εσυ, εσυ ενας ησκιος της διαδοχης. Γιατι χωρις δικαιομα, μητε ιχθος καν δικαιομα, τους καρπουσμας πλημυρησε με χαλιναρια, σηκωνει χρι προς του λεοντα το σιδεροφραχτο σαγονι, αν και οχι πιο χρεωστης παρα οτι εσυ στα χρονια, ασπρητριχους αρχοντους οδηγει και σεβαστους δεσποτες σε κοφτερα αρματα και καταματωμενες μαχες. Ποση δεν κερδισε αιθανατη τιμη στον πολεμοτου με τον ξακουσμενο Δογλα! Το Δογλα που σε κατορθωματα ενδοξα, που σε σφοδρες επιδρομες και σε ονομα πολεμικο καθε πολεμιστης του αναγνωριζει πρωτη ιθηση, τιτλο υπερτατο απ' ακρη ως ακρη της χριστιανουσνης. Τρεις φορες αφτος ο Περσης ο πολεμιστης ο ανηλικος, Αρης ακομα μες στα σπαργανα, τρεις κατετροπωσε φορες το μεγαλο Δογλα. Τον αιχμαλωτισε, επειτα τον ελυσε, πιστο τον εχει τώρα φιλο, ωστε βαρυστριγγα μ' ολογισμο το στομα προκαλωντας να σαλεβει την ειρηνη και του θρονου την ασφαλια. Ο Περσης, ο Νορθλαντ, του Γιορκ ο αρχιδεσποτης, ο Μορτιμερ, ο Δογλας, μας σινομωθουν και σηκωνουν τα οπλα. Γιατι σ' τα λεω τώρα ολα αφτη; Τους εχτρους μας, Χαρη, γιατι σου τους ξεγγω, που εσυ εισαι ο περισσοτερο αμεσος, ο διαπανηροσμου εχτρος; Εσυ πιο πιθανο—απο χυδαιο ψυχρομητο, απο φοβο του ραγια, ειτε κι' απο στρυφναδα κεντρισμενος—πιο πιθανο ειναι ως μισθωτος του Περση να με πολεμησεις, να σερνεσαι σα σκυλος πισωτου, τα αφτια να κατεβαζεις αν σε στραβοκοιταζει, να δειχνεις ετσι ως πού καταντισμενη η παρακμησου.

ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Μην το νομισεις, οχι! τιποτα τετιο δε θα δεις! Παρα ο Θεος ας συχωρεσει ετσι οσους φαρμακωσανε την καλησου γνωμη! Ολα αφτα του Περση η κεφαλη θαν τα πλερωσει και σε καπιες μερας ενδοξης το τελος θα αποχτησω θαρος να σου πω πως ειμαι ναι γιος σου, τοτε οταν η στολημου βουτημενη σ' αιμα και το προσωπομου θα ναι αιματολεκιασμενο προσωπειο, που θα ξετριψει τη ντροπημου αμα πλυθει. Και θα γινει αφτο, οποτε κι' αν φεξει η μερα, οταν αφτο το τεκνο της τιμης και φημης, εκεινος ο πρωτολεβεντης Περσης, ο κοσμοπεναιμενοςσου ο ιποτης, οταν βρεθει μπροστα

στον αλογαριαστοσου Χαρη. Καθε τιμη που τωρα του κοσμει το κρανοςτου την ηθελα χιλιαδες, και τις δικεσμου τις ντροπες τις ηθελα διπλες, γιατι θαρ-θει ο καιρος που θα αναγκασω αφο το παληκαρι του βορα να αλαξει τα πε-ριλαμπρατου κατορθωματα με τις δικεσμου αναξιοτητες. Και, καλεμου αφεντη, ο Περσης τι ειναι ; Πραχτορασμου, που στο ονομαμου θησαβριζει κατορθω-ματα ενδοξα, και που θαν του απαιτησω καθε δοξαστου λογαριασμο, μαλι-στα ως τον παραμικροτερο επαινο της φημηστου, η θαν του ξεριζωσω το λογαριασμο απο την καρδιατου μεσα. Μαρτυρας ο Θεος, σου δινω εδω το λογομου. Και σε παρακαλω, μεγαλειοτατε, αφο αν το φερω περα και στερ-νοζησω, ας απαλυνει τις πολυχρονες πληγες της ασωτιασμου. Αν οχι, τοτε πια το τελος της ζωης ξεγραφει καθε ομολογο. Θανατους εκατο χιλιαδες θα πεθανω πριν κι' ενα γιωτα παραβω απ' οτι εδω σου ταζω.

ΒΑΣΙΛΕΑΣ

Ανταρτες εκατο χιλιαδες τωρα μ' αφο πεθαινουν. Θα λαβεις σωμα μ απολυτη εξουσια.

Ερχεται ο ΜΠΛΟΝΤ

Τι μου φερνεις, καλε μου Μπλοντ ; Σπουδη μεγαλη δειχνει η οψη σου.

ΜΠΛΟΝΤ

Σπουδη απαιτει και η υποθεση που ερχουμαι να αναγγειλω. Ο φιλος μας, αφο απ' τη Σκοτια, μας μηναι πως τωρα οι Αγγλοι ανταρτες με το Δογλα συγκεντρωθηκαν στο Σρουμππερι. Αν απο καθε μερος κρατηθει οτι ταζουνε, μεγαλοδυναμιος ειναι ο στρατος και φοβερος, οσος ποτε δε σηκωσε μες σ' ενα κρατος ετσι επιβουλο κεφαλι.

ΒΑΣΙΛΕΑΣ

Ο λορδος Βεσμορλαντ ξεκινησε απο χτες μαζι κι' ο γιος μου ο λορδος Λάγκαστρος, τι λαβαμε προμηνυμα πεντε μερες τωρα. Την Τετραδη βγαι-νεις, Χαρη, εσυ, την Πεμτη εγω βαδιζω ο ιδιος. Συγκεντρωμα το Μπριτζ-νορθ. Βαδιζε, Χαρη, εσυ μεσα απο το Γλοστερ. Με τειομας συνδυασμο καθεμας σωμα λογαριαζω θα βρεθει συγκεντρωμενο εκει.

Εργο μεγαλο μας καλει.

Ελιτε, εμπρος'

μαραινεται το κερδος αμα χαθει ο καταληλος καιρος.

ΣΚΗΝΗ ΤΡΙΤΗ

ΙΣΤΙΠ. ΧΑΝΙ

ΦΑΛΣΤΑΦ και ΒΑΡΔΟΦΛΗΣ

ΦΑΛΣΤΑΦ

Βρε Βαρδοφλη, δεν πηρα ελεεινα τον κατηφορο υστερα απο τη μαχημας προχτες τη νυχτα ; Δε φυραινω ; Δεν κασιαζω ; Κοιτα το πετσιμου κρεμε-ται απανωμου σα γριας ξεκουμπωτο φουστανι. Σουφρες εκανα σα μαραμενο μηλο. Ε, λοιπον θα μετανιωσω, και μαλιστα εφτυς, οσο στεκω ακομα στα ποδιαμου. Γληγορα δε θαχω πια καρδια, και τοτε μητε δυναμη να μετα-νωσω. Αν δεν ξεχασα πια πώς ειναι μεσα η εκκλησια, να με λες φασουλι, αλογο για λουκανικα. Μεσα την εκκλησια λει ! Συντροφιας, κακες συντρο-φιας, αφο μ' αφανισε.

ΒΑΡΔΟΦΛΗΣ

Κυρ Τζων, τοσο που χαλας τα σκωτιασου, δε θα πας ομπρος πολυ.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Ισα ισα αφο. Ελα τραγουδαμου ενα τραγουδι απ' τα λεγαμενα, ξεσκα-σεμε λιγο. Εγω αγαπουσα την τιμη οσο τεριαζει ενας συσταζουμενος. Την αγαπουσα καθαφο. Βλαστημουσα λιγο' χαρτοκοπουσα εφτα φορες τη βδο-μαδα, μητε μια περισσοτερο' πηγαινα στα κοριτσια ως καθε τεταρτο (*ξεροβη-χει*) της ωρας' ζουσα καλα, ζουσα με μετρο, και τωρα ζω χωρις καμια ταξη. Ζω ξεμετρα.

ΒΑΡΔΟΦΛΗΣ

Ναι, παχηνες τοσο πολυ, κυρ Τζων, που αναγκαστικά περασεσ καθε με-τρο, καθε μετρημενο μετρο, κυρ Τζων.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Σιαξε εσυ τη μουρησου και διορθωνω εγω τους τροπους μου. Εσυ εισαι η ναβαρχιδαμας με το φαναρι στην πρυμη. Ομως εσυ τοχεις στη μυτη.

ΒΑΡΔΟΦΛΗΣ

Και τι, κυρ Τζων ; Το προσωπομου δε σε πειραζει.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Οχι, σου το δινω γραμενο. Μου χρησιμεβει η μουρησου οπως σε μερι-κους τα νεκροκεφαλα που τους θυμιζουν θανατο. Μολις δω τη μουρησου και θυμουμαι τις φωτιας της κολασης, και τον πλουσιο της γραφης με τις πορφυρεςτου γιατι νά τος εκει (*Δειχνει τη μουρη του Βαρδοφλη*) με τις πορ-φυρεςτου που καιγεται, ολο καιγεται. Αν ειχες μεσασου μια σταλια τιμη, οι τοκοιμου θατανε *Μα τη μουρησου*, μα εσυ 'σαι εξολης και προλης, κι' αν δεν ειταν αφο το φως της μουρησου, θαλεγα εισαι καθαφο ο γιος του σκοτους. Οταν τη νυχτα ετρεχεσ απανου προς το λοφο για να πιασεις το

αλογομου, αν δε νομισα πως εισαι ιγνις φατουους, η κωλοφωτια, τοτες δεν αξιζω μια πενταρα. Εισαι αιωνιος θριτμβος, ασβυστο πυροτεχνημα.

ΒΑΡΔΟΦΛΗΣ

Πώς ηθελα το προσωπομου να βρισκονταν μεσα στην κοιλιασου.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Θεος φυλαξει, γιατι διχως αλλο θα παθαινα καιλα.

Ερχεται η ΞΕΝΟΔΟΧΑΙΝΑ

Πώς τα παμε, κυρα τσελεπινα ; Ξετασες, η ακομα, πιος βουτηξε την τσεπημου ;

ΞΕΝΟΔΟΧΑΙΝΑ

Ετσι ε, κυρ Τζων ; Τί θελεις, κυρ Τζων ; Μηπως θαρεις κραται κλεφτες εδω το καταστημαμου ; Εψαξα, ρωτηξα, το ιδιο και ο αντραςμου, τους δουλους μια μια, τα παιδια ενα ενα, τις δουλες εναν εναν. Μητε τσηη δια μια τριχισα ποτες δε χαθηκε μεσα απο το καταστημαμου.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Ψεματα, ξενοδοχαινα. Ο Βαρδολφης ξουριστηκε τις προυλες κι' εχασε ενα σωρο τριχες. Ναι, βουτηξαν την τσεπημου, ορκο παιρνω. Αμε, εισαι μια γυναικα, τραβα.

ΞΕΝΟΔΟΧΑΙΝΑ

Ποιος ; εγω ; Οχι, για' κοπιασε. Παναγιαμου σωσε ! Κανενας ετσι δε με ειπε ως τωρα μεσα στο καταστημαμου.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Ελα πηγαινε, σε ξερω καλα.

ΞΕΝΟΔΟΧΑΙΝΑ

Οχι, κυρ Τζων. Δε με ξερεις, κυρ Τζων. Εγω σε ξερω, κυρ Τζων. Μου χρωστας παραδες, κυρ Τζων, και τωρα μου ζητας καβγα για να μου τα ρουφηξεις. Σου αγορασα δωδεκα πουκαμισα για τη ραχησου.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Καναβατσα, βρωμοκαναβατσα. Ταδωσα της φουρνιρισας να κρισαριζει αλεβρι.

ΞΕΝΟΔΟΧΑΙΝΑ

Τωρα, ετσι ας ειμαι τιμια γυναικα, λινο οχτω σελινια το μετρο, και μου χρωστας κι' αλο ενα ποσο, κυρ Τζων, για φραί και πιωτο. Και τον παρα που σου δανεισα, τεικοσιτεσερεις λιρες.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Κι' αφτος ειχε μερικτο, ας πληρωσει κι' αφτος.

ΞΕΝΟΔΟΧΑΙΝΑ

Αφτος ; Ω Θεμου ! Αφτος ο φουκαρας ειναι τσιτσιδης, δεν εχει πενταρα τσακιστη.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Αφτος τσιτσιδης ; Τηρα τη μουρητου. Πιόνε τοτε θες πλουσιο ; Ας κο-

ψουν παραδες τη μυτητου, τα μαγουλατου. Δεν πληρωνω εγω ενα ασπρο. Για τί με παιρνεις ; για μωρουδελι ; Δε μπορω να ξεπλωθω μια ωρα μεσα στο χανι, παρα πρεπει να μου βουτανε την τσεπη ; Εχασα και τη σφραγιδα μου, ενα δαχτυλιδι του παπουμου που αξιζει σαραντα ταλιρα.

ΞΕΝΟΔΟΧΑΙΝΑ

Ω Χριστεμου, εγω ακουσα κι' ελεγε ο πριγκηπας, δε θυμαμαι ποσες φορες, πως αφτο το δαχτυλιδι ειναι μπακιρι.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Τί λειι ; Ο πριγκηπας ειναι ενας ψωρομανολης, ενας της αμακας. Κι' αν ειτανε εδω και το ξεστομιζε, σα σκυλι θα τον μπαγαλωνια.

Ερχονται ο ΔΙΑΔΟΧΟΣ κι' ο ΠΟΝΤΣΗΣ με στρατιωτικο βημα

ΦΑΛΣΤΑΦ

Τι εχουμε, παιδι μου ; Ετσι απο κει φυσαι ; Ολοι πρεπει να βαδισουμε ;

ΒΑΡΔΟΦΛΗΣ

Ναι, δυο δυο, σα δεμενοι καταδικοι.

ΞΕΝΟΔΟΧΑΙΝΑ

Μιλορδεμου, παρακαλω ακουσεμε.

ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Τί μου λειι η κερα Περμαθουλα ; Πώς τα παει ο αντρας σου ; Τονε συμπαθω πολυ, ειναι τιμιο παλικαρι.

ΞΕΝΟΔΟΧΑΙΝΑ

Καλε μου μιλορδε ακουσεμε.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Παρακαλω, αφησεται η αφτη στα αβγατης και προσεχεμε εμενα τί θα πω.

ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Τί λες λοιπον εσυ, Τζακ.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Προχτες τη νυχτα αποκοιμηθηκα εδω απο πισω, και καπιος μου βουτηξε την τσεπη. Αφτο το χανι κατανησε καταγωγιω. Δεν αφινουν ως και τσεπη.

ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Και τί εχασες, Τζακ.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Θαν το πιστεβες, Χαλ ; Τρια ως τεσσερα ομολογα σαραντα λιρες το καθενα, και το δαχτυλιδι με τη βουλα του παπουμου.

ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Μικρολογια, οχτω οβολα κι' ο κοσμος ολος.

ΞΕΝΟΔΟΧΑΙΝΑ

Του το ειπα και γω, μιλορδε μου, και του ειπα ακουσα που τολεγε κι' αφεντιασου. Και, αφεντουλημου, μιλησε τοσο σιχαμενα για λογουσου, σα βρωμογλωσσοκοπανα που ειναι, κι' ειπε πως θα σε μπαγαλωνισει.

ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Τί; πώς; Δε γίνεται.

ΞΕΝΟΔΟΧΑΙΝΑ

Τοπε, ειδ' αλιώς ας μην έχω πιστη μητε αληθια μεσαμου μητε γυναικοσυνη.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Εσυ εχεις τωση αληθια μεσασου οση μητε ενα κουφιο καρυδι· πιστη τωση οση η κυνηγημενη η αλεπου. Αν πεις γυναικοσυνη, η Τρελοδάφνη μπροστα σου ειναι περ δημαρχινα. Αμε,πραματακι, αμε.

ΞΕΝΟΔΟΧΑΙΝΑ

Πραματακι, τίπραματακι; Πέστο.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Τίπραματακι; Νά,πραματακι που εχε χαρι στο Θεο.

ΞΕΝΟΔΟΧΑΙΝΑ

Δεν ειμαιπραματακι που εχε χαρι στο Θεο, και συρε ναν το μαθεις. Εγω ειμαι γυναικα ανθρωπου τιμιου και, τιμη στα χρονιασου, εσυ εισαι μασκαρας που με λες ετσι.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Τιμη στη γυναικοσυνησου, εσυ εισαι ζωντοβολο που λες οχι.

ΞΕΝΟΔΟΧΑΙΝΑ

Πες τίζωντοβολο, μασκαρα απ' αληθια.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Τίζωντοβολο; Νά,βαθρακας.

ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Βαθρακας, κυρ Τζων; γιατίβαθρακας;

ΦΑΛΣΤΑΦ

Νά, δεν ειναι μητε ψαρι μητε σαρκα, πού ναν τηνε βρεις δεν ξερεις.

ΞΕΝΟΔΟΧΑΙΝΑ

Ατιμος εισαι που το λες αφτο. Και συ κι' ολος ο κοσμος ξερει πού να με βρει, παλιανθρωπε απ' αληθια.

ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Αληθια λες, κυρα. Σε κακολογά αγρικοτατα.

ΞΕΝΟΔΟΧΑΙΝΑ

Το ιδιο και του λογουσου, μιλορδε. Και ειπε τις προαλες πως του χρωστας μια χιλιαδα λιρες.

ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Εγω, μωρε, σου χρωστω χιλιες λιρες;

ΦΑΛΣΤΑΦ

Μοναχα χιλιες, Χαλ; Ενα μιλιουνι. Η αγαπησου αξιζει ενα μιλιουνι, και μου χρωστας την αγαπησου.

ΞΕΝΟΔΟΧΑΙΝΑ

Μαλιστα, μυλορδεμου, σε ειπε και ψωρομανολη, και λειει θα σε μπαγλαρωσει.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Ειπα εγω τετιο πρσμα, Βαρδοφλη;

ΒΑΡΔΟΦΛΗΣ

Ναι, κυρ Τζων, το ειπες

ΦΑΛΣΤΑΦ

Βεβαια, αν ειπε το δαχτυλιδιμου μπακιρι.

ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Το λεω τωρα εδω, εινε μπακιρι. Τολμησε τωρα να κρατησεις το λογουσου.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Εμ, Χαλ, το ξερεις, σαν που εισαι ετσι ανθρωπος κοταω, μα σαν που εισαι πριγκηπας σε φοβαμαι οσο φοβαμαι λιονταρακι οταν μουγκριζει.

ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Και γιατί οχι λεοντα.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Το βασιλεα μοναχα φοβαμαι σα λεοντα. Τί θαρεις; θα σε φοβηθω οπως τον πατερασου; Οχι, η τοτες το Θεο περικαλω να σπασει το ζουναριμου.

ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Ω αν το σπασει, πώς θα χυθουν γυρω στα γονατασου τα αντερα. Βρε μωρε, μεσα σ' αφτο τον τοσο κορφοσου δε μενει τοπος γισ πιστη, αληθια, τιμη; Εισαι ολος παραγοιμισμενος αντερα και συκατια; Να κατηγορεις μια τιμια γυναικα πως βουτηξε την τσεπησου! Μα, μωρε πορνοσοφορε, ξαδιαντροπε, πρησιμενε καληη, αν ειχε τιποτα αλο μες στην τσεπη σου παρα λογαριασμους ταβερνας, σημειωματα απο καταγωγια, και καμια σταλα γιατρικο να σου αλαφρωνει την ανασασου, αν η τσεπησου σηκωνε αλους θησαβρους παρ' αφτους, ας μην ειμαι πριγκηπας. Ωστοσο επιμενεις, δε σηκωνεις τις κλειψιες. Δεν εχεις λιγη ντροπη;

ΦΑΛΣΤΑΦ

Ακουσεμε, Χαλ. Το ξερεις, οταν βασιλεβε στον κοσμο η αθωοτη, επεσε ο Αδαμ, και τί θελεις ο κατακαημενος ο Τζακ Φαλσταφ σε μερες της φαβλοτης; Βλεπεις, εχω πιο πολυ σαρκα παρα ο αλος κοσμος, ετσι ειμαι και πιο παθιαρης. Λοιπον το ομολογας εσυ πως αδιασες την τσεπημου;

ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Ετσι σα να φαινεται.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Ξενοδοχαινα, σε συχωρωνω. Συρε ετοιμασε τραπεζι, αγαπα τον αντρασου, φροντιζε τους ανθρωπουςσου, λατρεβε τους πελατεςσου. Θα με βρεις συγκαταβατικο σε οτι ειναι λογικο. Βλεπεις, μερωσα. Ακομα εδω; Οχι, περικαλω αμε στο καλο. (Φευγει η ΞΕΝΟΔΟΧΑΙΝΑ). Τωρα, Χαλ, ας δουμε τί νεα απο την Αβλη. Η ληστεια, παιδιμου, εκεινη πώς κανονιστηκε;

ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Ω βουβαλακιμον, πρέπει ακόμα να σου σταθώ ο καλός σου αγγελός. Το χρομα πληρωθηκε.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Α αφο δε μ' αρεσει, το πληρωθηκε, είναι κοπος διπλος.

ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Ο πατεραςμου κι' εγω τωρα ειμαστε καλοι φιλοι, και κανω οτι θελω.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Πρωτο πραμα αφο εσυ να κανεις' σουφρωσε το ταμειο με γιοματες χουφτες.

ΒΑΡΔΟΦΛΗΣ

Ναι ετσι, μιλορδεμον.

ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Σου προμηθεψα, Τζακ, ενα λοχο πεζικο.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Καλυτερα τον ηθελα ιππικο.

ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Βαρδολφη!

ΒΑΡΔΟΦΛΗΣ

Αφεντημου.

ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Πηγαινε αφο το γραμμα στον αδερφομου, το λορδο Λαγκαστρο. Κι' αυτο στο λορδο Βεστμορλαντ. (Φεβγει ο ΒΑΡΔΟΦΛΗΣ). Εμπρος, Ποντση, στα αλογα, στα αλογα. Εσυ κι' εγω πρέπει να κανουμε τριαντα μιλια πριν βραδιασει. (Φεβγει ο ΠΟΝΤΣΗΣ). Εσυ, Τζακ, ελα να με βρεις αβριο στις δυο το απομесеημερο. Εκει θα σου πουν το λοχοσου, και θα λαβεις χρομα κι' εξοπλισμου οδηγιες.

Ο τοπος αναψε, κι' ο Περσης στεκει ακόμα, αφο η εμενα γληγορα θενα δεχτει το χρομα.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Εξοχα λογια, κοσμος περιφημος.

Ξενοδοχαινα, το φαϊμου εφτυς.

Ας ειταν η ταβερνα αφο να μουταν σαλπιστης.

ΓΙΑΝΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗ

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΕΓΩ ΣΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΤΟΥ LEON BRUNSCHVICGΔ'. Η ΣΦΑΙΡΑ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΕΛΕΙΑΣ :
ΤΕΧΝΙΚΗ, ΘΡΗΣΚΕΙΑ, ΜΑΓΕΙΑ

Ἡ γλώσσα καὶ ἡ πολιτεία εἶναι τὸ φυσικὸ πλαίσιο ὅπου συγκροτοῦνται οἱ ἄλλες ἀνθρώπινες λειτουργίες. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο ἡ ἀνθρωπότητα προβάλλει κι' ὅλας σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀπλὴ ζωικὴ φύση. Ὡστόσο δὲν εἶναι ἀποξενωμένη ἀπὸ τὸ λοιπὸ ἐξωτερικὸ κόσμο, ἀπ' αὐτὸ πὺν λέμε γενικὰ «φύση». Γιὰ νὰ συντηρηθεῖ, πρέπει ν' ἀντεῖ ἀκατάπαντα ἀπ' αὐτή. Οἱ καθαρὰ ὀφελιμιστικὲς σχέσεις τῆς ἀνθρωπότητας μὲ τὴ φύση ἀποτελοῦν τὴ λειτουργία τῆς τεχνικῆς.

Ὅτι τὴ χαρακτηρίζει βασικὰ εἶναι ἡ ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ φκιάνει ἐργαλεῖα—τὸ «μηχανικὸ ἔνστικτο», καθὼς τὼνόμασε ὁ Βολταῖρος καὶ πὺν δὲν ἀπαντιέται—σὲ βαθμὸ περιορισμένο, φυσικὰ—παρὰ στ' ἀνώτερα ζῶα. Ἡ ἱκανότητα αὐτὴ καταπιάνεται μὲ ὅλα-τὰ στοιχεῖα τῆς φύσης. Ἐξουσιάζοντας τα διαδοχικὰ, τὰ κάνει, ἀπὸ φοβεροὺς τυράννους, σκλάβους ἢ συνεργάτες πολύτιμους. Οἱ ἐπινοήσεις τῆς προϊστορικῆς ἀνθρωπότητας εἶναι ἀξιοθαύμαστες γιὰ τὴν τόλμη καὶ τὴν τελειότητα τους. Σ' αὐτὲς ἐκδηλώθηκε ἡ μεγαλοφυΐα τῶν ξεχωριστῶν ἀντιπροσώπων της. Ἡ ἐξουσίαση τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου δὲ σταμάτησε ὁμως στὴν ἄψυχη ὕλη: ἀπλώθηκε καὶ στὰ ζῶα. Ἡ ἐξημέρωση ἢ τὸ δάμασμα τους δὲν εἶναι λιγώτερο θαυμαστό.

Ἄλλ' ἄς προσέξουμε τὴν τεχνικὴ ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου στὴ βαθύτερη ὑπόσταση της κι' ἄς παρακολουθήσουμε τὰ διάφορα διαβήματα της. Τὸ πρῶτο πρᾶγμα, πὺν κάνει ἐντύπωση, εἶναι ἡ γνωστικὴ ἀσυνειδησία, πὺν τὴ συνοδεύει. Βέβαια θὰ ἦταν ὑπερβολὴ νὰ πεί κανεῖς ὅτι εἶναι ὀλότελα αὐτοματικὴ. Πάντως, κι' ἂν ἐκδηλωθεῖ κάποια συνείδηση, εἶναι καθαρὰ πρακτικὴ: περιορίζεται στὴ γνώση τοῦ ἐργαλείου καὶ τῆς χρησιμότητάς του. Λεῖπει ἡ ἀφιλόκερδη θεώρηση, ἡ ἀνεξάρτητη κατανόηση τοῦ ρυθμοῦ, πὺν διέπει τὴν κατασκευή. Καὶ τὸ πὺν παράξενο εἶναι ὅτι ἡ ἔλλειψη αὐτὴ παρατηρεῖται

ολόκληρους αιώνας. Για πολύ καιρό, ο άνθρωπος κάνει μηχανική χωρίς να το ξέρει. Η ανιδιοτέλεια στο κύτταγμα των πραγμάτων είναι όμως μιὰ πολύ δύσκολη πνευματική στάση: δεν πραγματοποιείται ούτε όταν φανερώνεται ο δευτεροβάθμιος στοχασμός επάνω στην τεχνική. Η φιλοσοφία της τεχνικής είναι το *Νέο Όργανο* του Βάκονα. Η καθαυτό μηχανική της είναι άγνωστη. Βρίσκεται κοντήτερα στη μαγεία και στην αλχημεία. Την παρατήρηση των φυσικών φαινομένων τη φαντάζεται σὰ μιὰ σειρά από αλχημιστικές πράξεις, όπου το πνεύμα παίζει το ρόλο της φωτιάς: χωρίζει κι αναλύει τὰ φαινόμενα. Ο ρόλος του παρατηρητή περιορίζεται στον εξοβελισμό των ξένων ούσιων από μιὰ φύση ειδική, που ζητείται ή μορφή της, και στην απομόνωση όλων των μορφών. Οι μορφές αυτές όμως παρουσιάζονται σὰν απόλυτες τη στιγμή που για τὸν Ντεκάρτ πρέπει νὰ ἐξηγηθοῦν οἱ ἴδιες.

Στους αντίποδες της τεχνικής μονομέρειας (σὰ στάσης πρακτικῆς καὶ θεωρητικῆς) βρίσκεται ἡ ἀδιαφορία για τὴν τεχνική. Βέβαια ἡ ἀδιαφορία αὐτὴ παρουσιάζεται σὰ μιὰ μορφή της ἀνιδιοτέλειας καὶ της φρόνησης, ὅπως οἱ ἀρετὲς αὐτὲς ἀποκρυσταλλώθηκαν στὸ δυτικὸ πνευματικὸ πολιτισμὸ. Πηγάζει ἀπὸ τὴν ἀντίληψη ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν πρέπει νὰ ἀμείβεται οὔτε ν' ἀποβλέπει σὲ ὕλικὲς ἐξουσιάζσεις. Πρέπει νὰ εἶναι μιὰ θεώρηση ἐξαιλωμένη τῶν πραγμάτων. Ἦδη ὁ Πλάτων εἶχε διαμαρτυρηθεῖ για τὶς πρακτικὲς ἐφαρμογὲς τῆς ἀστρονομίας καὶ τῆς μουσικῆς. Ὅσοσο ἡ περιφρόνηση τῆς τεχνικῆς ἔβλαψε πολὺ τὴν ἐπιστήμη: καταδίκασε σὲ στειρότητα τὶς πιὸ γόνιμες περιοχὲς της. Ἡ ἀποκλειστικὴ θεώρηση τῆς οὐσίας τῶν ἀριθμῶν ματαίωσε τὴ γένεση τῆς ἀλγεβρας καὶ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὰ μαθηματικὰ στὴ φυσικὴ. Καί, τὸ χειρότερο, ἡ ψυχολογικὴ ἀπέχθεια στὴν ὕλικὴ ὑπόσταση τῆς πράξης βρῆκε τὸ φορικτὸ κοινωνικὸ της ἀντιστάθμισμα στὴν ἀπάνθρωπη δουλεία. — Σήμερα, εὐτυχῶς, ἡ ἐπιστήμη σκέπτεται διαφοροτικά. Στὴν ὕλικότητα τῆς ἐπιστημονικῆς πρακτικῆς βλέπει ἓνα πολύτιμο σύνδεσμο τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ φύση: ἀπ' αὐτὸν ξεπηδοῦν συνταρακτικὲς ἐπιστημονικὲς ἐπιτυχίες. Οἱ ἐπαναστατικὲς ἀνακαλύψεις τοῦ Sadi-Carnot στὴ θερμοδυναμικὴ ξεπήδησαν ἀπὸ καθαρὰ πρακτικὲς ἀναζητήσεις. Ὁ Huygens κι ὁ Fresnel δὲν περιορίζονταν σὲ μελέτες ἐπὶ τὴν θεωρητικὴ ὀπτική: ἀσχολοῦνταν καὶ μὲ τὴν κατασκευὴ φάρων καὶ τηλεσκοπίων. Ὅπως ὅποτε στὴν ἐποχὴ μας ἐπιστήμη καὶ τεχνικὴ δὲ χωρίζονται. Εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐννοηθεῖ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα δίχως τὰ περίπλοκα συνεργεῖα τῶν ὀργάνων, πὺν ἐπιτεροῦν τὴν ἐξακριβίωση τῶν θεωρητικῶν βεβαιώσεων, ὅπως εἶναι προβληματικὴ ἢ πρόοδος τῆς ἔρευνας αὐτῆς δίχως τὴν ἐξειδίκευση καὶ τὴν τελειοποίηση τῶν τεχνικῶν μέσων, πὺν χρησιμοποιεῖ. Ὁ Ντεκάρτ ὁμολογοῦσε ἀνευδοκίαστωπῶς ἡ τύχη κι ἡ ἐμπειρία προπορεύτηκαν ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη σὲ ὁρισμένα κεφάλαια τῆς ὀπτικῆς. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, θαυματοῦργεῖ ἡ τεχνικὴ ἐφαρμόζοντας τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης. Πρακτικοὶ σὰν τὸν Watt καὶ τὸν

Gramme ἔδωκαν φανταστικὲς διαστάσεις στὴν ἐφαρμογὴ τοῦ ἀτμοῦ καὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ.

Ἡ στιγμή εἶναι κατάλληλη για νὰ δοῦμε ἀπὸ κοντὰ τὴν τεχνικὴ τῆς ἐποχῆς μας. Τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ της εἶναι ἡ υπερτροφία της. Ἡ ἀντίπτυξη της ξεπέρασε κάθε πρόβλεψη: δὲν ἄλλαξε μόνο τὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητας ἀλλὰ καὶ τὴν ὄψη τῆς γῆς. Ἡ γεωγραφία εἶναι κυρίως ἡ ἐπιστήμη τῆς γῆς καθὼς τούτῃ διαμορφώθηκε ἀπὸ τὰ χέρια τῆς ἀνθρωπότητας. Ἀδύνατο νὰ ἐννοηθεῖ δίχως τὴν ἱστορία. Οἱ ἰσθμοὶ γίνονται πορθμοί, σὲ χερσὶν ἀνθρώπων εἶναι νὰ κάνουν καὶ τοὺς πορθμοὺς ἰσθμοὺς. Ἡ οἰκονομία τοῦ φωτισμοῦ ἀναστατώθηκε. Ἄν τὴ μέρα βλέπουμε καλά, τὴ νύχτα τὸ πολὺ φῶς ἀπειλεῖ τὴν ὄραση μας. Οἱ κλιματολογικὸι ὄροι ἀναποδογυρίστηκαν: σὰ ψυχρότερα κλίματα βρίσκει κανεὶς τὴν καλύτερη θέρμανση. Ἡ βλάστηση πάλι παίρνει μορφὲς πρωτεϊκῆς: ἡ αἰσθητικὴ ἰδιοτροπία βρίσκει κάθε δυνατὴ ἱκανοποίηση. Ὡς κι ἡ ἀνθρωπότητα γίνεται ἀγνώριστη. Ἡ χειρουργικὴ τοῦ καλλωπισμοῦ ἐκμηδενίζει τὰ τραύματα τοῦ χρόνου: τὰ συστήματα τῆς στειρώσεως ἀχρηστεύουν βασικὲς φυσικὲς λειτουργίες. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος ἀλλάζουν νόημα. Ἡ ἰλιγγιώδης ἔνταση τῆς ταχύτητας μᾶς χειραφετεῖ ἀπὸ τὴ σκλαβιά τοῦ πρώτου κι ἀπὸ τὸ σταθερὸ κύλισμα τοῦ δευτέρου. Μέσα στὸν ἴδιο καιρὸ μπορούμε νὰ πολλαπλασιάσουμε ἀπεριόριστα τὶς ἐμπειρίες μας. Τέλος ὁ κόσμος τῶν ἡχῶν καὶ τῶν εἰκόνων ἐξουσιάζτηκε σὲ βαθμὸ ἀπίθανο: οὐσιαστικὰ καθιερώνει τὴν πανταχοῦ παρουσία. Χάρη στὴν τελειοποίηση τῆς φωτογραφίας, βλέπουμε ἡλιους, πὺν ἀπέχον 4-5 ἑκατομμύρια φωτεινὰ χρόνια ἀπὸ τὴ γῆ. Χάρη στὴ μηχανικὴ καὶ τὴ μεταβιβασμένη μουσικὴ, μπορούμε σὲ μιὰ βραδιά νὰ ἐπισκεφθοῦμε ὅλες τὶς ὄψεις.

Ὅλες αὐτὲς οἱ θαυμαστὲς κατακτήσεις τῆς τεχνικῆς μεταφράζονται σὲ ἀλλεπάλληλα ἀπλώματα τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας. Καὶ ὅμως ἡ ἀσκηση τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς εἶχε μιὰ ἀπροσδόκητη συνέπεια: δημιούργησε μιὰ μοῖρα πιὸ ἀπάνθρωπη ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση. Ξεπερνώντας τὴν ἀνθρώπινη κλίμακα, ἐξέφυγε ἡ τεχνικὴ ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ δημιουργοῦ της. Ὁ ἄνθρωπος ἔγινε σκλάβος τῶν ὀργάνων του. Ἡ τυραννία τῆς φύσης περιορίζεται ὁλοένα μᾶ για νὰ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὴν τυραννία τῶν μηχανῶν καὶ τοῦ ἐργοστασίου. Τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας πολλαπλασιάζονται καὶ τελειοποιοῦνται ἀκατάπαυστα καὶ ὅμως, σὲ σύνολο της, ἡ ἀνθρωπότητα ὅσον πάει καὶ προχωρεῖ λιγώτερο. Οἱ τεχνητὲς ἀνάγκες, ἡ δίψα τῆς διασκέδασης ἐβγαλαν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν τροχιά του καὶ τὸν διέλυσαν. Ἀφανίζει ἀσκοπα τὸν καιρὸ του, πὺν εἶνε ὁ μοναδικὸς του πλοῦτος. Ἀπέναντι στὴν ἀποσύνθεση καὶ τὴ σκλαβιά τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου ὀρθώνεται τὸ ἰδανικὸ τοῦ σοφοῦ, πὺν ἀποτραβιέται για νὰ στοχαστεῖ σ' ὅλη τὴν πληρότητα τῆς ὑπαρξης του καὶ νὰ ἐπικοινωνήσει μὲ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν αἰωνιότητα. Καί, τὸ χειρότερο ἀπ' ὅλα, ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς ἀπειλεῖται ἀπὸ αὐτοαφανισμό, ἀπὸ τὴ συμφόρηση

τῆς πληθωρικότητας καὶ τὴν ὕλική καταστροφή μὲ τὰ σατανικά μέσα τοῦ πολέμου. Τὰ ἀσφύξιογόνα καὶ τὰ βακτηριδία σωρεύονται ἀδιάκοπα—γιὰ πολὺ σύντομη χρῆση, καθὼς φαίνεται! Οἱ «τεχνητοὶ παράδεισοι» σέφρουν ἀπὸ πίσω τους τὶς «τεχνητὲς κολάσεις».

Ὡστόσο δὲν πρέπει νὰ υπερβάλουμε τοὺς κινδύνους τῆς τεχνικῆς ὑπερτροφίας. Τὸ κακὸ δὲν εἶνε ἀνεπανόρθωτο. Φτάνει νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ μυστικιστικὴ προσαγωγή: ab exterioribus ad interiora. Φτάνει, μ' ἄλλα λόγια, νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ μέσα τῆς τεχνικῆς ἐπάνω στὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο. Ἡ βιολογία π. χ. ἐπιτρέπει τὴν πραγματοποίησιν τοῦ παλιοῦ ὄνειρου τοῦ Πλάτωνα: τῆς εὐγονίας. Ἐπίσης ἡ προληπτικὴ ἰατρικὴ συντελεῖ στὴ βελτίωσιν τῆς ράτσας προσέχοντας περισσότερο τὴν ποιότητα παρὰ τὴν ποσότητα. Ἀλλὰ τὰ μέσα τῆς τεχνικῆς δὲ σταματοῦν στὴ διαμόρφωσιν τῶν ὄρων, ποὺ ἐπηρεάζουν τὴ φυσιολογικὴ τελειοποίησιν τῆς ἀνθρωπότητος. Παρακολουθοῦν τὸν ἄνθρωπο σ' ὅλη τὴν ἐξέλιξιν του, κοινωνικὴ καὶ ἠθικὴ Ἡ ἰδανικὴ τῆς ἔκφραση βρῖσκεται στὴν ὀφελμιστικὴ φιλοσοφία, ποὺ ἀντίσπε κυρίως στὴν ἀγγλοσαξωνικὴ σκέψιν. Ἡ οὐσία τῆς μπορεῖ νὰ συνοψιστεῖ στὸν ἐξῆς: τύπο: εἶναι ἀπαραίτητο, πρὶν κανεὶς ἐνεργήσῃ, νὰ μελετήσῃ μὲ συγκεντρωμένη προσοχὴ ὅλους τοὺς παράγοντες τῆς ἐπιτυχίας. Στὴν περιοχὴ τῆς ἐργασίας, γέννησε αὐτὴ ἡ νοοτροπία τὸν τεύλορισμό. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Bentham εἶνε τὸ ἄπλωμα τῆς σ' ὅλη τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἀνθρωπότητος. Μ' ἄλλα λόγια, ἀντιπροσωπεύει τὸ ἰδανικὸ τῆς καθολικῆς μηχανοποιήσεως.

Ἀλλὰ ἡ λύσις τῆς τεχνοκρατίας εἶνε ἡ μόνη; Ἡ ἀκόμη—ἑρώτημα πρωταρχικὸ καὶ περιεκτικώτερον— ἡ γνώσις τοῦ ἐγὼ ἐξαντλεῖται στὴν πλέρια κατανόησιν τῆς λειτουργίας τῆς τεχνικῆς; Στὸ ἑρώτημα αὐτὸ θὰ μπορούσαμε ν' ἀπαντήσουμε καταφατικὰ ἂν ἡ δράσις τοῦ ἀνθρώπου κυμαινότανε ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ δύο ὅρια: τὸ μηχανικὸ χειρισμὸ τῆς ὕλης καὶ τὴ μηχανικὴ διαρρυθμίσιν τῶν ἠθικῶν προβλημάτων. Ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος δὲν παρουσιάζεται σὰν ἄπλὸ ἐξάρτημα τῆς φύσεως. Δὲν ἀρκιέται σὲ μιὰ μετάπλασιν τῶν ὄρων τῆς ζωῆς του μέσα στὸ πλαίσιο τῶν ἄμεσων ἐπιδιώξεων τῆς φύσεως. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ οικονομικοῦ ὕλισμου εἶνε ἀπαράδεκτη. Διαψεύδεται διπλᾶ: ἀπὸ τὴν ἰσχυρικὴν ἐμπειρία καὶ τὴν ἀντικειμενικὴν ἔρευνα. Ὅχι μόνο ὁ καθένας μας ἀρνιέται νὰ κυριεύσῃ τὸν ἑαυτὸν του μέσα ἀπὸ τὸ πρῶτον τοῦ μηχανισμοῦ, ποὺ δεσπόζει σ' ὅλες τὶς ἀντιλήψεις τῶν ὁπαδῶν τοῦ οικονομικοῦ ὕλισμου, ἀλλὰ ἡ μαρτυρία ἀμέτρητων αἰῶνων πεῖθει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν πῆρε συνείδησιν τοῦ ἐγὼ του παρὰ ἀπὸ τῆ στιγμῆ ποῦ, ξεπερνώντας τὴν ἄπλη φύσιν κι' ἀντιμετωπίζοντας τὸ πρόβλημα τῆς πρώτης ἀρχῆς, ζήτησε τὴ λύτρωσιν του μέσα στὸ θεῖο. Τῆ στιγμῆ ἐκεῖνῃ ὁ ἄνθρωπος τῆς τεχνικῆς ἔγινε ἄνθρωπος τῆς θρησκείας. Βέβαια οἱ τάσεις, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν ἡ θρησκεία καὶ ἡ τεχνικὴ, συνυπάρχουν κι' εἶχε δίκαιον ὁ ἀλεξανδρινὸς νεοπλατωνισμὸς νὰ πεῖ ὅτι εἴμαστε **ἀμφίβια**, κάτοικοι δηλαδὴ τόσο τοῦ αἰσθητοῦ ὅσο καὶ τοῦ νοητοῦ κόσμου. Οὐσιαστικὰ ὅμως οἱ τάσεις αὐτὲς εἶνε ἀντίθετες:

ὁ ἄνθρωπος τῆς τεχνικῆς δὲν κάνει παρὰ νὰ συμμορφώνεται μὲ τὶς ἐπιταγὰς τῆς φύσεως ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος τῆς θρησκείας ὑψώνεται πάνω ἀπὸ αὐτὲς.

Δὲν ὑπερβάλλει ὅμως ἐδῶ ὁ Brunshvicg τὴν ἀντίθεσιν αὐτῶν τῶν δύο ἀνθρώπων; Πρῶτον-πρῶτα δείχνεται ἀσυνεπὴς στὴ μέθοδον του, ποῦ δυσπιστεῖ στὶς σχηματικὰς ἀντιθέσεις καὶ τὶς νόδες συμμετρίας καὶ ποῦ, λίγο παρακάτω ἀκριβῶς, θ' ἀπαλύνει τὴν ἴδιαν τὴν ἀντινομίαν θρησκείας καὶ τεχνικῆς. Ἐπειτα ἀντιφάσκει μὲ τὴ βασικὴν του βεβαίωσιν ὅτι ἡ θρησκεία εἶνε γέννημα φόβου. Ὅπως τὸ ἀναγνωρίζει ὁ ἴδιος, ὁ φόβος εἶνε μιὰ ἀντιφατικὴ συναισθηματικὴ κατάσταση: κλείνει μέσα του καὶ τὴν ἐλπίδα. Ἀλλιῶς ὅμως ἐκδηλώνεται στὸν περίβολον τῆς ἀτομικῆς ἐνεργείας, ἀλλιῶς στὴ δράσιν τῆς ὁμάδας. Τὸ φοβισμένον ἄτομον κυριαρχεῖται ἀπὸ ὀρισμένους παραστάσεις, ποὺ εἶνε ἡ προεξόφλησις ἑνὸς κινδύνου. Ἡ προσπάθεια του τείνει στὸ ν' ἀποφύγει τὸ κακόν, ποῦ τὸ ἀπειλεῖ,—ἀδιάφορον ἦν, γι' αὐτό, κάνει ὅ,τι πρέπει Ἡ ὁμάδα ὅμως, ποῦ βρῖσκεται μπροστὰ σὲ κοινὰς καὶ μόνιμες αἰτίους φόβου, δὲν ἐνεργεῖ μὲ τὴν βιάσιν καὶ τὴν σπασμωδικότητα τοῦ ἀτόμου. Οἱ ἐκδηλώσεις τῆς παίρνουν μιὰ μορφήν πάγια καὶ συνειδητοποιημένην: γίνονται θεσμοὶ—στὴν περίπτωσιν, ποῦ μᾶς ἀπασχολεῖ, θρησκεία. Ἄν ἀληθεύει ὅτι κύρια πηγὴ τῆς θρησκείας εἶνε ὁ φόβος, ὁ θεσμὸς αὐτὸς θὰ εἶνε ἡ τελειοποίησις κι' ἡ σύνθεσις τῶν μέσων, ποὺ πολεμοῦν ἀποτελεσματικὰ τὸ φόβον κι' ὑποθάλλουν τὸν κατευνασμό, τὴν ἐλπίδα, τὴν αἰσιοδοξίαν. Μ' ἄλλα λόγια, ὁ θεσμὸς αὐτὸς ἐρχεται νὰ ἐνισχύσει γενικὰ τὸν ἄνθρωπον, τὸν ἄνθρωπον τῆς τεχνικῆς εἰδικώτερα, ἐπιτρέποντας του ν' ἀκολουθήσῃ μὲ περισσότερην ἀσφάλειαν καὶ προθυμίαν τὴν παρόρμησιν τῆς φύσεως. Στὴ διάθεσιν αὐτὴν μπορεῖ κανεὶς ν' ἀντιτάξῃ τὸ κήρυγμα τῆς ἀπόσπασις ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια, ποῦ εἶνε ἐσωματωμένον σὲ ἀρκετὰς θρησκείας. Τὸ κήρυγμα ὅμως αὐτὸ ἀντιπροσωπεύει συνήθως τὴν πιὸ δουλεμένην μερίαν τῆς θρησκείας καὶ παρασύρει δύσκολα τὸν πιστόν. Βέβαια δὲν μπορεῖ κανεὶς ν' ἀποκλείσῃ τὶς στιγμὰς τοῦ ἐντόνου καὶ γενικοῦ μυστικισμοῦ. Ὡστόσο οἱ περιπτώσεις τοῦ ὁμαδικοῦ ἀσκητισμοῦ εἶνε σπάνιες. Ἐπειτα μένει ν' ἀποδειχτεῖ, καὶ σ' αὐτὰς τὶς περιπτώσεις, ὅτι ὁ μυστικισμὸς ἀντιβαίνει στὴν ὀρμὴν τῆς φύσεως ἢ εἶνε ὁπωσδήποτε ἔξω ἀπ' αὐτὴ—πράγμα ποῦ προὔτοθετεῖ τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς τελευταίας. Γιὰ τὸν Brunshvicg, ἡ ὀρμὴ αὐτὴ εἶνε ἀδύνατον νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν ἀπλή πίεσιν τῶν ἐνστικτῶν. Τὴ συνταύτισιν ἀποκλείει ἡ ἀρνητικὴ του στάσις ἀπέναντι στὶς βιολογικὰς ἐρμηνεῖς τῆς ἀνθρωπότητος. Οὔτε ὅμως καὶ στὴν τεχνικὴν ἱκανότητα μπορεῖ νὰ σταματᾷ, ὅσο κι' ἂν χρησιμεύει τούτῃ σὰ διακριτικὸν γνώρισμα τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ ζῶα. Ἡ ἱκανότητις αὐτὴ κυνηγᾷ τὴν ὕλικὴν ἄνεσιν, ποῦ βρῖσκεται πέρα ἀπὸ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν στενὰ φυσικῶν ἀναγκῶν ἀλλὰ στὴν ἴδιαν διεύθυνσιν μ' ἐκεῖνες. Ὑπάρχουν ἀκόμη ἀρκετὰς λειτουργίαι, ποὺ χαρακτηρίζουσι οὐσιαστικὰ, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ ἴδιου τοῦ Brunshvicg, ἢ ἀφιλοκέρδεα, ἢ πιὸ ἄδολη πνευματικότητις. Δὲν μποροῦν φαινόμενα τόσο

γενικά κι' επίμονα να είναι έξω από τη φύση. Γιατί ο μυστικισμός κι' ο παρεπόμενος του ασκητισμός δε θάβαν το κορύφωμα τους;

Πώς παρουσιάζεται τώρα η θρησκεία στην εξωτερική υπόσταση της, σαν θεσμός ιστορικός; Κυμαίνεται ανάμεσα σε δυο πόλους: τη θρησκεία της κλειστής ομάδας και την παγκόσμια (βραχμανισμός, βουδ.σμός, μωαμεθανισμός, χριστιανισμός). "Όσο για τον ανδιάμεσο χώρο, τον γεμίζει ατέλειωτη γκάμα από λατρείες (Περσίας, Αιγύπτου, Ελλάδας, Ρώμης κτλ. κτλ.).—Κυτταγμένο πάλι στη βαθύτερη υπόσταση του, το θρησκευτικό φαινόμενο κάνει εντύπωση για τη χτυπητή αντίθεση, όπου βρίσκεται με την εξωτερική παράσταση του. "Όσο είναι παγκόσμιο και μοιάζει φυσικό, άλλο τόσο έννοει να επιβληθεί σαν προνομιοῦχο και μοναδικό. Κι' αν ακόμη δεν διεκδικεί την απόλυτη υπεροχή απέναντι όλων των άλλων φαινομένων, όπως οπότε βεβαιώνεται αντιθετικά μ' αυτά. Είναι τόση η ακτινοβολία του κύκλου όπου πάει ν' απομονωθεί ώστε κάτι περνάει απ' αυτή και σε άλλα αντικείμενα. Η προβολή της θρησκείας μέσα στα έγκόσμια είχε για συνέπεια το χωρισμό του χρόνου και του χώρου σε δυο: τις γιορτές και τις εργασιμες μέρες, τους ιερούς τόπους και τους μή. "Όλοι δοκιμάζουμε τις συνέπειες του χωρισμού αυτού. Μένει, βέβαια, το ζήτημα που κλίνουμε εμείς οι ίδιοι. Το πρόβλημα αυτό όμως είναι στενά ατομικό. Έδω, η γνώση της ανθρωπότητας χωρίζεται από το γινώθι σαυτών.

Ποιά είναι τα κύρια συστατικά του ιεροῦ; Το επιμονώτερο χαρακτηριστικό του είναι ο φόβος. "Απ' αυτόν γεννήθηκαν οι περισσότερες θρησκευτικές πεποιθήσεις. Αντίθετο αλλά και φυσικό επακόλουθιο του είναι η έλπίδα. "Αν και μοιάζουν αντίθετες, οι συγκινήσεις αυτές έχουν κοινή πηγή: την άγνοια (ή την ατελή γνώση) και την άβεβαιότητα. Με φόβους κι' έλπίδες είναι ζυμωμένη η ατομική κι' η ομαδική ζωή: η πρώτη κυμαίνεται ανάμεσα στη διέγερση και την κατάπτωση, η δεύτερη ανάμεσα στη νίκη και την ήττα. Μιά συγκίνηση όμως δίνει το πολὺ ένα ψυχικό προσανατολισμό, προδιαγράφει μιὰ στάση. Δέ φτάνει για να δημιουργήσει το περιεχόμενο μιᾶς θρησκείας. Τοῦτο έχει ανάγκη από δούλεμα, που προϋποθέτει μιὰ προσπάθεια της σκέψης και της θέλησης. Για να διαμορφωθεί σε θεσμό το θρησκευτικό συναίσθημα, πρέπει να κινητοποιηθούν οι κυριώτερες ικανότητες του ανθρώπου. Πρέπει να γίνει ο άνθρωπος νομοθέτης, ποιητής, φιλόσοφος. "Αλλ' αν αυτές είναι η χαρακτηριστικότερες εκδηλώσεις του θρησκευτικού ανθρώπου, είναι ανάγκη να εξεταστοῦν διαδοχικά. Η έθνογραφία μᾶς έμαθε ότι όσο πιο παλιά είναι μιὰ θρησκεία τόσο εύκολότερα χύνεται μέσα στο καλοῦπι του νόμου. "Ο άγιος Παῦλος θεωρούσε τη μωσαϊκή θρησκεία σαν τη βασιλεία του νόμου. Το κοινωνικό σκεπάζει το θρησκευτικό. Κάτι παραπάνω μάλιστα: η θρησκεία ταυτίζεται ολότελα με το κράτος, με την πολιτική εξουσία. Φτάνει στο σημείο να παρουσιάσει βλέψεις οίκουμενικές αν αυτό ξεπηρατεί τους, ιμπεριαλιστικούς σκοπούς ενός κατακτητή ή της ίδιας της ομάδας. "Όταν ο Ά-

μένοφης ο τέταρτος ανακήρυξε τον ήλιο θεό της Αιγύπτου, τον αναγνώρισε για δημιουργό και όλων των άλλων τόπων. Βεβαίως όμως ότι ο ίδιος τον καταλαβαίνει καλύτερα από κάθε άλλον κι' είναι ο πιο κατάλληλος για να διαβιβάσει τα διαγγέλματα του. "Ο Άλέξανδρος πέρασε την έρημο της Λιβύης για να ζητήσει τη στέψη του από τον Άμονα της "Οασης και να λατρευτεί σαν γιός του. Τα ίδια έκαναν κι' οι Καίσαρες. Στο όνομα του Χριστού, ο μεγάλος Κωνσταντίνος πραγματοποιεί την ένότητα της λατρείας σ' όλη τη λεκάνη της Μεσογείου. Πρέπει όμως ν' αναγνωριστεί ότι η επίσημη καθιέρωση του Χριστιανισμού τροποποίησε ριζικά την αντίληψη της θρησκείας. Δεν είναι η πίεση του νόμου, που κάνει τη συνείδηση να προσχωρήσει στη θρησκεία: η επικοινωνία των πιστών είναι έσωτερική. Καταργεί, όχι μόνο τους δεσμούς με την ομάδα, αλλά και με την ίδια την οικογένεια.

Κατά βάθος, η έσωτερική αυτή επικοινωνία, που ανατρέπει κάθε τάξη κοσμική και θεμελιώνει ένα καθεστώς καθαρά πνευματικό, είναι μυστικιστική. Στα πρώτα χρόνια, βρήκε ένα δυνατό αποκοῦμπι στα χριστιανικά μυστήρια, που αναπτύχθηκαν χάρη στη χαλάρωση του επιστημονικού ενδιαφέροντος και τη θρησκευτική αδιαφορία των μορφωμένων τάξεων. Ένισχυμένη από μιὰ θεωρία, που εξηγούσε την αρχή του κόσμου και την μεταθανάτια τύχη της ψυχής, έδινε απαντήσεις σε παθητικώτατα προβλήματα. Ίκανοποιούσε βαθιές ψυχικές ανάγκες. "Αλλως τε ο μυστικιστικός σύνδεσμος άνιάμεσα στους οπαδούς μιᾶς λατρείας δεν ήταν καινούργιο φαινόμενο. Η αρχαία Ελλάδα είχε γνωρίσει τα μυστήρια, που ζητούσαν με την παράξενη διαδικασία τους να ετοιμάσουν ψυχολογικά το νεόφυτο για την άμεση επικοινωνία με το θείο και για την αποκάλυψη της αθανασίας της ψυχής. "Αν όμως θελήσει κανείς να πάει ακόμη παραπέρα, ως την αρχαία Αίγυπτο, θα δει καθαρότερα τη βαθειά ανθρώπινη σημασία των μύθων, που απ' αυτούς είναι ύφασμένη η θρησκεία. Οι μύθοι αυτοί είναι μιὰ άπλη αναπαράσταση εξαιρετικών γενικών γεγονότων, που απ' αυτά φαινόταν να εξαρτάται η ζωή και η ευημερία των Αιγυπτίων. Μερικοί απ' αυτούς πρόφτασαν να συνειδητοποιήσουν το συμβολισμό, καθώς βεβαίως ο Πλούταρχος, που έβλεπε στους μύθους σπουδαία μέσα ερμηνείας. Στην κοσμολογική μυθολογία του Πλάτωνα κορυφώνεται ο αιγυπτιακός θρησκευτικός στοχασμός. "Ο Φαίδρος πραγματεύεται για την πτώση της ψυχής, ο Γοργίας κι' η Πολιτεία για την κρίση επάνω στις ψυχές, ο Φαίδων για την αθανασία. "Ο ίδιος όμως ο πλατωνισμός θέτει εξύτατο το πρόβλημα της τύχης του μύθου. "Αν ο Πλάτων άφρέθηκε σε τολμηρά πετάγματα της φαντασίας για τις ανάγκες της μυθολογίας, από την άλλη μεριά ζήτησε τον εξοστρακισμό των ιερέων και των ποιητών. "Αν πάλι μίλησε για την πίστη, δε διστάζει να την τοποθετήσει στο χαμηλότερο σκαλοπάτι της γνωστικής ιεραρχίας και να της αντιτάξει τη διαλεκτική, που προϋποθέτει τη μαθηματική προπόνηση. Τέλος ασχολήθηκε με το ζήτημα της αθανασίας της ψυχής και συνεπάρθηκε από τη μυ-

μυστικιστική Ξεραση του Ξρωτα. Κατά βάθος όμως η άθυνασία δεν είναι παρά η προβολή της αιωνιότητος της ιδέας στην περιοχή της φαντασίας όπως η Ξρωτική Ξεραση δε χρησιμεύει παρά σαν προετοιμασία για τον καθαρό επιστημονικό στοχασμό.

"Όταν φτάσει ο μύθος στα τελευταία του όρια, δεν του μένει παρά να βασταχτεί όπως-πως ή να μαραθεί, να σβύσει. Η θάβρει ένα αποκοῦμι ή θ' αντικατασταθεί από κάτι, που θάναυ ή άρνηση του. Στους είκοσιπέντε αιώνες, που μās χωρίζουν από τον Πλάτωνα, η φιλοσοφία διακυμάνθηκε ανάμεσα στους δύο αυτούς πόλους. Όταν αποφάσισε να ύπηρετήσει τη θρησκεία, έγινε δόγμα. Στην αρχή, τούτο συνυπήρχε με το μύθο. Δεν άργει όμως να τον εκτοπίσει. Κλασικό παράδειγμα του γάμου της φιλοσοφίας με το μύθο είναι η περίπτωση του Φίλωνα του Ίουδαίου: έντυσε τις ανατολικές λατρείες με το ρούχο του φιλοσοφικού στοχασμού. Μια τέτοια συμμαχία έχει για συνέπεια την ύποδοξωση του πνεύματος στο γράμμα. Προορισμός του πνεύματος είναι ν' αποδείξει την αλήθεια της προφητικής αποκάλυψης.—Όπως ο μύθος, γνωρίζει και το δόγμα όρια. Το ξεπέρασμά του και τη χειραφέτηση του λογικού από κάθε ταπεινωτική άποστολή πραγματοποίησε με θανμαστή σαφήνεια και τόλμη ο Ξενοφάνης. Η συμβολή του σημειώνει μια στροφή αποφασιστική προς την άδολη πνευματικότητα και την επικράτηση του λογικού. Πρόδρομος του Πλάτωνα και του Σπινόζα, υποβάλλει σ' αμειλικτη κριτική τις εθνικές παραδόσεις και ξεσκεπάζει όλότελα το χονδροειδή άνθρωπομορφισμό, που κρύβουν. Η κριτική του ύψώνει ταυτόχρονα το απαραίτητο μεσότοιχο ανάμεσα στην κοινωνιολογία και τη φιλοσοφία. Άφοῦ ξεκαθαρίσει όλα τα κοινωνικά στοιχεία της θρησκείας, θά κρατήσει ο φιλόσοφος, οτι αληθινά άνήκει στο Θεό. Δε θ' ανακαλύψει την αληθινή θρησκεία παρά όταν θάχει ξεφλήσει με τις θρησκείες.

Είναι χαρακτηριστικό οτι όλες οι μεγάλες θρησκείες προσπάθησαν να συλλάβουν το Θεό στη βαθιά του ύπόσταση, έξω από τις συμβατικότητες της παράδοσης και τις απλοϊκές εισφορές της φαντασίας. Πολύ πιό φανερόη και δραματική είναι η περίπτωση των μυστικιστών. Σ' αυτούς άγγίζει το απόλυτο ή θέληση της ένδομύχευσης του θρησκευτικού συναισθήματος και της άφιλοκέρδειας. Μ' όλη του όμως τη συμπάθεια για τις προθέσεις των μυστικιστών, ο Brunshvicg διατυπώνει πολλές επιφυλάξεις για την αποτελεσματικότητα της άποπειρας τους. Οι επιφυλάξεις αυτές είναι οι ίδιες με κείνες, που παρουσίασε όταν αντιμετώπισε το πρόβλημα της γνώσης του έγω στην καθαρά ψυχολογική περιοχή. Από τη μια μεριά, η πραγματικότητα μιας έσωτερικής κατάστασης εξαρτάται από την πιστή μαρτυρία της μνήμης, που τελικά, μένει άνεξέλεγκτη. Από την άλλη, η έκσταση του μυστικιστικού πειράματος δεν είναι δυνατή χωρίς τη λήθη. Άλλά τότε πώς μπορεί να ζητηθεί ή επιβεβαίωση της μνήμης άφοῦ τούτη δεν μπορεί να λειτουργήσει; Είναι σά να επιδιώκεται ή συνείδηση του άσυνειδήτου. Ωστε καθαυτό πεί-

ραμα, με τη σωστή κι' άκέρια έννοια της λέξης, δεν ύπάρχει. Όσο για τον άσκητισμό, που ζητεί να μνημοποιήσει τη μυστικιστική κατάσταση, άμφιβάλλει ο Brunshvicg αν μπορεί ή κακοποίηση της σάρκας να καταλήξει στον επιθυμητό σκοπό: το σκληρό μεταχείρισμα του σώματος δεν οδηγεί άναγκαστικά στην πνευματική ζωή. Γενικά δυσπιστεί στις λύσεις, που άπομακρύνονται από τον κανόνα της οικουμενικότητας και που πηγάζουν από έξωπνευματικές μεθόδους. Προτιμάει τις θετικές και γενικεύσιμες στάσεις. Θέλει την πνευματικότητα σά μια πρόοδο της συνείδησης, σαν ένα άδιάκοπο ξεπέραςμα του εμπειρικού έγω.

Άλλά ο καθαρμένος θετικισμός, που απ' αυτόν εμπνέεται ο Brunshvicg και που αξιώνει, στην καρτεσιανή άφετηρία του, τις άπροκατάληπτες ολοκληρώσεις, μπορεί να συμβιβαστεί με μια όριστική καταδίκη του μυστικιστικού πειράματος; Τούτο παρουσιάζεται ταυτόχρονα σά γνωστική μέθοδος και σαν άντικείμενο γνωστικό. Πριν άκόμη εξεταστοῦν τα πορίσματα που καταλήγει σαν τρόπος έρευνας, είναι απαραίτητο να μελετηθεί σά δεδομένο. Τότε όμως διαπιστώνουμε οτι δεν εξαντλείται στην έκσταση, που αντιπροσωπεύει μάλλον την άφετηρία του. Αν η έκσταση συνοδεύεται από τη λήθη κι' άλλα ψυχολογικά φαινόμενα, ή συνταύτιση με το θείο πραγματοποιείται σέ συνθήκες μοναδικές κι' άσύγκριτες: έδω, ή άδέκαστη άντικιμενικότητα άπαρτεί να μην πέσει κανείς ύψμα της μανίας των σχηματικών αναλογιών και συμμετριών, που με τόση δύναμη καταγγέλλει ο Brunshvicg. Η κοινή πείρα μας μαθαίνει οτι το άσυνείδητο δε συμβιβάζεται με τη συνεδηση. Ισχύει όμως ή αντίφαση αυτή σέ καταστάσεις, που παρουσιάζονται δίχως κοινό μέτρο σύγκρισης κι' αναφοράς; Η λήθη άναφέρεται σέ καταστάσεις προγενέστερες από την έκσταση. Οτι ακολουθεί την τελευταία είναι τόσο πλούσιο και δυνατό, κυριεύει σέ τέτοιο βαθμό την ύπαρξη οστε κι' αν άκόμη δεχτεί κανείς την άπουσία της κανονικής συνείδησης σ' όλο το ξετύλιγμα του τίποτε δεν αποκλείει την καταχώρηση του ή, καλύτερα, την επιβολή του στην συνείδηση αυτή όταν πραγματοποιηθεί ή επιστροφή στην όμιλη ψυχολογική ζωή. Ούσιαστικά ή έσωτερική ζωή των μυστικιστών ξετυλίγεται σέ μια άδιάκοπη ένταση με διάφορες άξομειώσεις. Τί φυσικώτερο αν, μαζή με τις άναστατώσεις, που τη συνοδεύουν, αλλάζει κι' ο ρυθμός της μνήμης; Τί φυσικώτερο αν, οτι δόθηκε σαν έξωχρονικό, πολιτογραφείται στη συνείδηση σά μια άεναη παρουσία; Το ψυχολογικό αυτό ένδεχόμενο μπορεί να εξακριβωθεί με την ολοκληρωτική αλλαγή, που σημειώνεται στην περιοχή της διαγωγής. Ο καταπληκτικός πολλαπλασιασμός της ζωτικότητας, της αυτοπεποίθησης, της αισιοδοξίας θάταν άνεξήγητος αν δεν ύπήρχε μια άνεξάντλητη έσωτερική πηγή δυνάμεων, που πριν έμενε άγνωμένη. — Στο φιλόσοφο δεν επιτρέπεται όμως ν' άδιαφορήσει για το μυστικιστικό πείραμα ουτε όταν προσφέρεται σά γνωστική μέθοδος. Οφείλει να προσέξει τη χαρακτηριστική σύμπτωση των έξομολγήσεων των μυστικιστών. Η σύμ-

πτωση αυτή υπογραμμίζεται ακόμη παραπάνω από τη συγγένεια, που παρατηρείται στη δράση τους. Τέλος ο μυστικισμός άλλοτε επικύρωσε τα πορίσματα φιλοσοφικών αναζητήσεων κι' άλλοτε ανέβηκε ο ίδιος σε περιωπή φιλοσοφίας, μεταφυσικής. Την πρώτη περίπτωση αντιπροσωπεύει, στις μέρες μας, ο Μπερξόν, τη δεύτερη, στην αρχαιότητα, ο Πλωτίνος. — Όσο για τον ασκητισμό ο μέσο ενισχυτικό της μυστικιστικής διάθεσης, είναι, βέβαια, τολμηρό να πει κανείς ότι φτάνει να κακομεταχειρίζεται το σώμα του για να γίνει άξιος της πνευματικής ζωής. Είναι όμως γεγονός ότι, όταν υπάρχει η κατάλληλη προδιάθεση, ο ασκητισμός μπορεί να βοηθήσει σημαντικά τη μυστικιστική προσπάθεια. Όλοι οι μεγάλοι μυστικιστές χρησιμοποίησαν έντατικά τον ασκητισμό.

*
*
*

Δείξαμε, στο κατάλληλο σημείο, τί πλάνη αποτελεί η σχηματική αντίθεση ανάμεσα στην τεχνική και τη θρησκεία. Τώρα έρχεται ο ίδιος ο Brunschvicg να διορθώσει την ασυνέπεια, που έδειξε σε βάρος της μεθόδου του, και την αντίφαση, όπου βρέθηκε με τις θεμελιακές του αντιλήψεις. Αναρωτιέται αν το χάσμα ανάμεσα στην τεχνική και τη θρησκεία είναι αγεφύρωτο ή μήπως το γεμίζει μια νέα λειτουργία: η μαγεία. Εύθυς άμέσως διαπιστώνει ότι η μαγεία τότε πάει προς το μέρος της θρησκείας, τότε προς το μέρος της τεχνικής—ανάλογα με το πρίσμα που τη θεωρεί κανείς διαδοχικά. Για την ακρίβεια, η θρησκεία τη στέλνει στην τεχνική, ή τεχνική στη θρησκεία. Από τη μια μεριά η θρησκεία βλέπει σ' αυτή συστήματα και συνήθειες, που της θυμίζουν τις ενέργειες της τεχνικής από την άλλη, ή τεχνική ταυτίζει την αποκορυφιστική νοοτροπία της με τις ψυχικές ανατάσεις της θρησκείας. Υπάρχει όμως ένα σημείο όπου η αντίθεση της μαγείας με την τεχνική και τη θρησκεία προβάλλει όλοφάνερη: οι δυο τελευταίες αντιπροσωπεύουν τη νομιμότητα ενώ εκείνη ζει μέσα στην άνομία. Η θρησκεία είναι ένα αναγνωρισμένο, ένα επίσημο καθεστώς ή τεχνική ξεδιπλώνεται στο φως της μέρας. Αντίθετα η μαγεία είναι λαθρόβια, δουλεύει μέσα στο σκοτάδι. Η θρησκεία είναι γυρισμένη προς το μέρος του Θεού, ή μαγεία προς το μέρος του Διαβόλου. Συχνά ή δεύτερη παρουσιάζεται σαν ή παρωδία της πρώτης: οι μάγοι γίνονται ή γελοιογραφία των θαυματουργών άγιων.—Άλλά ή αντίθεση δέ περιορίζεται στην κοινωνική νομιμότητα: είναι και γνωστική. Η τεχνική διακρίνει στη φύση νόμους ή, τουλάχιστο, όμοιομορφίες. Η μαγεία δραματίζεται τις πιο απίθανες σχέσεις και αναλογίες.

Πώς παρουσιάζεται όμως ακριβώς ως νομιμότητα στη περιοχή της γνώσης; Πήρε δυο μορφές: τη μια χαρακτηρίζει ή έλλειψη της γνωστικής συνείδησης, ή άλλη είναι θεμελιωμένη στα δοκιμασμένα επιστημονικά κριτήρια της αλήθειας. Είναι δύσκολο να χαραχτούν τα όρια ανάμεσα στις δυό. Μπο-

ρεί όμως κανείς να πει ότι ή πρώτη συμβολίζεται παραστατικά από τη μεσαιωνική νοοτροπία μαζί μ' όλες τις επιθετικές επιστροφές της ως τις μέρες μας. Η νοοτροπία αυτή συνίσταται στην πίστη στην άπóλυτη αξία του εμπειρικού δεδομένου. Γι' αυτή, ή φύση μ'ας προσφέρεται άτόφια, αλλά σαν ένα κουβάρι μερδεμένο. Δεν έχουμε παρά να το ξεμπλέξουμε. Φτάνει να χρησιμοποιήσουμε την κατάλληλη μέθοδο: τη μέθοδο των διαφορών. Η μέθοδος αυτή διαπνέεται από μια άφελέστατη αισιοδοξία: νομίζει ότι ή αίτια του φαινομένου, που εξετάζεται, βρίσκεται μέσα στα προηγούμενα του. Αν τα κυττάξουμε ένα-ένα, θά την ανακαλύψουμε και θά την απομονώσουμε. Μάταια προσπάθησε ο Βάκων, στο Νέο Όργανο του, να ξεφύγει από την τελεολογία και τον άπλοικό ανθρωπομορφισμό της αντίληψης αυτής. Είδαμε πώς, κατά βάθος, έμεινε υποταγμένος σ' αυτή. Το ίδιο συνέβη και με τον Στούαρτ Μίλλ τον προασμένο αιώνα. Άλλ' αν υπάρχει μια πείρα, που να πηγάζει από τις φυσικές επιστήμες (τόσο τη φυσική και τη χημεία όσο και τη βιολογία), αυτή μ'ας μαθαίνει ότι οι στοιχειώδεις πραγματικότητες, που προσδιορίζουν την αίτια ενός φαινομένου, δέ μ'ας προσφέρονται άμεσα γιατί δεν είναι στην ανθρώπινη κλίμακα, όπως νόμιζε ο Αύγουστος Κόντ. Η άτομιστική κι' ή βακτηριδιολογία έδειξαν ότι ή μόνη μέθοδος, που έχει αξία, είναι, όχι ή μέθοδος των διαφορών, αλλά της διαφοροποίησης. Η ύπαρξη μ'ας αίτιας, που να μπορεί ν' απομονωθεί στη φύση και να συμβολιστεί μ' ένα γράμμα, όπως το δραματιζότανε ο Στούαρτ Μίλλ, είναι καθαρός μύθος. Ο πιο σίγουρος τρόπος για να ναυαγήσει ένα γνωστικό έγχείρημα είναι ή εφαρμογή της κλασσικής θεωρίας της επαγωγής, που είχε κατανήσει ένας τύπος μαγικός: κατάρσωνε τη σειρά των προηγούμενων ενός φαινομένου με την άπóλυτη πεποίθηση πώς θά ξεδιαλύσει έτσι την αίτια του.

Κυτταγμένες όμως μέσα από το πρίσμα της γνήσιας επιστημονικής νομιμότητας, οι σχέσεις της μαγείας με την τεχνική και τη θρησκεία αλλάζουν όλοτελα νόημα. Είδαμε ότι, στην ανώτατη σφαίρα της, ή τεχνική δέ χωρίζεται από την επιστήμη, ενώ πάλι ή επιστήμη είναι αδύνατη δίχως την τεχνική. Με την ενιαία κι' άδιαίρετη επιστημονική νοοτροπία, έτσι καθώς εκδηλώνεται στην αντίληψη της νομιμότητας και στην ακατανίκητη ανάγκη του ξεχωρίσματος της αλήθειας απ' την πλάνη, ή μαγεία βρίσκεται σε ριζική και ακατάλυτη αντίθεση: καμιά διάθεση για έλεγχο και για βασάνισμα σ' αυτή. Από την άποψη αυτή, δέ διαφέρουν τα χαμηλότερα της σκαλοπάτια από τα ανώτερα, που άγγιξαν την τεχνική τελειότητα, κάποτε μάλιστα, με ανυποψίαστες ανακαλύψεις, και την επιστήμη. Στην περίπτωση της πρωτόγονης μαγείας, οι έξηγήσεις ξεπηδούν από τις κεραυνοβόλες ψυχολογικές αντιδράσεις στα φαινόμενα. Είναι όλοτελα ανεξακρίβωτες, θεληματικά υπερφυσικές. Στην περίπτωση της προχωρημένης μαγείας π. χ. της αλχημείας, ή έλλειψη γνωστικής συνείδησης είναι τόση ώστε, όχι μόνο ή πλάνη δέ γίνεται αντίληψη, αλλά και ή αλήθεια περνάει άπαρατήρητη σαν τέτοια. Για να ξέρε κα-

νείς κάτι, δὲ φτάνει νὰ τὸ κάνει: εἶναι ἀπαραίτητο ν᾿αὖτε συνείδηση τοῦ τὸ κάνει. Ὁ Σωκράτης ἔλεγε πὼς ὅποιος κατέχει κάτι εἶναι ἄξιος καὶ νὰ τὸ διδάξει. Ὁ αὐτοματισμὸς τῶν συστημάτων τῆς μαγείας φέρνει τὴν ἀπολίθωση τοῦ καλουπιού, πὸν καταντᾷ ἐγρό, ταμποῦ. Κάτι μάλιστα ἀπὸ τὴν εὐλάβεια αὐτὴ πέρασε στὴν ἴδια τὴν τεχνική. Ἀπόδειξη οἱ εὐλογίες, ἡ ὄλη θρησκευτικότητα, πὸν συνοδεύουν μερικὰ ἀντικείμενα τῆς βιοπάλης καὶ τῆς ψυχαγωγίας.

Ἡ ἐγκατάλειψη τῆς μαγείας κι' ἡ θεμελίωση τῆς πραγματικῆς ἐπιστήμης σημειώνουν μιὰ ριζικὴ ἀντιστροφή στὴν ἀνθρώπινη νοοτροπία. Ἡ μαγεία ἦταν διαποτισμένη ἀπὸ ἰδιοτέλεια: μοναδικὸς σκοπὸς τῆς ἦταν ἡ ἱκανοποίηση τῶν ὀρέξεων τοῦ ἀνθρώπου. Στὴ φύση δὲν ἔβλεπε παρὰ μιὰ τεράστια δεξαμενὴ δυνάμεων γιὰ ἐκμετάλλευση. Ἡ ἐπιστῆμη ἔγινε δυνατὴ ἀπὸ τὴ στιγμή πὸν ὁ ἀνθρώπος χειραφετήθηκε ἀπὸ τὴν τυραννία τοῦ συμφέροντος. Ἡ χειραφέτηση αὐτὴ εἶναι στὴ ρίζα κάθε ἀνθρώπινης γενναιοδωρίας. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἦταν ἀπροσδόκητο: μὲ τὸ ν' ἀποσπαστεῖ ὁ ἀνθρώπος ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του καὶ νὰ βυθιστεῖ σὲ μιὰ ἀντικειμενικὴ ἐξερεύνηση τῆς φύσης, γνώρισε καλύτερα τὸν ἑαυτὸ του. Ἀλλὰ ἡ στρόφη πρὸς τὴ γνωστικὴ ἀνιδιοτέλεια τροποποιεῖ ριζικὰ τὶς ἀρχικὲς σχέσεις τῆς θρησκείας μὲ τὴν τεχνική: Ἡ ἀντίθεση τοὺς καθοριζόταν ἀπὸ τὴν καθαρὰ αἰσθησιακὴ φαντασία τοῦ χώρου, πὸν τοποθετεῖ τὸν ἀνθρώπο τῆς τεχνικῆς στὴ γῆ καὶ τὸν ἀνθρώπο τῆς θρησκείας στὸν οὐρανό. Ἡ φύση κι' ὁ Θεὸς παρουσιάζονται ἑξωτερικὸι κι' ὑπερβατικοὶ στὸν ἀνθρώπο. Τσακίζοντας τὴν ἀνθρωπομορφικὴ καὶ γεωκεντρικὴ παραίσθηση, ἡ ἐπιστῆμη ἐντοπίζει τὸ δράμα τῶν ἀντιθέσεων καὶ τὴν κάθαρση τῶν συνθέσεων στὴν ἐξαῦλωμένη περιοχὴ τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης. Ἐδῶ, δὲν ἔχουμε πιά νὰ κάνουμε μὲ δυὸ πραγματικότητες ἑξωτερικὲς ἢ μιὰ στὴν ἄλλη, ἀλλὰ μὲ δυὸ διαβήματα ἑσωτερικῆς ὀλοκλήρωσης, πὸν ὑποστηρίζονται ἀμοιβαῖα καὶ ξετυλίγονται παράλληλα. Ὅπως ἡ μαγεία κι' ἡ ἴδια ἡ τεχνική, ἡ θρησκεία μένει κάτι τὸ ἀμφίβολο καὶ τὸ ἀκαθόριστο ὅσο διέπεται ἀπὸ τὸν ἐγωκεντρισμὸ τῆς ἐλπίδας καὶ τοῦ φόβου. Αὐτὴ ἡ ρευστότητα, πὸν τροφοδοτεῖ τὶς ἀτέλειωτες συζητήσεις τῶν δογματικῶν θεολόγων γιὰ τὴ φύση τοῦ θεοῦ, μᾶς ἐμποδίζει νὰ δοῦμε τὴν ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ, πὸν δὲ θὰ συλλάβουμε παρὰ ἴσον ἂν παύσουμε νὰ βλέπουμε στὸ πρόσωπο τοῦ ἑνα διεκπεραιωτῆ τῶν ὑποθέσεων μας κι' ὑψωθοῦμε στὴν ἀνιδιοτέλεια τῆς ἄδολης ἀγάπης.

Τὴν ἴδια ρευστότητα παρουσιάζουν οἱ σχέσεις τῆς θρησκείας μὲ τὴν μαγεία. Σὲ πολλὲς περιπτώσεις εἶναι ἀδύνατο νὰ ξεχωρίσει κανεὶς τὴ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ὅταν προέχει ἡ ἐξουσία τῶν ὑπερφυσικῶν δυνάμεων, πὸν ἄλλοτε παρασταίνονται σὰν κόρες τοῦ καλοῦ κι' ἄλλοτε σὰν κόρες τοῦ κακοῦ, καταντᾷ δευτερεύουσα, ὑπόθεση ἂν τὸ εὐεργετικὸ θάμα θὰ γίνῃ ἀπὸ ἑνα ἱερέα ἢ ἀπὸ ἑνα μάγο. Ἀδιάφορη εἶναι κι' ἡ τιτοφόρηση τῆς ὑπέριστης δυνάμεως, πὸν ἐμπνέει ἄμεσα τὸ φόβο ἢ τὴν ἐλπίδα: Θεὸς ἢ Διάβολος κάνει

τὸ ἴδιο. Ἡ οὐσία εἶναι ὅτι ἡ δύναμη αὐτὴ ἔχει ἀνθρώπινη ψυχολογία, ὅτι ἄλλοτε θυμώνει κι' ἄλλοτε σπλαχνίζεται. Ὁ ἀνθρωπομορφισμὸς κι' ὁ γεωκεντρισμὸς δὲν ἔχουν ὄρια: ὅπως ὁ Θεὸς ξεχωρίζει τὰ δεξιὰ ἀπὸ τὰ ἀριστερά του γιὰ νὰ τοποθετήσῃ ἀνάλογα τοὺς διαλεχτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους, ἔτσι, στὴ μεταθανάτια ζωὴ, ἀνασταίνονται ὅλες οἱ ἀνταγωνιστικὲς φάσεις τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς μέσα στὸ δυαδισμό τῆς κόλασης καὶ τοῦ παραδείσου. Τέλος ἡ ἐθνογραφία κι' ἡ θρησκολογία μᾶς μάθανε ὅτι, στὰ παλιὰ χρόνια, ἡ μύηση στὴ μαγεία ἀπαιτοῦσε μιὰ διαδικασίαν ἀντίστοιχὴ μὲ κείνη, πὸν ἀκολουθοῦσε ὅποιος ἤθελε νὰ γίνῃ δεκτὸς σὲ μιὰ θρησκεία. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἱστορικὲς συνθήκες ἔπαιξαν σπουδαῖο ρόλο στὶς σχέσεις τῆς μαγείας καὶ θρησκείας: συχνά, ὅταν ἐπικοινωνοῦσαν δυὸ πολιτισμοὶ διάφορου βαθμοῦ, οἱ θεότητες τοῦ κατώτερου γινόντανε δαίμονες γιὰ τὸν ἀνώτερο, οἱ ἱερεῖς μάγοι, ὄλη του ἡ θρησκεία μιὰ μορφὴ μαγείας.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

(Συνεχίζεται στὸ ἐπόμενο φύλλο τῆς «Ἰδέας»).

ΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Η'.

Τὸ ἀστικό μυθιστόρημα δημιούργησε ὁ κ. Γρ. Ξενόπουλος. Ὅχι πὸς καὶ πρὶν δὲν εἶχανε φανεῖ σπέρματά του. Σημείωσα παραπάνω γιὰ πρώτην ἐκδήλωσιν τῆς στροφῆς πρὸς τὸ ἀστικό περιβάλλον, τὸ «Θάνο Βλέκα» τοῦ Καλλιγᾶ. Ὁ κ. Ξενόπουλος εἶναι ὡστόσο ἐκεῖνος πὸν συστηματικότερα καλλιέργησε τὸ εἶδος αὐτό. Εἶναι ὁ μοναδικὸς νεοέλληνας συγγραφέας πὸν ἐπίμονα κι' ἀποκλειστικὰ ἐπιδόθηκε στὸ μυθιστόρημα μὲ πρόθεσιν ἐπαγγελματική. Ἔτσι πάλι, μιὰ τεράστια σειρὰ ἀπὸ ἔργα του, φέρνει ἐκδηλῆ τὴ σφραγίδα τῆς δημοσιογραφίας.

Εἶχε τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ συγγραφέα πὸν ἀρέσει στὸ μεγάλο κοινὸ κι' ἐφρόντισε ν' ἀναπτύξει τίς ἀνάλογες ἰκανότητές του. Ἡ χάρις τῆς ἀφήγησιν εἶναι ἴσως-ἴσως τὸ μεγαλύτερό του χαρακτηριστικόν. Ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἠθογραφίαν, καθὼς οἱ ἄλλοι τῆς γενιᾶς του, σημείωσε ἀμέσως μιὰ πρόοδο μὲ τὸ ὅτι στὴν ἠθογραφίαν τοῦ ὑπαίθρου καὶ τοῦ χωριοῦ, ἀντέταξε τὴν ἐπαρχιακὴν ἠθογραφίαν. Εἶναι οἱ ἀναμνήσεις του ἀπὸ τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα του, τὴ Ζάκυνθο.

Ἡ Ζάκυνθος εἶναι ἓνα νησι «ποιητικόν». Προσδεδυμένον στὰ παλαιότερα χρόνια, σχετικὰ μὲ τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα, ἐξ αἰτίας τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς καὶ τῆς ἐπαφῆς μὲ τὴ Δύση, συνδυάζει τὴ φυσικὴν ὡμορφίαν τοῦ ὑπαίθρου, μὲ κάποια ρωμαντικὰ ὑπόλοιπα μεσαιωνικῆς δόξας. Ἔχει ὠραία παράλια, μουσολήπτους κατοίκους καὶ κάποια παλάτια μαδημένα, ἐμβλήματα τῆς ἀριστοκρατίας πὸν φυλλορρόφησε. Τὸ «γραφικόν» κι' ἐδῶ ὑπερισχύει, ὅμως μὲ ἄλλον τρόπο ἀπ' ὅτι στὴν ὑπόλοιπὴν Ἑλλάδα. Εἶναι μιὰ γραφικότητα περισσύτερον καλλιεργημένη. Ἀκόμη τὸ πέρασμα τῆς φεουδαρχίας ἀφῆσε σχεδιασμένον σὲ μικρογραφίαν ἓνα κοινωνικὸ ζήτημα. Ὑπάρχουνε τάξεις, δράματα, κοντεσσίνες καὶ «ποπολάροι».

Φυσικά, σ' ὅλα αὐτὰ, ὁ συγγραφέας πὸν τὰ ἐκμεταλλεύτηκε, ἔδωσε μιάν

ἀναγλυφικότητα καλλιτεχνική, ἐπίκτητη. Εἶχε ὅμως τὴν αἴσθησιν τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, κι' ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ζήτησε νὰ συνθέσει μέσα στὸ προηγμένο του πλαίσιο. Ὁ «Ἀνθρωπὸς τοῦ Κόσμου» εἶναι μυθιστόρημα «κοινωνικόν» κι' ἡ «Μαργαρίτα Στέφα» ἠθογραφία. Γύρω ἀπὸ τοὺς δυὸ αὐτοὺς πόλους θὰ περιστραφεῖ στὸ ἐξῆς καὶ τὸ ὑπόλοιπο ἔργο τοῦ συγγραφέα. Ὁ μῦθος τῆς «Μαργαρίτας Στέφα», ἡ ἱστορία ἐνὸς γάμου, θὰ μείνει καὶ τὸ κεντρικὸ θέμα του. Μιὰ ἱστορία ἐρωτική, πὸν καταλήγει ἔτσι ἢ ἄλλιως, εὐτυχησμένα ἢ θλιβερά . . .

Ἀπὸ τὸ πλαίσιο τῆς ἀστικῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας τοῦ καιροῦ του, τῆς στοιχειώδους ἀκόμη καὶ μὲ τὸ χαρακτηῖρα τὸν ὁμαδικόν, τὰ άτομα, οἱ προσωποικότητες, δὲν ἔχουνε ξεχωρήσει. Τὸ άτομον εἶναι μιὰ ἐξέλιξις, καὶ γύρω στὰ 1890 ὑπάρχει μονάχα ἡ κοινωνικὴ ὁμάδα. Ἡ «τάξις» αὐτὴ ἔχει κοινὰ ἦθη, ὁμοιόμορφες δοξασίες, ἀντιλήψεις στερεότυπες καὶ στατικές. Αὐτὰ ὅλα τὰ συγκροτεῖ σὲ κοινωνικὸν νόμον καὶ τὴ διατήρησίν του ἀποκαλεῖ «παράδοσις». Εἶναι μιὰ τάξις ἀκόμη ἢ ἀστική, ἀριστούστατη καὶ γι' αὐτὸ καχύποπτη, μετρημένη. Κατοχυρώνει τοὺς θεσμούς της γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑπαρξὴν της. Δὲν ἐγεννήθησαν ἀκόμη οἱ μεγάλοι καὶ βαδιοὶ τῆς ἀρνητέας. Κανένα ἴχνος γύρω σκεπτικισμοῦ, ἀνησυχίας, ἀμφιβολίας. Ἡ νιότη δὲν ἐπαναστατεῖ, παρεκτρέπεται. Ἀδιαφορεῖ προσωρινὰ, γλεντάει, θορυβεῖ καὶ τέλος συμμαζεύεται. Ὁ «νοικοκύρης» εἶναι ἡ ὀριστικὴ κατάληξις κάθε ἀτίθασου «λιμοκοντόρου».

Σὲ μιὰ κοινωνίαν τέτοια, ὁ γάμος εἶναι τὸ μεγάλο ζήτημα. Εἶναι ἡ ἀποφασιστικὴ στροφή πὸν τελειώνει κάθε ἀταχτὴ περίοδο τῆς ἀτομικῆς ζωῆς. Γίνεται ὀριστικὸς κι' ἀμετάκλητος, κι' εἶναι «ιερός», δεσμὸς «διὰ βίαν». Μιὰ ἐξασφάλισις τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ ἀστισμοῦ. Εἶναι ὁ θεματοφίλακος τῶν θεσμῶν καὶ τῆς παράδοσις, ὁ καλύτερος τρόπος ν' ἀνακληθεῖ ἢ ἀνταρσία στὴν τάξι. Αὐστηρὸς καὶ ἐπιβεβλημένος, καταπνίγει κάθε ἀντίρρηση. Καὶ φυσικά, δὲν λείπουν οἱ μικρές, οἱ φυσικὲς ἀντιρρήσεις. Δὲν ἐπαναστατοῦν ἐναντίαν του οἱ συνειδήσεις, μὰ ἐπαναστατοῦν οἱ καρδιές. Ἡ κόρη δὲν θέλει τὸ γαμπρὸ πὸν διάλεξε ἐρήμην της ὁ πατερφαμίλιας!... Ὁ γυιὸς τοῦ πλοῦσιου κτηματία ἐπιμένει νὰ πάρει κάποια φτωγὴν ὡμορφονιά. Ἴδου τὸ δράμα...

Ἡ «Μαργαρίτα Στέφα» εἶναι ἡ ἱστορία ἐνὸς γάμου πὸν δὲν ἔγινε. Ἡ «Στέλλα Βιολάντη» ἱστορία ἐνὸς γάμου πὸν δὲν ἔγινε. Παρόμοια τραγικὸν εἶναι καὶ τὸ τέλος τοῦ «Κόκκινου Βράχου», τῆς ἱστορίας τῆς Φωτεινῆς Σάντη πὸν ἀγάπησε τὸν ξάδερφό της καὶ δὲ μπόρεσε νὰ τὸν παντρευτεῖ. Ἡ «Λάουρα» εἶναι τὸ κορίτσι πὸν σκοτώνει! Ὁ Φρέντος ἀποστάτησε κι' ἡ ἐρωτευμένη μοῖζι του ξαδέμφη ἦρθε στὴν Ἀθήναν νὰ τὸν σκοτώσει. . .

Ὅμως, μέσα σ' ὅλες αὐτές τίς ἀφηγήσεις ὑπάρχει κάτι τὸ πολὺ ζωντανόν: Οἱ μορφές τῶν κοριτσιῶν. Δὲν εἶναι βέβαια ἡρωίδες μεγάλες, μὲ παλμοὺς βαθεῖς κι' ἀποκαλυπτικούς. Τὸ γεγονὸς πὸς ἀγαποῦν καὶ πὸς ἡ ἀγάπη εἶναι μεγάλη, δὲν ἀρκεῖ νὰ τίς καθιερώσει. Ἔχουν ὅμως σκίτσαριστεῖ μὲ κέφι,

είναι ζωηρές, δρασερές, χαριτωμένες. Πίσω από τις νεαρές και κατά το πλείστον πεισματάρικες υπάρξεις τους, πνέει μιὰ διάθεση ποιητική. Στη ζωντανή τους διάπλαση συντείνει πολὺ κ' ἡ φυσικότητα τοῦ διαλόγου. Οἱ κουβέντες ὄλων αὐτῶν τῶν κοριτσιῶν εἶναι σπαρταριστές. Ἐν τούτοις λείπουν τὰ βαθειὰ χαρακτηριστικά τῆς ἀτομικότητος ἔχοντες πλούσια τὰ γενικά τοῦ «εἶδους».

Ὁ συγγραφεὺς ἔχει μαθητέψει στὴ γαλλικὴ σχολὴ τοῦ ρεαλισμοῦ κ' ὕστερα τοῦ νατουραλισμοῦ. Τοῦ εἶναι ἀκόμη φυσικὴ ἢ καλλιτέπεια κ' ἡ λαγαράδα τῆς φράσης. Καμμιά ὄμως σχέση σ' αὐτὸ μὲ τὴν ἀνώτερην ἐκείνην καλλιτεχνικὴ καλλιέργεια τοῦ ὕφους ἐνὸς Φλωμπέρ. Ἀφηγείται στρωτά, εὐχάριστα, ἄνετα, χωρὶς κραδασμούς στὴ φράση του μιὰς βαθύτερης εἰσαισθησίας. Πρὸ πάντων αὐτῶν ἀφηγείται. Τὸ ὄραμα ποὺ ἔχει τοῦ κόσμου δὲν εἶναι ἀποκαλυπτικό. Παρατηρεῖ κανονικά, σωστά, ἀλλὰ χωρὶς ξεχωριστὴν δευδερχεία. Ἀπὸ τὰ γεγονότα καὶ τὰ πρόσωπα συλλαβαίνει τὸ περιγράμμα, τὴ μορφὴ. Ἀποδίνει μὲ ἀκριβεία καὶ πιστότητα ὅ,τι ὁ καθένας βλέπει.

Μιὰ εἰδικευμένη μορφὴ τοῦ ἀστικοῦ μυθιστορήματος, ποὺ ὁ κ. Ξενοπούλος δημιούργησε, εἶναι τὸ «Ἀθηναϊκὸ» μυθιστόρημα. Ἡ Ἀθήνα ἀρχίζει στὸ χρόνιον ἐκεῖνα νὰ γίνεται τὸ κέντρο ὅλης τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὑδροκέφαλη ἐπαρχία ποὺ ἀπορροφᾷ ὅλες τὶς ἄλλες. Μὲ τὸν ὄρο «Ἀθηναϊκὸ» λοιπὸν ὑπονοεῖται εἰδικότερα τὸ ἀστικό. Ἐδῶ ἡ ζωὴ παίρνει κίβλας τὶς πόξες ξεμυαλιστράς, ἐκτροχιάζει τὸ νεαρὸ ἐπαρχιώτη φοιτητὴ, διαφθείρει τὴν ἀπειρη νέα. Ἡ «Ἀφροδίτη» εἶναι τὸ δράμα τοῦ πρώτου. Ὁ «Κατήφορος» τῆς δευτέρας.

Τὸν τύπο τοῦτο τοῦ παρασυρμένου ἀπὸ τὴ ζωὴ κοριτσιοῦ, θὰ συναντήσουμε ἐπαινημένην στὸ ἔργο τοῦ κ. Ξενοπούλου. Ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς πώσης θὰ βγῆ ἀνθρόμητα τὸ ἠθικὸ συμπέρασμα κ' αὐτὸ πάλι θὰ προσφέρει τὴν πρόχειρον δικαίωση στὸ ἔργο. Ἐνα ἔργο «διδασκτικὸ» εἶναι ἕνα ἔργο ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τίποτ' ἄλλο. Ἡ ἥρωίς τῆς «Τρίμορφης γυναικας» σώζεται ἀπὸ τὸν ἰδανικὸν ἄντρα ποὺ τὴν ἐκατάλαβε. . . Μὰ ἡ Ἀργυρῶ τῆς «Τιμῆς τοῦ Ἀδελφοῦ» πέφτει θῦμα τῆς κοινωνικῆς τυφλότητος. Τὸ δράμα τῆς δὲν εἶναι πὼς τὴν ἐσκότωσαν. Τὸ δράμα τῆς εἶναι πὼς ἡ δικαιοσύνη δικαίωσε τὸν ἐκμεταλλετὴν ἀδερφό.

Ἄλλωστε, οἱ ἥρωίδες τοῦ κ. Ξενοπούλου, ἔχοντες ξεχωριστὴν ἐρωτικὴν ἰδιοσυγκρασία. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν αὐτὴ ἀντιπροσωπευτικὸς εἶναι ὁ ὧς τὸ ἀπίθανον τραβηγμένον τύπος τῆς «Τερέζας - Βάρμα - Λακόστα». Μιὰ ρομαντικὴ ἀρχοντοπούλα τῆς Ζακύνθου ὄνειρεύεται νὰ συνεχίσει τὴν αἱματοχάση παράδοση τοῦ μεσαιῶνα καὶ στήνει μέσα στὸν ἐτοιμόροπον πύργο τῆς τὰ ἐρωτικὰ δίχτυα στοὺς ἀγαπητικούς. Θὰ τοὺς χαίρεται κ' ὕστερα θὰ τοὺς σκοτώνει! . . . Μὰ οἱ καιροὶ ἔχουν ἀλλάξει. Ἡ Τερέζα ὄχι μόνον ἀποτυχαίνει στὸ σχέδιόν της ἀλλὰ καὶ τελειώνει οἰκτρὰ : Παντρεύεται.

Στὴν «Κοινωνικὴ Τριλογία» του, ὁ κ. Ξενοπούλος ἐξήγησε νὰ δώσει μιὰν ἐπίφασιν φιλοσοφικὴν. «Φιλοσοφικὴ» μὲ τὴ λαϊκὴ σημασία τοῦ ὄρου, δηλαδὴ

«σχεπτικιστικὴ, σχελιαστικὴ. Τὰ δίπτυκά του : Πλούσιοι καὶ Φτωχοί, Τυχεροὶ καὶ Ἄτυχοι, Τίμιοι καὶ Ἄτιμοι, ἐκφράζουν τὴ ρεαλιστικὴ καὶ κοινὴ πρόληψη ὅτι στὴν κοινωνικὴ ζωὴ δὲν εἶναι ἡ ἠθικὴ ποὺ θριαμβεύει. Εἶναι τὸ μοτίβο καὶ τοῦ παλιότερου «Κακοῦ δρόμου». Ὁ Πῶπος Λαγάτορας ὄμως μένει ἡ πιὸ σοβαρὴ ἴσως προσπάθεια τοῦ συγγραφέα γιὰ τὴ διάπλαση ἐνὸς ἀντρικοῦ τύπου. Σύμφωνα μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ νατουραλισμοῦ πρέπει νὰ γίνῃ ἀντιπροσωπευτικὸς μιὰς ὀρισμένης κατηγορίας προσώπων. Εἶναι ὁ συμπαθητικὸς καὶ δραματικὸς τύπος τοῦ ἀπλοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἔχει ὅλα τὰ ἠθικὰ προτερήματα ἔξω ἀπὸ τὴ μοραίαν ἐκείνην κοινωνικὴν ἐπιτηδεύτητα. Γεννήθηκε γιὰ νὰ μείνῃ φτωχός. . . Ἡ τελευταία του μονάχα στρωφὴ τὸν ἀδικεῖ : Ὁ συγγραφεὺς τὸν τρελαίνει. Ἡ τραγικὴ τούτη ἀποθέωση παρυσιάζεται δυσανάλογη κ' ἀταίριαστη πρὸς τὴν ὄλην ἀτμόσφαιρα τοῦ ἔργου ποὺ δὲν ἐκατόρθωσε καθόλου νὰ ὑψωθεῖ στὴ σφαῖρα τῆς τραγωδίας.

Τὸ ἔργο τοῦ κ. Ξενοπούλου εἶναι τεράστιο σὲ ὄγκο. Ἐδωσε ἀκόμη ἕνα τεράστιον μυθιστόρημα μὲ βάση τὴ φροῦντικὴ θεωρία: «Ἱστορία ἐνὸς φυσιολογικοῦ ἀρρώστου». Ὁ σεξουαλισμὸς ἄλλωστε τὸν εἶχε ἀνέκαθεν ἀπασχολήσει καί, στὰ παλιότερα ἔργα, περισσύτερο αὐθόρμητος, δίχως τὴν ἐπιστημονικὴν ἐπίφασιν. Τοῦ εἶχε τότε προσφέρει μιὰν ἀκόμη εὐκαιρίαν ν' ἀρέσει στὸ μεγάλο κοινὸ κ' ἡ λαϊκότητά του ἐκείνη στάθηκε χρήσιμη : Ἐμαθε τὸ ἑλληνικὸ κοινὸ νὰ διαβάξῃ τὸ ἑλληνικὸ βιβλίον, τὸ ντόπιον μυθιστόρημα. Οἱ τύποι του, οἱ διασκεδαστικοὶ καὶ γνώριμοι, ἀγαπήθηκαν ἀπὸ ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ κοινοῦ ποὺ ἀναγνώριζε στὰ καμώματά τους τὰ ἴδια του χαρακτηριστικά.

* *

Ἐνας καθυστερημένος ἀντίπαλος τῆς καθαρεύουσας εἶναι ὁ Ἐμμ. Λυκούδης. Ὁχι μόνον γιὰ τὸ «Κίμων Ἀνδρεάδης» του εἶναι γραμμένος στὴ γλῶσση ἐκείνη. Ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ ὅλα τὰ χαρακτηριστικά τῆς φιλολογίας ποὺ ἀναπτύχθηκε μὲ βάση τὴν καθαρεύουσα, ὁ ρητορισμὸς δηλαδὴ κ' ἡ σχολαστικὴ πολυπραγμοσύνη, μεταφέρθηκαν αὐτούσια στὸ ἔργο τοῦτο. Εἶναι μιὰ ἀπόπειρα ἀστικοῦ μυθιστορήματος, ἀποτυχημένου ὄχι ἔξ ἀιτίας τῆς καθαρεύουσας ἀλλὰ τοῦ «πνεύματος» τῆς καθαρεύουσας ποὺ τὸ διέπει . . .

Στὸ «Σπιτάκι τοῦ Γιαλοῦ» ὁ συγγραφεὺς προχωρεῖ στὴ μιχτὴ καὶ μαζὶ στὸ ρεαλισμὸ. Τὴ φυσικὰ κενολόγια τάση τῆς καθαρεύουσας εἶχε ἐνισχύσει σημαντικὰ ὁ ρομαντισμὸς τῆς ἐποχῆς τῆς. Τὰ ἐλαττώματά τους ἦσαν κοινὰ καὶ προχωροῦσαν σ' ἕνα εἶδος φαύλου κύκλου ἀλληλεπιδράσεων. Τὸ «Σπιτάκι τοῦ Γιαλοῦ» εἶναι ἀσύγκριτα ζωντανότερο, συμπαθητικότερο, ἀπὸ τὸν «Κίμων Ἀνδρεάδης». Ἡ συγκίνηση κ' ἡ τρυφερότητα ποὺ δοκιμάζει ὁ συγγραφεὺς γιὰ τὶς πονεμένες ζωὲς τῶν ταπεινῶν του ἡρώων, μεταδίδονται ἐδῶ εἰλικρινὰ κ' ἄμεσα, χωρὶς φτιασιδώματα κ' ἐπιτηδεύσεις.

* *

Τὸ «ἀθηναϊκὸ» μυθιστόρημα καλλιέργησε, ἐκτός ἀπὸ τὸν κ. Ξερόπουλο· κ' ὁ κ. Διον. Κόκκινος. Κι' ἔδωσε ἓνα ἀπὸ τὰ καλλίτερα ἔργα τοῦ εἴδους: Τὴν «Κυρία μὲ τὸ ἄσπρο ἄλογο».

Εἶναι ἡ ρομαντικὴ ἱστορία ἐνὸς νεαροῦ καὶ ρηξικέλευθου μηχανικοῦ· ποῦ ἀγάπησε μιὰ κοπέλλα τῆς καλλίτερης ἀθηναϊκῆς κοινωνίας. Ἡ Ρέα εἶναι ἀπόγονος οἰκογένειας ἀγωνιστῶν καὶ μονάχη κόρη τοῦ ἀπόστρατου συνταγματάρχη Πετράδη. Ὁ πατέρας τῆς ἔχασε τὴν περιουσία του καὶ στὴ Ρέα δὲν ἔχει ἀπομείνει παρά ἡ ξεχωριστὴ τῆς ὀμορφιά κ' ἡ ὑπερφάνεια τῆς καταγωγῆς τῆς. Ὅμως ἔχει μιὰν ἀδυναμία στὸν πατέρα τῆς· μεγάλη, τρυφερότητα κ' ἀφοσίωση ποῦ δικαιολογεῖ τὸ ὀδυνηρὸ του παρελθόν: «Ὅταν ἡ Ρέα ἦτανε παιδοῦλα ὀχτῶ χρονῶν, ἡ μητέρα τῆς ἔφυγε ἀπὸ τὸ σπίτι μὲ κάποιον ἔραστή, ἐγκαταλείποντας σύζυγο καὶ κόρη. Ὁ μηχανικὸς Χριστογιάννης ριψοκινδυνεύει ὀλόκληρη τὴν περιουσία του σὲ μιὰν ἀβέβαιη ἐπιχείρηση ποῦ ὁ ἴδιος διευθύνει κ' οἱ συγγενεῖς τῆς Ρέας κατορθώνουν νὰ τὴν ἀποσπᾶσουν ἀπὸ τὴν ἐπιρροή του παντρεύοντάς τὴν μὲ κάποιον χρηματιστή. Μὰ ὁ γάμος τοῦτος δὲ θὰ εὐδοκημῆσει. Ὑστερα ἀπὸ λιγὸχρονη συμβίωση κ' οἱ δυὸ σύζυγοι θὰ ζητήσουν ἄλλους συνδέσμους, παράνομους, κι' ὁ Χριστογιάννης θὰ πληροφορηθεῖ πῶς, ἡ γυναῖκα ποῦ τόσο παράφορα ἀγάπησε, ἔχει δοθεῖ σὲ κάποιον νεαρὸ διπλωματίσκο. Παραφυλάει μιὰ μέρα ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς, τὴν ὥρα τῆς ἐπίσκεψης τοῦ ἔραστή, πείθεται κ' ὕστερα μπαίνει καὶ τὴ σκοτώνει.

Ἡ «Κυρία μὲ τὸ ἄσπρο ἄλογο» εἶναι ἓνα ὄρατο μυθιστόρημα. Βέβαια οἱ ἀξιώσεις του δὲν εἶναι μεγάλες καὶ τὰ ἐλαττώματα δὲ λείπουν. Μὰ ἔχει τύπους ζωντανούς, σκηνὲς ἀληθινὲς κ' ἱκανοποιητικὴ ψυχολογία. Πολλὰ ἄλλα μυθιστορήματα τοῦ κ. Κόκκινου ἐγράφησαν μὲ σύστημα δημοσιογραφικὸ καὶ σπατάλησαν ἄδικα τὸ ἀναμφισβήτητο ταλέντο τοῦ καλοῦ συγγραφέα.

Ἐκδόθησαν ἀκόμη μὲ τ' ὄνομά του σὲ τόμους ἡ «Μυστικὴ φωνὰ» κ' ὁ «Ἰλιγγος». Ἡ περιγραφή τῆς ἀθηναϊκῆς ζωῆς μένει τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τους. Ὁ κ. Κόκκινος ξέρει καλά τὴν ἀθηναϊκὴν κοινωνία καὶ μᾶς δίνει στὸ ἔργο του ἓνα ἐνδιαφέρον σκίτσο τῆς προπολεμικῆς καθὼς καὶ τῆς σύγχρονης μορφῆς τῆς.

* *

Στὸ κεφάλαιο τοῦ ἀθηναϊκοῦ μυθιστορήματος θὰ εἶχα νὰ προσθέσω ἀκόμη δυὸ ἀξιόλογα βιβλία: Τὴν «Ὀλόκληρη ζωὴ» τοῦ κ. Γ. Μωραϊτίνη καὶ τὸ «Τάλαντο τῆς Σμαρῶς» τῆς κ. Αἰμιλίας Δάφνη. Μὰ καὶ γενικά, πολλοὶ συγγραφεῖς γνωστοί, ποῦ συμπλωματικά μόνον ἔγραψαν μυθιστορήματα, ἓνα ἢ δυὸ ὁ καθένας, θὰ μπορούσαν νὰ πάρουν ἐδῶ κάποια θέση.

Προτίμησα ν' ἀναφέρω ἐκείνους ποῦ συστηματικὰ ὀπωσδήποτε καλλιέρ-

γησαν τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ λόγου. Ἀπὸ τοὺς ἄλλους πάλι ἔλαβα ὑπ' ὄψιν μου αὐτοὺς ποῦ ἔδωσαν ἓνα ἄλλὰ χαρακτηριστικὸ βιβλίο. Τὸ μυθιστόρημα ἄλλωστε δὲν ἐκαλλιεργήθηκε ὡς τώρα στὴν Ἑλλάδα μὲ μέθοδο κ' ἀφοσίωση. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς παλιότερους τοῦ ἀφοσιώθηκαν τὸ προδῶσαν τελειωτικά στὴ δημοσιογραφία. Καὶ συνολικά, ἀπὸ τοὺς ἑλληνες μυθιστοριογράφους (μὲ τὴν ἐξαίρεση ὀπωσδήποτε τοῦ Θεοτόκη) ἔλειψε κάτι μεγάλο, τὸ μόνο ἴσως: ἡ πνοή.

Ἔχουμε, καθὼς παρατηροῦσε σωστά κ' ὁ κ. Ἄλκης Θεόδωρος, συγγραφεῖς ποῦ ἀφηγοῦνται εὐχάριστα, στρωτά, μὰ τίποτα περισσότερο. Κάποια ἀναγωγή, ἓνα εἶδος φόντου κ' ἀνάτασης μαζί, αὐτὰ ποῦ δίνουνε στὸ ἔργο τέχνης τὸ ἀνάστημα τῆς ποιητικῆς δημιουργίας, λείπουν κ' ἔλειψή τους αὐτὴ εἶναι πιεστικὰ αἰσθητή. Ὑπάρχει πολλὴ ξηρότητα γύρω μας.

Θ'

Μὰ δὲν εἶμαστε ἀκόμη παρὰ στὴν ἀρχή.

Ὡς γιὰς ἦτανε μιὰ κοινωνία ὀπισθοπόδης ἡ ἑλληνική. Στενὸς ὀρίζοντας, περιορισμένο ἀσφυνκτικὰ πλαίσιο κ' οἱ ἄνθρωποι ἀνέπνευαν ἓναν ἀέρα στάσιμο, κλεισμένο, πυκνὸ ἀπὸ ἀνασαιμίες. Τὴν ἀτμόσφαιρα ἐνὸς κατογιοῦ. Ἡ κοινωνικὴ ζύμωση κ' αὐτὴ ἄτονη, σφυγμὸς ἀραιὸς καὶ λιγοψυχισμένος.

Αἷμα καινούργιο ὅμως ἐχύθηκε στὶς φλέβες μας ξαφνικά. Ὁ κραδασμὸς τῆς παγκόσμιας ἀναστάτωσης, τέντωσε ἄγρια καὶ ἐξύπνησε τὰ κοιμισμένα νεῦρα. Οἱ ὀρίζοντες ἀνοίξαν. Δεινὴ στάθηκε ἡ τρικυμία κ' ὁ κίνδυνος τοῦ καταποντισμοῦ ἄμεσος. Φαινομενικά ὅμως. Γιατὶ τίποτα ποτὲ δὲν πεθαίνει. Ἀπὸ τὸ αἷμα ποῦ ἔφυγε κ' ἀπὸ τὸ αἷμα ποῦ ἦρθε καινούργιοι ἐξύπνησαν παλμοί. Στὴ φοβερὴ ζύμωσή μέσα—μιὰ κοσμογονία—ποῦ ἐπακολούθησε, ἀναπτύχθηκε καὶ σπαρτάρισε τὸ πνεῦμα τῆς νέας ζωῆς.

Βρισκόμαστε κιόλα στὸ δεύτερο στάδιο, τῆς σταθερῆς καὶ γόνιμης ἐπεξεργασίας, τῆς ἀφομοίωσης τῶν στοιχείων καὶ τῆς ρύθμισης τῶν παλμῶν.

* *

Μὰ ἐγὼ σταματῶ. Μίλησα γιὰ ὅσους ὀριστικά, σταθερὰ πῆραν τὴ θέση τους στὸ παρελθόν τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς. Ζήτησα νὰ σχεδιάσω ὅ,τι ἀποκρυσταλλώθηκε ὡς τώρα, τὸ στατικό. Ὅσο γιὰ τὸ παρόν, ποῦ ἀναβράζει γόνιμα, δημιουργικά, δὲν εἶμαι ἐγὼ ἐκεῖνος ποῦ θὰ τοῦ παραβιάσει τὴ λέξη τῆς λύσης. Δὲν προσφέρεται στὴ σχηματοποίηση τὸ παρόν καὶ κρύβει μέσα του τὸ χαρακτηριστικὸ προσὸν τῆς ζωῆς: τὴν κίνηση. Σημειῶνω τὴ δυναμικότητά του καὶ παραμερίζω τὴν ἀσημμάτιστη μορφή.

Μαζί μὲ ὅσους ἀγαποῦν τὴ δύναμη καὶ τὴ δράση, παῦν νὰ μιλῶ καὶ ζητῶ ἐσωτερικά ν' ἀκούσω. Ἡ ἀλήθεια βρίσκεται στὸ αἷμα μας. Στ' αὐτιά μας ὄλων, ἐπὶ στιγμὴ τούτη, χτυπάει εὐρωστικὰ κ' ἐνθουσιαστικὸς ἀνεβραίνει ὁ ἄλκιμος παλμὸς τῆς νέας ζωῆς.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ

ΤΟ ΔΡΑΜΑ ΕΝΟΣ ΠΟΙΗΤΗ

(Ο Κρυστάλλης ύπως προβάλλει
σὲ μιὰ σειρὰ ἀνέκδοτά του γράμ-
ματα πρὸς τὸ φίλο του Δημ.
Ἀλεξόπουλο).

Πρὶν πέντ' ἔξη χρόνια εἶχα τὴ μοναδική τύχη, ἀνερευνώντας τὸ ἀρχεῖο τῆς οἰκογένειας Παπαδιαμαντοπούλου, νὰ πέσω πάνω σὲ πέντε ἀγνωστα Γαλλικὰ τραγούδια τοῦ Ζάν Μωρεάς (1) πού, ἴσως νάναι καὶ τὰ πρῶτα πού ἔγραψε σὲ γαλλικὴ γλῶσσα. Τώρα πάλι, εἶχα τὴν τύχη νὰ πέσω πάνω σὲ μιὰ ἀγνωστὴ ἐπίσης ἀλληλογραφία τοῦ Κώστα Κρυστάλλη, τοῦ ἑλληνόπουου καὶ ἑλληνόψυχου αὐτοῦ ποιητῆ, τοῦ ἀετοῦ πού ἔνοιωσε κομμένα τὰ φτερά του, τὴν ὥρα πού μπόρεσε καὶ τοῦ δόθηκε ν' ἀντικρίσει τὸν ἥλιο. Ὅλη ἡ τραγωδία, ὄλο τὸ φοβερὸ δρᾶμα τῆς ζωῆς του ζωγραφίζεται μέσα σ' αὐτὰ τὰ γράμματα, πού θὰ νόμιζε κανεὶς πὼς στάζουν αἷμα κ' ἰδρώτα. Κάθε λέξη σὲ πλεῖστες περικοπὲς ἀντιλαλεῖ κι' ἓνα πόνον κι' ὄλο μαζὺ τὸν μεγάλο καῦμό, τὸν καῦμό τῆς χαμένης υγείας, τῆς Ἠπειρος, πού ἀφηκε διωγμένος ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ δὲ μπόρεσε ποτὲ νὰ ξαναῖδεῖ.

Μέσα σ' αὐτὰ περᾶ ἡ πεινὰ του, ὁ κατατρεγμός του, περνοῦν οἱ ἀπογοητεύσεις του, λάμπει ἡ ἀποκαρδίωσή του, κλαίει ὁ νόστος, μιᾶ ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ, τραγουδᾷ ἡ κλεφτουριά μας, κατὰ περιέργη συγκυρία οξιαγραφοῦνται πρόσωπα καὶ πράγματα πού τὸ ἐνδιαφέρον τους μένει καὶ σήμερα ἀμετάβλητο. Τὰ περισσότερα πρόσωπα ζοῦν, τὰ πράγματα ῥιχνουν ἀκόμα καὶ σήμερα τὴ σκιά τους. Κι' ἔχουν τόσο πιὸ μεγάλη ἀξία οἱ γνώμες αὐτῆς τοῦ Κρυστάλλη, ὅσο μᾶς τὸν παρουσιάζουν ἀπὸ μιὰ ἄλλη πλευρά, ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν τὸν εἶχαμε ὡς τώρα ἀντικρίσει. Γράμματα τοῦ Κρυστάλλη σώζονται πολὺ λίγα κι' ὅλα μιλοῦν γιὰ τὰ βουναὶ καὶ τὶς πίκρες του. Τὰ μόνα πού ὑπάρχουν

(1) Τὰ ἐδημοσίευσα μὲ μελέτη καὶ μετάφραση στὴ «Νέα Ἑστία».

καὶ μιλοῦν γιὰ τὸ ἐσώτερό του δρᾶμα καὶ μᾶς δίνουν τὰ ἐσώτερά του αἰσθη-
ματα καὶ τὶς ἐσώτερές του σκέψεις, εἶναι αὐτὰ, πού εἶχα τὴν τύχη νὰ βρῶ
στὰ χέρια ἐνὸς παληοῦ του φίλου στοῦ Μεσολλόγγι, τοῦ δικαστικοῦ κ. Δημ.
Ἀλεξοπούλου, πού τὰ φυλάει μὲ εὐλάβεια καὶ στοργὴ καὶ κάθε φορὰ πού τ'
ἀνοίγει τὰ βρέχει μὲ τὰ δάκρυνά του.

* *

Στὰ 1889 καὶ στὴ γωνία τῶν ὁδῶν Ἀγίας Εἰρήνης καὶ Ἀθηνᾶς ἦταν ἓνα ξενοδοχεῖο φημισμένο γιὰ τὴν κουζίνα καὶ τὴ ἄρτιση του. «Ἐκεῖ, μού γράφει ὁ ἄνθρωπος πού κατέχει τὸν πνευματικὸν αὐτὸν θησαυρὸν, τὰ εἰκοσιπερὶπου γράμματα τοῦ ἡπειρώτη ποιητῆ, ἐγνώρισα τὸν Κρυστάλλη καὶ ἐπειδὴ ἔτυχε νὰ μοιάζουν τὰ χνώτά μας συνεδέθημεν δι' ἀδελφικῆς φιλίας, ἡ ὁποία διετηρήθη μέχρι τέλους, μέχρι πού τὸν ἐκάλυψε τὸ χῶμα τῆς Ἀρτης.

Ἡ φαντασία τοῦ Κρυστάλλη δὲν εἶχε ὄρια. Ὁ συνήθης περίπατός μας μᾶς ἦτο πρὸς τὸ Στάδιον, τὸ ὁποῖον τότε ἦτο ἓνα ἀπέραντο χωράφι καὶ πρὸς τὸν Προφήτην Ἥλιαν, ἓνα ἐκκλησιάκι κείμενον ὀπισθεν τοῦ Σταδίου. Στὸ ἐκκλησιάκι αὐτὸ καὶ εἰς τὸν ἴσκιον τῶν πεύκων ἐκαθήμεθα ἐπὶ ὥρας καὶ ἐκεῖ ὁ Κρυστάλλης ἀνοίγει τὴν καρδιά του καὶ ἀφηγῆται τὴν ψυχὴν του ἐλευθέρην νὰ τρέχει καὶ ἔλεγε, ἔλεγε! Λὲν εἶχε κρατημὸ. Εἰς τὴν Ὀμόνοιαν μιὰ σεληνόφωτη βραδυὰ μού εἶπε μιάν ἱστορίαν του περιπετειώδη. Πὼς δηλαδὴ κατεδικάσθη εἰς τὰ Γιάννενα 18 χρόνια ἀπὸ τοὺς Τούρκους διότι ἔγραψε ἓνα ποίημα—τὰς **Σκιὰς τοῦ Ἄδου**—τὸ ὁποῖο δὲν ἐξέρω πὼς τὸ ἐθεώρησαν οἱ Τούρκοι καὶ τὸν κατεδίωξαν καὶ ἐν τέλει τὸν κατεδίκασαν 18 χρόνια (εἴκοσι γιὰ τὴν ἀκρίβειαν). Ἦτο δὲ τότε ὁ Κρυστάλλης 16 ἐτῶν— πὼς κατώρθωσε καὶ ἐσώθη κ.λ. κ.λ. μέσα σ' ἓνα ντουλάπι, πὼς κατόπιν ἔφυγε νύκτα ἀπὸ τὰ Γιάννενα καὶ ἐπῆγε στοῦ Συρράκου, στὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα. Ἀπὸ τότε πού μού διηγήθη τὴν ἱστορίαν του ἐπέγρασαν 40 χρόνια καὶ πλέον καὶ ἐντούτοις, ὅταν τὴν ἐνθυμοῦμαι ἀνατριχιάζω».

Ἀχώριστος ὁ Κρυστάλλης μὲ τὸν Ἀλεξόπουλο, ἐξακολούθησαν τὶς περιπλανήσεις τους στὴν Ἀθήνα καὶ τὶς συντροφίές τους ὡς τὰ τέλη τοῦ 1890. Στὸ πρόσωπο τοῦ Κρυστάλλη ἔβλεπεν ὁ Ἀλεξόπουλος τὸν ἄνθρωπον πού ἐφλογιζόταν ἀπὸ μιὰ φωτιὰ πού κάποτε θὰ ἐφούντωνε τόσο, πού νὰ πορφυρῶσει τὸν ἑλληνικὸ οὐρανὸ κι' ὁ Κρυστάλλης τὸν φίλο στὸν ὁποῖον ἀνοίγει τὴν καρδιά του σὰν ἔχυνε τὸν πιὸ βαθὺ καῦμό του. Εἶχε κι' ἄλλες συντροφίές, τὸν Μητσάκη, τὸν Πασαγιάννη κι' ὅλη τὴν ἄλλη παρέα πού εἶχε ἐγκαταστήσει τὸ στρατηγεῖο της στὴ Δεξαμενὴ, μ' αὐτὴ ἦταν ἡ παρέα τῆς φιλολογίας. Ὁ Ἀλεξόπουλος ἦταν ὁ φίλος τῆς καρδιάς. Σ' αὐτὸν ἔλεγε τὶς λαχτάρες του, σ' αὐτὸν ἐξωγράφισε τὴν θύελλα πού ἐτρικύμιζε τὸ εἶναι του.

Ἐμπόλεμος τότε γιὰ τὰ ψωμί, καταπίνοντας σκάνη καὶ ἀκτιμόμιο.

Ὅταν, κατατρεγμένος ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἐξήγησε ἄσυλο στὴν Ἀθήνα,

χτύπησε κάθε πόρτα, δικῶν και ξένων και ἐξήτησε δουλειά. Κανείς δὲν τοῦ ἔδωσε. Κανείς δὲν στάθηκε ἱκανὸς νὰ ἰδεῖ τὴ φλόγα πού ἀνάδιναν τὰ βαθουλωτά του μάτια, κανείς δὲν μπόρεσε νὰ νοιώσει τὴν ζωὴ πού ἐσάρταρε στὸν κοντὸ ἀνθρώπινο, πού ἐγυρνοῦσε στὴν Ἀθήνα ἔχοντας ἀκόμη τὸν ἀέρα τοῦ βουνοῦ, μὲ μιὰ φλογέρα στὸ στήθος και μιὰ γκλίτσα στὸ χέρι.

Στὸ τέλος ἀναγκάστηκε νὰ ζητήσει δουλειά σ' ἓνα τυπογραφεῖο, ἔγινε ἐργάτης στοιχειοθέτης. Ὁ κ. Ροδάς, ὕμνητὴς του και μελετητὴς τοῦ ἔργου του, ὁ ἀνθρώπος στὸν ὁποῖο, ὁ Κρυστάλλης; ἂν ζοῦσε, θὰ τοῦ χρώσταγε αἰώνια εὐγνωμοσύνη, μού δίνει τὴν εἰκόνα του, στὰ ὑπόγεια τοῦ τυπογραφείου Παπαγεωργίου, στὴν ὁδὸ Ὁφθαλμιατρείου, σήμερα Ἐδουάρδου Λα. Σ' αὐτά, ἔσκαψε ὁ Κρυστάλλης τὴν ὑγεία του, σ' αὐτὰ μπῆκε ὁ σάρακας στὰ πλεμόνια του, τὰ ἐσάπισε ἀργὰ και μὲ κάθε μπουκιά ψωμοῦ τοῦσταζε τὸ φαρμάκι πού δὲν βρίσκει τὸ ἀντίδοτο. Μαθητευόμενος στὴν ἀρχὴ εἶχε ἓνα ἡμερομίσθιο πού οὔτε τὸ ψωμί δὲν τοῦ ἐξασφάλιζε κι' ἀργότερα κιὰ μπόρεσε νὰ χεῖ ἓνα μεροκάματο πού νὰ μὴ τοῦ λείπει τὸ φαί, μαζὶ μαυτὸ ἔτρωγε και τίς σάρκες του.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἐργάτης αὐτὸς τοῦ τυπογραφείου δὲν ἔπαυε νὰ δουλεύει μὲ τὸ νοῦ και μὲ τὴν ψυχὴ. Τὰ χέρια του ἔκαναν τὸν γύρο στὴν στοιχειοθετικὴ κάσσα, μὰ τὸ μυαλό του γυρνοῦσε στοὺς λόγγους, στὰ βουνά, τὰ μάτια του ὠραματοῖζονταν εἰδυλλιακὲς εἰκόνες, ἡ ψυχὴ του ἐπλημμυροῦσε ἀπὸ τὸ ἄρωμα χιλιάδων στίχων. Στὰ 1886 εἶχεν ἤδη δημοσιεύσει τίς «Σκιὰς τοῦ Ἄδου» αὐτὲς πού ἔγιναν ἀφορμὴ νὰ διωχθεῖ ἀπὸ τοὺς Τούρκους, στὰ 1889 τὸν «Καλόγηρο τῆς Κλεισούρας τοῦ Μεσολογγίου» και στὰ 1890 ὑπέβαλε στὸν φιλαδέλφειο διαγωνισμὸ τὰ περίφημα «Ἀγροτικά» του, μ' αὐτὰ «πού πέρνει τὴν πνευματικὴ μας ζωὴ, λέγει ὁ Ροδάς, και τὴν φέρνει στοὺς ἀρχαίους μεγάλους καιροὺς και τὴν βάνει δίπλα στὸ Θεόκριτο». Μ' αὐτά, ἀρχίζει ἡ καινούρια περίοδος τοῦ ἑλληνικοῦ πνευματικοῦ στίχου. Οἱ μέχρι τότε ἀσυστηματοποίητες προσπάθειες τοῦ ξαναγεννημένου στὴν υγιέστερη, τὴν πρωτόγονη και ἀληθινότερη πηγὴ, τὴν λαϊκὴ ψυχὴ και τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι, πέρνουν συγκεκριμένη μορφή, οὐσιαστικὴ φόρμα. Κι' ὅμως οἱ κριτὲς τοῦ διαγωνισμοῦ αὐτοῦ ἐβράβευσαν «Τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου» τοῦ Παλαμᾶ και τὰ «Ἐρείπια» τοῦ Πολέμη, ἐπαίνεσαν τ' «Ἀγροτικά» τοῦ Κρυστάλλη και προέτρεψαν, ὅπως ἔλεγε ἡ εἰσήγησις, «τὸν χαριέντα ποιητὴν τῶν «Ἀγροτικῶν» νὰ δοκιμάσῃ εἰς τὸ στάδιον τῆς γλώσσης τὴν ἐμπνευσιν τοῦ δαιμονίου του». Ἐνοίωσαν δηλαδὴ οἱ κριτὲς—ὁ Ροῦδης, ὁ Προβελέγγιος, ὁ Πολίτης—ὅτι τὰ «Ἀγροτικά» δὲν ἦσαν μιὰ ἀπὸ τίς συνηθισμένους ποιητικὲς συλλογὲς πού θὰ ὑποβάλλονταν ἀπὸ διαφόρους ποετὰστρους φημισμένους ἢ μὴ στοὺς πολυθρόνους ποιητικοὺς διαγωνισμοὺς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀλλ' ἐστάθηκαν ἀνίκανον νὰ ὑψωθοῦν ἐπάνω ἀπὸ τὸ στεγνὸ και στεγνὸ γλωσσικὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς τους. Καὶ τὸ πρᾶγμα εἶναι τόσο περισσότερο, ὅσο στὴν κριτικὴ ἐπιτροπὴ ἦσαν μέλη ὁ Ροῦδης και ὁ Πολίτης πού και οἱ δυὸ, ὁ κα-

θένας κατὰ τὸ δικὸ του τρόπο, εἶχαν ἐξυπηρετήσει τὴν ἰδεολογία τοῦ δημοτικισμοῦ.—Γιὰ τὸ θεὸ, μὴ μοῦ ἰσχυρισθεῖ κανείς ὅτι ὁ δημοτικισμὸς δὲν εἶναι ἰδέα!—Κι' ὅμως μέσα σ' «Ἀγροτικά» εἶναι τὸ **Τραγοῦδι τοῦ πωμοῦ** καὶ τὸ ἀληθινὸ αὐτὸ διαμάντι πού ἡ δημοτικὴ γλώσσα μὲ μιὰ μόνη λέξη ζωγραφίζει ὀλόκληρες εἰκόνες, τὸ ἀπαράμιλλο **Τραγοῦδι τοῦ τραγητοῦ** και τὸ θλιμμένο τραγοῦδι τῆς **Ξενητείας**, αὐτὸ πού ἔχει μορφὴν ἐλεγείας τὸν τόνο τῆς πῶ βαθειᾶς συμφορᾶς, αὐτὸν πού ὑψώνει τὴν κραυγὴν τοῦ ἀνθρώπου πού πονεῖ γιὰ τὴν ξενητεία του σὲ θρηνο ἀπροσμέτρητης ὀδύνης.

Ποῦ νὰ τὸν πῶ τὸν πόνο μου, πού νὰ τὸν ἀπορρίψω ;

Νὰ τὸν εἰπῶ στὰ τρίστρατα, τὸν παίρνουν οἱ διαβίτες,

Νὰ τὸν ἀφήσω στὰ κλαριά, τὸν παίρνουν τ' ἀγριοπούλια ! . . .

Κι' ἂν κλάψω τὰ φαρμακερὰ τὰ δάκρυα, πού θὰ πέσουν :

Ἄν πέσουνε στὴ μαύρη γῆ χορτάρι δὲ φυτρώνει,

Ἄν πέσουνε στὸν ποταμό, ὁ ποταμὸς θὰ στύψει,

Ἄν πέσουνε στὴ θάλασσα, πνίγονται τὰ καράβια,

Κι' ἂν τὰ βαστάξω στὴν καρδιά, μὲ καιν' μὲ φαρμακόνουν ! . . .

Ἄνάθεμά σε, ξενητεία, μὲ τὰ φαρμάκια πῶχεις !

Αὐτοὶ οἱ στίχοι δὲν μπόρεσαν νὰ συγκινήσουν τοὺς κριτὲς. Τί νὰ τοὺς πεῖ κανείς ! Ἄν ὅμως ἐβράβευαν τ' «Ἀγροτικά» δὲν θὰ ἔστεφάνωναν μόνον τὴν ἀληθινὴν ποίησι ἀλλὰ και θὰ ἔσωζαν ἓνα ἀνθρώπον, αὐτὸν πού κατέβηκε ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Ἠπειροῦς ἔχοντας τὸ στήθος γεμάτο ἀπὸ τὸ ἄρωμα τοῦ θυμαριοῦ κι' ἔμεινε θαμμένος στὰ ὑπόγεια νὰ δηλητηριάζει τὰ πλεμόνια του μὲ τὸ ἀντιμόνιο. Θὰ πῆτε ἂν ἤξευραν τί ὑπηρεσία θὰ προσέφεραν σ' ἓνα ἀνθρώπο, ἴσως τὰ ἐβράβευαν. Ἄλλὰ και τότε τὸ πρᾶγμα καμμιὰ δὲν θὰ εἶχε ἀξία. Οἱ ἀνθρώποι ἔμεναν ξένοι πρὸς τὸ πνεῦμα και τὴν ἀξία τῶν τραγοιδιῶν τοῦ Κρυστάλλη.

Ἀπελίστηκε ὁ Κρυστάλλης ; Ὁχι. Στὸ ἀσθενικὸ του σῶμα ἔκρυβε πνοὴ γίγαντα, τόσο περισσότερο πού σὲ λίγο τ' «Ἀγροτικά» ἔβλεπαν τὸ φῶς τῆς ἡμέρας. Οἱ τυπογράφοι ἀπὸ τὴ μιὰ και ὁ διευθυντὴς τῆς «Ἐβδομάδος», τοῦ περιοδικοῦ πού ἔβγαινε τότε, κ. Ἰ. Δαμβέργης, ἀπὸ τὴν ἀλλῆ, τὸν ἐβοήθησαν νὰ τὰ δημοσιεύσει σὲ τόμο γιὰ ν' ἀποκαλυφθεῖ ἡ ἀξία τους και νὰ χαρᾶθεῖ ὁ καινούριος δρόμος στὴν ἑλληνικὴ σκέψη και τὴν ἑλληνικὴ ποίησι. Ἀργότερα θὰ δημοσίευε και τὰ «Τραγοῦδια τοῦ χωριοῦ και τῆς Στάνης» πού ἀνεβάζουν τὸν Κρυστάλλη στὴν ἀνώτερη ἐκείνη ἀτιμόσφοιρα τοῦ θεοκριτικοῦ πετάγματος, ἀλλὰ πού κι' αὐτὰ δὲν ἐπῆραν στὸν φιλαδέλφειο διαγωνισμὸ τοῦ 1892, παρὰ «τὸν πρῶτον και θερμότερον ἐπαινον».

Ἡ δημοσίευσσις τῶν «Ἀγροτικῶν» ἦταν ἡ μόνη χαρὰ στὴ μαύρη και ἀραχλὴ ζωὴ του. Ἀπὸ τὰ τέλη ἤδη τοῦ 1890 ἡ ὑγεία του εἶχε δεχθεῖ τὸ ἓνα, ἀλλὰ και ἀποτελεσματικὸ τραῦμα. Ἀναγκασμένος νὰ ἐργάζεται σ' ἓνα ἀνήλιαγο ὑπόγειο, πού τόσο ἄλλοι ἀνθρώποι κερδίζουν τὸ ψωμί τους, σαλπίζοντας κι' αὐτοὶ τὰ ἴδια τους τὰ πλεμόνια, πάνω ἀπὸ δέκα ὥρες τὴν ἡμέρα και πολλές φορὲς πέρα

γῆ, σὲ τόπο ὁποῦ κανεὶς δὲν πονεῖ γιὰ ἐμέ, δὲν μὲ νοιώθει, δὲν μὲ βοηθεῖ νὰ ξαναρχίσω τὸ κομμένο τὸ ἔργο μου. — Κάθε ἄνθρωπος γεννιέται ἔς τὴν ψεύτικον αὐτὸν κόσμον μὲ ἕναν προορισμό, τὸν ὁποῖον κάθε ἕνας ὀφείλει νὰ τελειοποιήσῃ. Μ' ἄλλες λέξεις κάθε ἄνθρωπος ἅμα γεννιέται παίρνει ἀπὸ τὴν φύσιν καὶ τὸ τάλαντό του, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ πολλαπλασιάσῃ τὸ κατὰ δύναμιν. Ἐγὼ ἐγεννήθηκα δι' αὐτὸν τὸν προορισμό, μὲ αὐτὸ τὸ τάλαντο, μὲ τὴν ποίησιν καὶ τὴν φιλολογοῖαν. Κάθε ἄλλο τάλαντο εἶνε ξένο γιὰ ἐμένα, ὅσο πλούσιο, ὅσο μεγάλο κι' ἂν εἶνε. Οὔτε θὰ μ' ὠφελῆ, οὔτε θὰ μὲ ἀναδείξῃ. Φύτεψε, π. χ. καφέ σὲ βουνόκορφο ἢ ἔλατο, ἔς τὸν κάμπο καὶ ἰδὲς ἂν εἶνε δυνατὸ νὰ φυτρώσῃ κανέν' ἀπ' αὐτά. Κάθε ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἔχῃ εἰς ἐνέργειαν τὸν προορισμό του. Εἶνε ἀλήθεια ὅτι οἱ πλείότεροι ἄνθρωποι πάσχουν τὰ ἴδια μ' ἐμένα εἴτε ἐξ ἀγνοίας τῆς δυνάμεώς των εἴτε ἀπὸ ἀτυχίαν των. Ἄλλ' ἀδιάφορον. Ἐγὼ τὸ ἰδικό μου παράπονον κλαίω. Ἡ στέρησις τῆς σπουδῆς θὰ μὲ φάῃ, Μήτηρ μου. Διότι αὐτὴ εἶνε ἡ οὐσιώδης δι' ἐμένα τροφή. Μὲ ξέρεις πολὺ καλά. Εἶδες ὅτι ὥρας λεπτὸ δὲν ἀφίνω χωρὶς νὰ μὴ τὸ περᾶσω εἰς διάβασμα ἢ εἰς γραφή. Κοιμοῦμαι τόσο λίγο, γιὰτὶ περισσότερο εὐχαριστοῦμαι νὰ μελετῶ παρὰ νὰ κοιμοῦμαι. Εἶδες ὅτι κάθε ὀμίλια μου εἶναι γιὰ τὴν ποίησιν κ.τ.λ. κάθε μου περίπατος γι' αὐτήν, κάθε μου σκέψις γι' αὐτήν. Καὶ ἴσα-ἴσα μὲ τὴν φυσικὴν αὐτὴν ἐπιμέλεια μου κατώρθωσα ἀγάλια - ἀγάλια, κρυφά - κρυφά, χωρὶς οὐτ' ἐγὼ νὰ τὸ καταλάβω οὔτε οἱ φίλοι μου Μητσάκηδες κ.λ.π. νὰ φθάσω εἰς ἕνα καλὸ σημεῖον. Φαντάσῃ πόσο θὰ προώδευα ἂν εἶχα πλείότερον καιρὸν καὶ ἂν ἐσπούδαζα. Αὐτὰ φαντάζομαι κ' ἐγὼ καὶ χλίβομαι κατάκρυδα καὶ τρώω σὰν λάμια τὰ σωθικά μου. Κοντὰ ἔς τὴν πίκρα μου αὐτὴ βάλει καὶ τὴν περίσσεια ἐργασία μου, Ἐργάζομαι ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ σὲ μιὰ ποταποτάτη ἐργασία, σὲ νούμερα κλπ. Ὅταν ἀπαλλάττομαι ἀπ' αὐτὴ ἀρχίζω ἀμέσως τὴν ἀγαπημένη μου μελέτη. Σωματικὰ καὶ πνευματικὰ. Οὔτε εὐρίσκω ἀνάπαυσιν, οὔτε εὐρίσκω ὕπνον. Ἴδου πῶς πέφτει ἡ γειά μου, πῶς μέρα μὲ μέρα χάνομε, Μήτηρ. Γι' αὐτὸ μὴ ξαναρωτᾷς ἄλλη φορὰ γιὰ τὴν ὑγείαν μου. Δὲν εἶμαι ἀπὸ ἐκείνους ποὺ τόσο γλήγορα καὶ γιὰ τὸ τίποτες ἀπελπίζονται. Δὲν ἀπελπίζομαι ἐγὼ. Ἐφαγα τόσας κακοκαιρίας καὶ χιονοῦρες. Ἄλλὰ δὲν πρέπει νὰ κρυψῶ καὶ τὴν καυμένη τὴν ἀλήθειαν, ἀφοῦ βλέπω φανερὰ-φανερὰ τὸν γκρεμό μου. Σοῦ εἶπα πάρα πολλά, ἀλλὰ ξέρω ὅτι θὰ μ' ἀκούσῃς μὲ ὑπομονή. Ἄλλως τε δὲν μὲ πειράζει, σχίστο τὸ γράμμα μου ἂν βαρυνέσαι τόσο μεγάλο νὰ τὸ διαβίσης, σχίστο καὶ ρίξτο ἔς τὸ πέλαγον κατὰ τὴν Ἡπειρον καὶ σπρῶξτο μὲ τὸ ραβδί σου νὰ τὸ πάῃ ἀντίπερα ἔς τ' ἀγαπημένα μου τ' ἀκρογᾶλια τῆς. Ἡθέλα ἔς τὸ γράμμα μου νὰ σοῦ κλείσω ἕνα θερμὸ δάκρυον μου, νὰ τὸ κυλίσης ἔς τὰ κύματα καὶ νὰ τὸ στείλῃς ἀπὸ μέρος μου ἔς τὴν πατρίδα μου. Ἄλλὰ τὰ μάτια ἐστέρησαν πλειά, ξηράθησαν ἢ δροσερῆς βροῦσες τινος (γιὰτὶ τὸ δάκρυον εἶναι δροσιὰ ἔς τὸν ἄνθρωπον, ἔς τὴν ψυχὴν δηλ. ὅσαις φοραῖς πέφτει στὸ χῶμα ἀπὸ παράπονον καρδιακό), δάκρυ δὲν μῶμεινε ρονιὰ ἐμένα. Ἐχυσά τὸσα

ὡς τώρα! Πατρίδα μου ἄτυχῃ! Γιὰ ἐσένα οὔτε ἕνα, οὔτε ἕνα νὰ μὴ μοῦ βρεθῆ αὐτὴν τὴν ὥραν!... Φίλε μου Μήτηρ. Αὐτοῦ ἀπέναντι τῆς ποῦ βρισκεσαι, ἔβγα σὲ κᾶνα ξέφωτο ἔρημον καμμιὰ μέρα, κάρφωσε τὰ μάτια σου πέρα πρὸς τὴν Ἡπειρον, σύναξε ὅλη τὴ δύναμίν σου καὶ κράξε τρανὰ-τρανὰ: «Ἡπειρο, χαιρετίσματα ἀπὸ ἕνα παιδί σου, ὁποῦ γιὰ ἀγάπη σου χάνεται μακρὰ σου!» Θέλω νὰ φέρῃ στὰ φτερά του ὁ ἀγέρας τὴ φωνὴν σου αὐτὴ ἔς τὴν πατρίδα μου, θέλω ν' ἀντιπαλήσῃ τ' ὄνομά μου σταῖς λιγκαδιαῖς καὶ στοὺς κάμπους τῆς. Ὁ δύστηνος! Ποιὸς ξέρει θὰ εὐτυχίσω νὰ τὴν ξιναῖδω, νὰ πατήσω πάλιν τ' ἅγιον χῶμα τοῦ φημισμένου Σουλιοῦ, νὰ πιῶ τ' ἀθάνατον νερὸ τοῦ Γέροντος Πίνδου τοῦ πατέρα μου! Ἄχ! πῶς ραγίζεται ἡ πικραμένη μου καρδιά, σὺν τὴν θυμοῦμαι, πῶς τσακίζεται ὁ ἀνθὸς τῆς νεότητος μου ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ χωρισμοῦ τῆς!

Καλότυχος ἐσὺ! Πέρασες ἀπ' τ' ἀγαπημένο χωριὸν σου. Εἶδες τοὺς ἰδικούς σου, εἶδες τὸν πατέρα σου τὸν καλόν. Τρία ὀλάκερα χρόνια μὲ στερεῖται ὁ ἀγλύκαντος ὁ δικός μου. Οὔτε μὲ εἶδε πῶς ἔφυγα ἀπὸ σιμὰ του, οὔτε φίλημα δὲν πρόφτασε νὰ μοῦ δώσῃ! Τρία ὀλάκερα χρόνια! Χρόνια ξενιτειᾶς καὶ καταφρόνισης. Καὶ ποιὸς ξέρει πόσα θενὰ περᾶσιν ἄχόμα. Ποιὸς ξέρει ἂν ζήσῃ αὐτὸς ἢ ἂν ζήσω ἐγὼ νὰ τὸν ἴδω μὲ τὴν Ἡπειρό μου ἐλεύθερον! Βλέπεις πόσοι καῦμοι καὶ πόσαις πίκραις μὲ φαρμακώνουν. Πῶς νὰ μὴ παθαίνῃ ἡ καυμένη ἢ γειά μου!

Αὔριο ἐσεῖς ἔχετε τὸ μεγαλεῖτερον πανηγύρι. Θὰ ἰδῆς τὸ ὠραιότερον θέαμα. Σοῦ εὐχομαι εἰς ἔτη πολλά.

Σὲ φιλῶ καὶ τελειῶνω

ὁ φίλος σου

Κ. Κρουστάλλης

Ἐδῶ τελειώνει τὸ πρῶτον γράμμα. Στὸ ἐπόμενον ποῦ φέρει ἡμερομηνία 2 Μαρτίου 1892, μιλά γιὰ τὴν ἐργασίαν του, γιὰ τὴν πνευματικὴν του παραγωγή καὶ φαίνεται εὐχαριστημένος. Ἄλλοίμονο! εἶναι ἡ ἀπόλυτη γαλήνη ποῦ σκεπάζει τὰ βουνά, τὶς λίμνες, τὰ ποτάμια, προτοῦ ξεσπάσει ἡ ἀγριώτερη μπόρα.

Τὸ γράμμα αὐτὸ δὲν τὸ ἀπευθύνει μόνον στὸν Ἀλεξόπουλον, ἀλλὰ καὶ σὲ κάποιον ἄλλον φίλον του ποῦ βρίσκεται κι' αὐτὸς στὴν Κέρκυρα.

Ἀθῆναι 2 Μαρτίου 1892

Ἀγαπημένοι μου Μήτηρ καὶ Γιώργον

Εἰς Κέρκυραν

Ἐχω τόσον καιρὸν νὰ σᾶς γράψω. Αἰτία τούτου ἡ πολλὴ ἐν τῷ γρα-

φείω εργασία ἔνεκα τῆς προσθήκης τῆς Σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Μύλων— Τριπόλεως.

Εὐχομαι νὰ εἶσθε καλά καθ' ὅλα. Καὶ ἐγὼ εὐτυχῶς εἶμαι πολὺ καλά τώρα. Κατ' αὐτὰς ἀναμένω αὔξησιν μισθοῦ καὶ καλλιτέρευσιν θέσεως.

Ἐνταῦθα μᾶς κάμνει καιρὸς ὠραιότατος. Καθ' ὅλα ἑαρινός. Τὰ Φάλληρα καὶ αἱ Κηφισοεῖς εἰς ἐνέργειαν. Ἐγὼ πεζοπορῶ μὲ τὸν Μητσάκην ἐνίοτε τὰς Κυριακάς.

Εἰς τὸ διάστημα αὐτὸ ἔγραψα εἰς τὸν *Χρόνον τῶν Ἀθηνῶν* περὶ τὰ τέλη Ἰανουαρίου εἰς 5 φύλλα κατὰ συνέχειαν τὸ *Φυλαχτό μου* (διήγημα Ἡπειρωτικὸ) ποῦ περιγράφω ἐν εἶδει διηγήματος εἰς γλώσσῃν δημώδη τὰς καθ' ὅδον ἐπὶ τῆς καταδιώξεώς μου περιπετείας μου. Δὲν εἰξεύρω ἂν ἐδιαβάσατε τότε τὸν *Χρόνον* καὶ ἂν τὸ εἶδατε. Τὴν δὲ τελευταίαν Κυριακὴν τῶν Ἀπόκρεω ἔγραψα εἰς τὴν *Ἔστιαν* τὰς *Ἀπόκρεω ἐν Ἰωαννίνοις*, πολὺ ὠραίαν περιγραφὴν τὴν ὁποίαν ἔθεσε πρώτην πρώτην ἡ *Ἔστια*. Τὴν ἄλλην ἡμέραν ὁ Γαβριηλίδης μοῦ ἐτράβηξεν εἰς τὴν *Ἀκρόπολιν* του μίαν καλλίστην ὀκλήμαν καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν πρώτην σελίδα τῆς εἰς τὰ *Νέα καὶ διάφορα* ὀλοκλήρους περικοπᾶς τῆς περιγραφῆς μου. Ἦδη ἐτοιμάζω διὰ τὴν *Ἔστιαν* ἄλλας *Ἡπειρωτικὰς ἀναμνήσεις μου*. Τὰ περὶ Σουλίου ὑπὸ τὸν τίτλον *Δάκκα καὶ Κακοσοθλι* ἔδωσα εἰς τὸ περιοδικὸν τοῦ «Παρνασσοῦ» νὰ δημοσιευθῶν.

Ἐκτὸς τούτων. Κατ' αὐτὰς προτίθεται νὰ συνεταιρισθῶ μὲ παραλὴν τινα νέον, μεθ' οὗ θὰ βγάλωμεν μικρὸν ἐβδομαδιαῖον φιλολογικὸν φύλλον εἰς τὸ ὁποῖον θὰ προσκαλέσωμεν νὰ γράφουν ὅσοι νέοι (νέοι καὶ μόνον) γράφουν κάπως καλοῦσι καὶ εἶναι ἄγνωστοι, διότι τὰ παρ' ἡμῖν μεγάλα περιοδικὰ περιορίζονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς συνεργασίαν γνωστῶν ὀνομάτων. Ἐλπίζω δὲ νὰ ἐπιτύχωμεν. Ἐχομεν προσελκύσει ἕως τώρα καμπόσους. Ἄμα μείνωμε καὶ ἡμεῖς, ἐντελῶς, σύμφωνοι καὶ μετὰ τὸ συμβόλαιον βγάλωμεν ἀγγελίας, θὰ σᾶς στείλω καὶ αὐτοῦ.

Οἱ φοιτηταὶ ἐτοιμάζονται νὰ φύγουν γιὰ τὸ Πάσχα. Καὶ τότε μένω πλέον παμμόναχος. Τὰς ἀπόκρεω πέρασα ἐν ἡσυχίᾳ καὶ μελέτῃ.

Σᾶς φιλῶ γλυκὰ γλυκὰ

Ὅπως ὑμέτερος

Κ. Κρυστάλλης

* *

Στὰ τέλη τοῦ 1892 ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ Φιλαδελφείου ποιητικοῦ διαγωνισμοῦ θάβγαλε τὴν κρίσιν τῆς. Ὁ Κρυστάλλης ἐλπίζοντας πάντα πῶς θὰ ἐβραβεύονταν, δὲν ἐσωφρονίσθη ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ περισινοῦ διαγωνισμοῦ καὶ ἔστειλε τὴν συλλογὴν του «Τὰ Τραγούδια τοῦ Χωριοῦ καὶ τῆς Στάνης». Ἡ ἐπι-

τροπὴ ποῦ τὴν ἀποτελοῦσαν ὁ Πανταζίδης καὶ ὁ Ἀναγνωστάκης, μὲ εἰσηγητὴν τὸν Ἄγγελον Βλάχο, ἐβράβευσε τὴν συλλογὴν τοῦ Στρατήγη «Ἐρως καὶ Ψυχὴ» καὶ ἀπένειμε μετὰ τὸν «πρῶτον καὶ θερμότερον ἐπαινόν» τοῦ Κρυστάλλη γιατί «τὰ τραγούδια του ἦσαν γραμμένα στὴν δημοτικὴν, τὴν ἑλληνικὴν μὲ ἄλλους λόγους γλώσσα καὶ γιατί ἀκόμα δὲν ἔχουν ἰδέας». Τί σημαίνει αὐτὸ τὸ «δὲν ἔχουν ἰδέας» δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω, τραγοῦδι θὰ πεῖ χρῶμα, εἰκόνα, ζωγραφικὴ, ἀπόδοσις βαθυτέρων αἰσθημάτων. Ὅλα αὐτὰ πλημμυροῦν στὰ *Τραγούδια τοῦ Χωριοῦ καὶ τῆς Στάνης* ὅπου μάλιστα ἡ φραστικὴ ἀξία τῆς γλώσσας καὶ ὁ πλοῦτος τῆς ρίμας, φθάνουν στὸ ἀποκορύφωμα τῆς ζωντανίας, κυλοῦν σὰν βροντόλαλος καταρράκτης καὶ ἠχολογοῦν σὰν τὸ κύμα ποῦ σπάζει μὲ παφλασμὸν στ' ἀκρογιάλι. Οὔτε «ὁ τρύγος» μὲ τὴ ζωγραφικὴν τους, οὔτε τὸ λαχταριστὸ «τραγοῦδι τοῦ ἀργαλειοῦ» οὔτε «τὸ κέντημα τοῦ μαντηλιοῦ» οὔτε τὸ διαμάντι ἐκεῖνο ποῦ λέγεται «φίλημα» οὔτε ὁ θαυμαστός «Σκοῦφος» οὔτε «ὁ γέννος» μ' ὅλην του τὴν εἰδυλλιακὴν πνοὴν καὶ τὴν ἑλληνικὴν του ἀτμοσφαῖρα μπόρεσαν νὰ συγκινήσουν τοὺς κριτῆς. Κι' ὁ Στρατήγης μὲ τὴν ἀτονη, τὴν ψυχρὴν, τὴν ἀπνοη καθαρεύουσα, τὰ ἀντιποιητικὰ του τραγούδια παίρνει τὸ βραβεῖον καὶ ὁ Κρυστάλλης, ὁ ποιητὴς, τὸν ἔπαινον.

Ἡ νέα αὐτὴ αἰτία γίνεται ἀφορμὴ νὰ γράψῃ τὸ παρακάτω γράμμα στὸν Ἀλεξόπουλο, νὰ χαράξῃ σ' αὐτὸ τὰ ὅρια ποῦ πρέπει νὰ μπαίνουν στὴν ποίησιν καὶ νὰ μιλήσῃ μιὰ ἀκόμη φορὰ γιὰ τὴν ἀπογοητεύσειν ποῦ δοκιμάζει ἀπὸ ἀνθρώπους ποῦ ὡς ἐκεῖνην τὴν στιγμὴν ἐνόμιζε φίλους.

Ἀθῆναι τὴν 5 Δεκεμβρίου 1892.

Ἀγαπημένε μου Μῆτσο

Ἐλαβα ὥρὲ τὸ γράμμα σου καὶ σοῦ ἀπαντιῶ.

Σ' εὐχαριστῶ πολὺ γιὰ τοὺς 13 συνδρομητάς. Καλοὶ, πολὺ καλοὶ καὶ αὐτοί. Τοὺς ξέρω γ' ὅτι πρᾶγμα εἶναι οἱ πατριῶταί μου αὐτοῦ πέρα, ἀλλὰ ἔγνοια σου ἀγάλια-ἀγάλια θὰ νὰ τοὺς φέρομε, πιστεύω, καὶ αὐτοὺς στὰ νερά μας.

Κατάκαρδα ἐλυπήθηκα γιὰ τὸ θάνατον τῆς ὤμορφης καὶ καλόκαρδης νέφης σου, τῆς Γιαννούλας.

Ἐξεκαρδίστικα ὁμως γελῶντας μὲ τὰ νόστιμα καὶ ἐξόχως ἀλατισμένα λόγια σου γιὰ τὸ κριτὴν τοῦ ποιητικοῦ διαγωνισμοῦ. Καθὼς μαθάνομεν τώρα ὁ Βλάχος ἦτο τῆς ἰδέας νὰ μοιρασθῇ τὸ βραβεῖον, ἀλλὰ δὲν τὸν ἄφηκαν οἱ δύο ἄλλοι σύντροφοὶ του Πανταζίδης καὶ Ἀναγνωστάκης. Ὁ Στρατήγης (ὁ ποιητὴς τοῦ *ἔρωτος καὶ τῆς ψυχῆς*) εἶχεν ὑποβάλει εἰς τὸν διαγωνισμό, ὅπως ἀποκαλύφθηκε τώρα, τρεῖς, ὥρὲ Μῆτσο μου, τρεῖς συλλογὰς ποιημάτων, ὁ κριτὴς τοῦ ἐβράβευσε τὴν χειροτέραν. Γιατί; γιατί ἦταν γραμμένη εἰς τὴν καθαρεύουσαν. Τώρα ἐπειδὴ τῷ φερε ὁ λόγος νὰ σοῦ πῶ καὶ ἄλλη μιὰ παρατήρησιν γιὰ τὰ δικά μου ποιήματα. Δύο φορὲς ποῦ τᾶστεῖλα στοὺς δια-

γωνισμούς, πήρα και τὲς δυὸ φορές τὸν ἔπαινον μονάχα, μολονότι ἡ κοινὴ γνώμη τὰ ἔκρινεν ἰσάξια μὲ τὰ βραβευθέντα καὶ εἰς τοὺς δύο διαγωνισμοὺς ποὺ ἔλαβα ἐγὼ μέρος. Οἱ δὲ κριταὶ καὶ τῶν δύο διαγωνισμῶν ἐξέφεραν καὶ εἰς τὰ δικὰ μου κρίσεις ὅμοιες μ' ἐκεῖνες ποῦ ἔκαμαν καὶ γιὰ τᾶλλα καὶ ἀπαιτοῦσαν κι' ἀπὸ τὰ δικὰ μου, ὅ,τι ἀπαιτοῦσαν καὶ ἀπὸ τᾶλλα ποιήματα. Ποιήματα, εἶπαν αὐτοί. Δὲν ἔκατσαν ὅμως νὰ λογιᾶσουν καὶ νὰ χωρίσουν εἶδος ἀπὸ εἶδος. Γιατί; γιατί δὲν νοιώθουν ἀκόμα ἀπὸ τέτοιες παρατηρήσεις, ἀπὸ τέτοιο διαχώρισμα οἱ Ρωμηοί, καὶ τὸ σφᾶλμ' αὐτὸ εἶνε ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλεύτερα σφάλματα τῆς νεώτερης φιλολογίας μας. Ἄν ἔνοιωθαν οἱ κριταὶ αὐτοὶ τοῦτο τὸ πρᾶγμα, θὰ νᾶβλεπαν ὅτι δὲν πρέπει νὰ συγκρίνουν καὶ νὰ παραβάλουν τὰ δικὰ μου μὲ τοῦ Στρατήγη, τοῦ Πολέμη, τοῦ Παλαμᾶ καὶ ἄλλων τοῦ αὐτοῦ εἶδους. Ταῦτα εἶνε ποιήματα τῶν πόλεων καὶ τῶν σπουδαστηρίων γραμμένα μέσα εἰς τὰ σαλόνια καὶ γιὰ τὰ σαλόνια τὰ περισσότερα καὶ τὰ δικὰ μου εἶναι τοῦ κάμπου ἔξω καὶ τοῦ βουνοῦ. Γραμμένα μὲν ἀλήθεια ἐκεῖ, ὄχι ὅμως καὶ γιὰ ἐκεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰς πόλεις γραμμένα, ἐπὶ ταυτοῦ· γιὰ νὰ δείξουν στὰς πόλεις τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ζωὴν τοῦ κάμπου καὶ τῶν βουνῶν μας, ὅπου εἶνε ἡ καθαυτό, ἡ καθαρὴ, ἡ ἀμόλυντη, ἡ ἀγνή, ἡ παρθένα, ἡ ἀμάλλαγη ἑλληνικὴ ἔθνικὴ γλῶσσα καὶ ζωὴ. Τοῦτοι ἐδῶ οἱ ποιηταὶ ἴσως νὰ ἐργάζονται τεχνικώτερα. Ἄλλὰ ἐγὼ, τὸ λέγω μὲ καύχημά μου, ἐργάζομαι ἔθνικώτερα. Αὐτὰ πολὺ λίγοι τὰ νοιώθουν σήμερα εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὰ νοιώθουν ἐκεῖνοι ποῦ νοιώθουν καὶ τὴν ποίησι τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Βαλαωρίτη Ἄν ἔνοιωθαν θὰ νᾶπαιρνα κι' ἐγὼ τὸ βραβεῖο καμμιὸ βολά, νὰ ἐνθαρρυνθῶ κι' ἐγὼ ὁ φουκαρᾶς, ὅπου μ' ὄλους τοὺς δεινοὺς κατατρεγμοὺς τῆς μαύρης μου τίχης, δὲν ὀκνεύω νὰ ἐργάζομαι καὶ πνευματικῶς καὶ νὰ τοὺς φέρω μέσ' τὴν μέση τῶν Ἀθηνῶν ἐν' αὐτάκι ἀπὸ τ' ἀθάνατο νερὸ τῆς βουνίσιας ποιητικῆς, γλῶσσης καὶ ζωῆς. Ὁ λαὸς ὅμως, ἡ κοινὴ γνώμη, ποῦ νοιώθει, αἰσθάνεται καὶ κρίνει καλλίτερο ἀπὸ κάθε ξενοθρεμμένο λογιώτατο, δὲν θ' ἀργήσῃ νὰ μ' ἀγαπήσῃ. Ἄπὸ τώρα ζητεῖται μὲ πόθον ἢ ἔκδοσι τῶν τελευταίων μου ποιημάτων, ὃ δὲ μεγαλεύτερος λαϊκὸς ἢ ἐπικὸς ποιητὴς σήμερα ὁ Παράσχος, εἶπε μιὰ μέρα ὕστερ' ἀπὸ τὸν διαγωνισμό: «ἀπορῶ πῶς ὁ κ. Βλάχος ἐνφ' ἦτον πλησίον τοῦ βραβεῖου ὁ Κρυστάλλης ἐβράβευσε τὸν Στρατήγη, γιατί ὁ ἓνας εἶναι ποιητὴς κι' ὁ ἄλλος μπουρδούσης».

Ἄλλ' αἱ φωνασκίες τῶν λογιωτάτων δὲ μὲ χολοσκᾶν ἔμένα. Εἶν' ἀλήθεια ὅτι δὲν θὰ ξαναστείλω πλέον ποιήματα στοὺς διαγωνισμοὺς. Ἄλλὰ δὲν θὰ παύσω καὶ νὰ γράφω, καὶ γράφω πάντα τραγοῦδια τοῦ βουνοῦ καὶ τῆς στάνης, γιατί γι' αὐτὰ ἐπλάσθηκα φυσικά, αὐτὰ θὰ μ' ἀναδείξουν μιὰ μέρα. Ἔχω δὲ ἄλλους πολὺ καλλίτερους καὶ ἀπὸ τὸ Βλάχο καὶ ἀπὸ κάθε ἄλλο λογιώτατο κηδεμόνας καὶ διδασκάλους. . . τὸν Μητσάκη καὶ ἄλλους.

Αὐτὰ, ἀγαπητὲ Μητσο, ὅσον ἀφορᾷ τὰ ποιήματά μου.

Γράφω τώρα τὰ «Χριστούγεννα τῶν κλεφτῶν» διήγημα στὴν δημοτικὴ γλῶσσα, ποὺ ἴσως τὸ δώκω εἰς τὴν **Ἀκρόπολιν** τὰ Χριστούγεννα.

Λάβε ταχυδρομικῶς τὴν **Ἀκρόπολιν** μὲ τὸν λόγον τοῦ κ. Τρικούπη.

Τώρα ἄρχισε νὰ φαίνεται ἡ ἀξία μου ἢ φιλολογικὴ ποῦ ἄρχισα νὰ κάμνω κι' ἐχθρούς. . . ἀπὸ φθόνον. Ὡς κι' ὁ Δροσίνης, ὡς κι' ὁ Καρκαβίτσας αὐτὸς ὁ φίλος μου δείχνουν τώρα κάποια ψυχρότητα καὶ κακὰ λόγια γιὰ μένα. Τοῦ ἑνὸς τοῦ μπῆκα στὴ μύτη μὲ τὰ ποιήματα, τοῦ ἄλλου μὲ τὰ διηγήματα, εἰς τὰ ὅποια γράφω, καθὼς λέγουν ἄλλοι, πολὺ ζωηρότερα καὶ πολὺ ζωντανότερα καὶ φυσικά τὴν δημοτικὴ γλῶσσα. Ἐμπρὸς λοιπὸν καὶ ἄς ξεχωρίσουν οἱ καλοὶ καὶ φίλοι ἀπ' τοὺς κακοὺς. Ἐμπρὸς ἐγὼ καὶ ἄς λέγουν ὅ,τι θέλουν. . . Ξέρεις τί λέν; Ἄκουσε: «Μωρὲ τί διάβολο τραβᾶμε καὶ μ' αὐτὸ τὸ γιδοβοσκὸ τὸν Κρυστάλλη ποῦ μᾶς κατέβηκε ἐδῶ πέρα μέσ' ἀπὸ τὰ βουνὰ τοῦ Πίνδου!»

Νομίζουν ὅτι ἐδῶ ἔς τὴν βρωμοαθήνα ὑπάρχει ἡ ἔθνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ ζωὴ. Νομίζουν ὅτι ἐδῶ εἰμποροῦν νὰ βγοῦν ζωντανοὶ ποιηταί.

Χαιρέτα μου τὰ καταχλιονισμένα βουνὰ τῆς ἀγαπημένης Πατρίδας μου, ὦρὲ Μητσο, καὶ γειά σου!

Σὲ φιλῶ ἀδερφικίαιτα

ὁ ἰδικὸς σου

Κώστας Κρυστάλλης

ΧΡ. ΕΜ. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗΣ

(Στὸ ἐπόμενο τὸ τέλος)

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Μ. ΚΑΡΑΓΑΤΣΗ: 'Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν. «Δημητράκος», Αθήνα 1933.

Οι περιπλανήσεις κ' οι περιπέτειες των Ρώσων προσφύγων δέν είχαν απασχολήσει ως τώρα τη λογοτεχνία μας και τους αφήσαμε και πέρασαν μάλλον απαρατήρητοι από τη χώρα μας. Ίσως επειδή οι όμοιοι μας πρόσφυγες άρκοῦσαν με τὸ παραπάνω γιά νά ικανοποιήσουν κάθε προσφυγικό ενδιαφέρον μας. Άλλά κι' αυτούς τούς άγνόησαν σχεδόν όλότελα τὰ ἑλληνικά γράμματα κ' ἔξακολουθοῦν νά τούς άγνοοῦν. Τούς Ρώσους ὅπωςδήποτε τούς ἀνακάλυψε ὁ κ. Καραγάτσης και ἀσφαλώς ἄξιζε ὁ κόπος.

Τὸ δράμα τοῦ βίαιου ξεριζωμοῦ και τῆς ὀριστικῆς ἐξορίας εἶναι μεγάλο και περιπαθές. Ὁ κ. Καραγάτσης τὸ ἀντιμετωπίζει με δύναμη και ὠμότητα, ἀφήνοντας κατὰ μέρος κάθε συναισθηματισμὸ και κάθε οἰκτο. Εἶναι φανερὴ ἡ πρόθεση του νά φτιάσει μιὰ εἰκόνα τῆς ζωῆς ὀλίγε ἀντικειμενική, αὐστηρὰ πραγματική, χωρίς κανένα στολίδι. Μονάχα στὸ τέλος, δέν ξέρω γιατί, μεταχειρίστηκε ἕνα τέχνασμα ὑπερβολικά θεατρικό, τὴν τυχαία συνάντηση και τὸ ἀγκάλιασμα δύο πτωμάτων μες σ' ἕνα ποταμό, κι' αὐτὴ ἡ ἀπίθανη σκηνὴ (πού δὲ χρησιμεύει σὲ τίποτα) παραφωνεῖ με τὸ ὑπόλοιπο βιβλίο, πού εἶναι μιὰ ἀθηνεϊκὴ tranche de vie.

Ὁ συνταγματάρχης κόμης Λιάπκιν, Ρώσος ἐγγενῆς, ξεπεσμένος στὰ χρώματά μας, ἐπιστάτης τοῦ σταθμοῦ τῶν ἐπιβητόρων τῆς Γεωπονικῆς Σχολῆς τῆς Λάρισσας εἶναι ἀληθινὰ ζωντανὸς και γραφικώτατος. Καὶ γενικά δὲ λείπει μήτε ζωὴ μήτε γραφικότητα ἀπὸ τούς ἀνθρώπους τοῦ κ. Καραγάτσης, πού εἶναι ζωγραφισμένοι με δυνατὰ χρώματα και κουνιόνται με μπῆρο και πλούσιες ὀρμές. Ὁ συνταγματάρχης πού δεσπόζει ὀλη τὴν ἀφήγηση, φουσκωμένος ἀπὸ ἕνα πολυτάραχο παρελθόν, ἀπὸ ολαβικά πάθη και νοσταλγίες τῆς πατρίδας, μᾶς ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὴν ἀρχή. Παρακολουθοῦμε με ἀδιάκοπο ενδιαφέρον τὸ ἐσωτερικὸ δράμα τοῦ ξεριζωμοῦ του, τὴν προσαρμογὴ του σ' ἕνα νέο περιβάλλον και σὲ μιὰ νέα κοινωνικὴ τάξη, τὴν ψυχικὴ ἀδυναμία του νά ξαναῆβει στὴν παλιά του κοινωνικὴ θέση, τίς βίαιες ἐκρήξεις τῶν παθῶν του, τόσο πρόσφορες γιά τὴ δημιουργία τραγικῶν καταστάσεων. Ὁ κ. Καραγάτσης ἀσφαλώς κατάλαβε πολλὰ πράματα ἀπὸ τὴν ολαβικὴ ψυχὴ κι' ὄχι μόνο ἀπὸ τὰ βιβλία. Θαρρεὶ κανεὶς πὸς μες στὴν παράλογη ζωὴ τοῦ Λιάπκιν φωλιάζει μιὰ ιδιόρρυθμη και ἀκατάβλητη ολαβικὴ λογική: ἕνας Ρώσος κόμης, σταυλίτης στὴ Λάρισα, δέν μπορούσε νά φερθεῖ διαφορετικά.

Τὸ νά κατορθώνει ἕνας πεζογράφος νά ζωντανεύει ἀνθρώπους και νά τούς δικαιώνει εἶνε βέβαια τὸ σπουδαιότερο. Μά δέν εἶνε τὸ μόνο χάρισμα τοῦ κ. Καραγάτσης, πού μοῦ φαίνεται πολὺ ἱκανὸς και γιά τὴ δημιουργία τῆς «ἀτμόσφαιρας» ἐνὸς περιβάλλοντος, τῆς ψυχικῆς σκηνοθεσίας, πού μέσα της κουνιόνται τὰ πρόσωπά του. Μᾶς μεταφέρει ταυτόχρονα μες στὸ πνεῦμα ἐνὸς ὀμίλου Ρώσων ἐξοριστῶν, ἐνὸς ἐπαρχιακοῦ σχολείου, μιᾶς θεσσαλικῆς πόλης, μᾶς ἐπιτρέπει νά νιώσουμε τὸν ἰδιαίτερο παλμὸ ὀλων αὐτῶν τῶν μικροκόσμων. Μερικὲς ὀμαδικὲς σκηνὲς μᾶς μένουν πολὺ ζωηρὰ στὴν μνήμη, ὀπως ἡ σκηνὴ τοῦ μεθυσιοῦ μες στὸν θάλαμο τῆς Σχολῆς ἡ ἡ

σκηνὴ τοῦ λιθοβολισμοῦ τῆς μοιχαλίδας, σκηνὴ πού κινδυνεύει νά μᾶς κάνει μισέλληνες γιὰτὶ ξέρουμε δυστυχώς πόσο εἶναι ἀληθινή. Λιτὰ και τραχιά, με αὐστηρὴ ἀντικειμενικότητα και ὀπόλυτη εἰλικρίνεια, ὀ συγγραφέας ἐκφράζει τὸ βάρβαρο ἐνστικτο αὐτοῦ τοῦ πλήθους πού χύνεται νά σπαράξει τὸ πλάσμα τοῦ ἔρωτα ἀπὸ μνησικακία και φθόνο.

Γενικά ἐπέينو πού μᾶς κάνει ἐντύπωση σ' αὐτὸ τὸ βιβλίο εἶναι ἕνας δυνατὸς χυμὸς ζωῆς πού γαρίζει τίς σελίδες του και δίνει χτυπητὰ χρώματα στὰ πρόσωπα και ἔνταση στὰ γεγονότα. Μερικὲς ἐλλείψεις τῆς σύνθεσης μπορούμε νά τίς παραβλέψουμε δίχως τύψεις. Ὁι ἀρετὲς τοῦ κ. Καραγάτσης εἶναι πολὺ σπουδαιότερες ἀπὸ τὰ ἐλαττώματά του.

Θέλω ὀστόσο νά τονίσω ἕνα ἐλάττωμά του, πού πρέπει και μπορεί νά τὸ διορθώσει με κάποια ἐπιμέλεια. Ἡ γλώσσα του εἶναι ἀχτένιστη, ἡ ὀρθογραφία του συχνὰ ἐνοχλητικὴ, τὸ ἔφος του πάσχει κάποτε ἀπὸ ἐλλείψη καλοῦ γούστου. Ἀς προσέξει ὁ κ. Καραγάτσης τὰ ἑλληνικά του γιὰτὶ ἀσφαλώς εἶναι ἕνας συγγραφέας με μέλλον.

Γ. Θ.

ΠΑΥΛΟΥ ΓΚΙΚΑ: "Ελεγχοι τοῦ ἀστικῶ ἰδαιλισμοῦ. «Πυρὸς», Αθήνα 1933

Ὁ κ. Παῦλος Γκίκας ἔλέγχει και κατακρίνει λογιῶ-λογιῶ ἀνθρώπους, εἰδικώτερα ὀμως τὸν ταπεινὸ-ὑποφαινόμενο, ἐξ αἰτίας ἐνὸς δοκιμίου μου, πού δημοσιεύτηκε πέρα με τὸν τίτλο «Ἐμπρὸς στὸ κοινωνικὸ πρόβλημα».

Στὸ δοκιμίο μου αὐτὸ, ὑποστηρίζοντας ὀρισμένες ἠθικὲς ἀξίες πού τίς θεωρῶ ὀπερταξικὲς, ἔκανα μιὰ σύντομη πολεμικὴ ἐναντίον τοῦ κομμουνισμοῦ τῆς ρωσικῆς σχολῆς. Καθαρὰ ἐξήγησα πὸς θεωρῶ τὸν καπιταλισμὸ χρεωκοπημένο (σελ. 42, 43, 46, 47 κλπ.) και διακήρυξα ὀτι πιστεύω σὲ μιὰν εἰρηνικὴ και φιλελεύθερη ἐξελίξη πρὸς τὴν κοινωνικὴ Δημοκρατία. Ἐξ ἴσου καθαρὰ χῶρισα τὸν κομμουνισμὸ ἀπὸ τὸ δυτικὸ σοσιαλισμὸ κ' ἔδειξα πὸς ἡ πολεμικὴ μου δέν ἀφορᾷ τὸ δεύτερο (σελ. 23-26). Ὁ κ. Γκίκας με κατατάσσει με ἑλαφριά καρδιά στὴν «κοινωνικὴ ἀντίδραση» και με ἔμφανίζει ὀτι κάνω πολεμικὴ ἐναντίον τοῦ σοσιαλισμοῦ γενικά, ἐνῶ ἔκανα πολεμικὴ ἐναντίον τῶν μεθόδων τῆς βίας.

Δὲ μ' ἀρέσει νά παρερμηνεύουν τὰ γραφόμενά μου και νά μοῦ ἀποδίδουν σκέψεις πού δέν ἔχω. Ἄν ὁ κ. Γκίκας ἔχει τὴν ἀπαιτήση νά τὸν διαβάσουμε, πρέπει κι' αὐτὸς νά μάθει νά διαβάξει με προσοχή.

Βέβαια δέν εἶμαι καθόλου μαρξιστής. Ἡ ἀντίληψή μου τοῦ κόσμου εἶναι καθαρὰ ἰδαιλιστικὴ. Μπορεῖ νά εἶμαι κουτὸς ἡ παλαβὸς, μὰ τέλος-πάντων αὐτὴ εἶναι ἡ σκέψη μου και στάθηκα πάντα ἀπολύτως συνεπὲς σ' αὐτὴν. Ὁ κ. Γκίκας εἶναι ὀμως μαρξιστής; Καὶ εἶναι ἄραγε συνεπὲς στὸ μαρξισμὸ; Κι' ἂν δέν εἶναι μαρξιστής, τότε τί ἔπαθε και ξεφωνίζει ἐναντίον μου;

Βλέπω μέσα στὸ βιβλίο του ἀρχετὸ μαρξισμὸ, ἀρχετὸ ἱστορικὸ ὀλισμὸ, ἀρχετὴ πάλη τῶν τάξεων, ἀπέραντο σεβασμὸ πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Κάρλ Μάρξ και φουριόζικη πολεμικὴ ἐναντίον τῶν ἰδαιλιστῶν διανοουμένων, συλλήβδην και ἀθρόως.

Συνάμα ὀμως ὁ κ. Γκίκας ἐπικαλεῖται συνεχῶς τὸν οὐμανισμὸ, πού σημαίνει πρῶ-τιστα εἰλευθερία, κ' ἡ εἰλευθερία ὀς φιλοσοφικὴ διδασκαλία και ὀς πολιτικὴ μέθοδος εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο τοῦ μαρξισμοῦ.

Στὴ σελ. 55 ὁ κ. Γκίκας ὑποστηρίζει πὸς « ἡ σύγχυση τοῦ ἱστορικοῦ ὀλισμοῦ με τὸν ἠθικὸ ὀλισμὸ εἶναι ἐντελῶς ἀδικαιολόγητη ». Ἄρα ὁ κ. Γκίκας δέν πιστεύει στὸν ἠθικὸ ὀλισμὸ.

Στὴ σελ. 40 ὁ κ. Γκίκας διακηρύττει ὀτι «κατάργηση τῆς ἔθνικότητας ἐνὸς ἀν-

θρώπου σημαίνει κατάργηση της επιδερμίδας του». Άρα ο κ. Γκίκας δέχεται την ιδέα του έθνους όπως τη δεχόμαστε κ' εμείς.

Στη σελ. 28 ο κ. Γκίκας λέει: «Θεωρούμε το Χριστιανισμό ως το πιο βαθύ απόχτημα της ανθρώπινης συνείδησης». Άρα ο κ. Γκίκας δέχεται τη θρησκεία πολύ περισσότερο από ό,τι τη δέχουμαι εγώ, που δεν υπήρξα ποτέ μου θρησκό. Άν όμως ο Χριστιανισμός είναι το πιο βαθύ απόχτημα της ανθρώπινης συνείδησης, πώς συμβιβάζεται αυτή η ανθρώπινη συνείδηση με το διαλεκτικό υλισμό; Μά το Θεό, ο κ. Γκίκας δεν τ'ά λέει παστικιά.

Στο τέλος του «'Ελέγχου» του ο κ. Γκίκας αφιερώνει ένα κεφάλαιο στη ρωσική Έπανάσταση και νομίζει κανείς πως θα εκθέσει τέλος - πάντων αν όχι τις φιλοσοφικές ή ήθικες πεποιθήσεις του, τουλάχιστο τις πολιτικές αρχές του. Μά όμως πώς δεν κατόρθωσα να διακρίνω αν είναι λενινιστής, τροτσκυστής, σοσιαλδημοκράτης ή μήπως άλλο τίποτα, που δεν το ξέρω. Λέει ο κ. Γκίκας: «'Ο ρωσικός Ιακωβινισμός είναι στένεμα της έννοιας της δικτατορίας του προλεταριάτου, γιατί είναι δικτατορία κόμματος, που βοηθήθηκε από τους ύρους που αναφέραμε και από την έλλειψη πολιτικής ανάπτυξης των ρωσικών μαζών, που ποτέ δεν γνώρισαν έλευθερία» (σελ. 79). Φαντάζομαι πως ο κ. Γκίκας θα ήθελε μια δικτατορία του προλεταριάτου υπό δυο όρους: α') να μην είναι δικτατορία ενός κόμματος και β') να μην καταργεί την έλευθερία.—'Εμείς όμως είμαστε οι «ούτοπιστές»...

Το βιβλιαράκι αυτό τελειώνει με μια παράταξη από ερωτηματικά. «Τί να γίνει;» ρωτά ο κ. Γκίκας. «Τί να γίνει;» ρωτούν κ' οι αναγνώστες του. «Τί να γίνει;» ρωτώ, κ' εγώ με τη σειρά μου. Άς ελπίζουμε πως θα μ'ας φωτίσει ο κ. Γκίκας άλλη φορά.

Γ. Θ.

ΕΛΕΥΘΕΡΕΣ ΓΝΩΜΕΣ

Ένας υπερμοντέρνος λόγιος.

Υπάρχει και πολυθόρυβα κινείται ανάμεσά μας ένας νέος λόγιος, δηλαδή: ποιητής, κριτικός, αισθητικός απολογητής του κινηματογράφου, ακριτος θιασώτης και κακός εφαρμοστής κάθε μοντερνισμού, του ιστορικού υλισμού, του φροούντισμού και πλάστης φιλολογικών παραλογισμών ανεύθυνος και κάποτε διασκεδαστικός. Τ' όνομά του Καλαμάρης. Στη φιλολογική κονίστρα παρουσιάζεται δυσπρόστατος: τότε σαν Νικήτας Ράντος, όταν υπογράφει ποιήματα, και τότε σαν Μ. Σπιέρος, όταν υπογράφει πεζά. Θεωρητικά υποστηρίζει πως η πρόζα πρέπει ουσιαστικά να ξεχωρίζει από τον λόγο τον ποιητικό. Έτσι το δυσπρόστατο φιλολογικό του φανέρωμα φαίνεται πως είναι σχολαστική αντανάκλαση της σωστής βέβαια θεωρίας του με τη σημαντική διαφορά πως του κακού θα ψάξει κανείς να βρει ποιά είναι τα αισθητικά σύνορα που ξεχωρίζουνε την πρόζα του από την ποίησή του αφού και η πρόζα του και η ποίησή του μ'ας προσφέρουνται, παρά τη θέλησή του βέβαια, σαν είδη ολόιελα συμφυή.

δηλαδή σαν άμορφος σορός από κακογραμμένες φράσεις. Έχει λοιπόν μια χρησιμότητα το δυσπρόστατο αυτό φανέρωμα. Σύμφωνα με την υπογραφή θα καταλαβαίνουμε σε ποιό φιλολογικό είδος ανήκει αυτό που διαβάσαμε. Άν υπογράψει ο Σπιέρος έχουμε μπροστά μας πρόζα. Άν υπογράψει ο Ράντος έχουμε ποίηση. Άλοιώτικα το ξεχώρισμα είναι αδύνατο. Παντού ψιθυρίζεται πως ο Καλαμάρης είναι πλούσιος, πως είναι κεφαλαιοκράτης. 'Ο ίδιος υποστηρίζει και προσπαθεί να μ'ας αποδείξει με άρθρα και μελέτες και απόψεις πως είναι κομμουνιστής ορθόδοξος και πως έχει αγαλιάσει για πάντα την ψυχή του προλεταριάτου. Με τόση γλύκα και με τόση έμφαση προφέρει τη λέξη προλεταριάτο που νομίζει κανείς πως αυτός τη δημιούργησε. Κάθε λογικός άνθρωπος είναι υποχρεωμένος να πιστέψει για λογαριασμό του Καλαμάρη το ένα από τα δύο πως είναι δικά του, ή ο πλούτος ή ο κομμουνισμός, όχι όμως και τα δυο μαζί. Άτομικά στοχάζομαι αν ο λόγος μας βρισκόταν στην ανάγκη να περιοριστεί στην κατοχή του ενός από τα δυο θα προτιμούσα δίχως άμφιβολία το πρώτο. Στην Ελλάδα άπαραίτητη προϋπόθεση για να χειροκροτούν τον κομμουνισμό σου οι φυσικοί πολέμιοι του Μάρξ είναι να είσαι πλουτοκράτης. Και θα μπορούσε κανείς να πει δίχως να παραδοξολογήσει πως η λιχουδία που στάζει από τα χείλια κάποιων πλουτοκρατών μας καθώς δοκιμάζουνε μακριάθε τα Μαρξιστικά σεμπέτια είναι μια καθαρή συνέπεια της άπληστίας τους. Του Καλαμάρη τί του χρειάζεται ο κομμουνισμός; Σαν ένα περισσότερο φαναχτερό παράσημο κρεμασμένο, έδω, στο ποιητικό μας στήθος, δημόσια, για να τραβά τα θαμπωμένα βλέμματα των πολυτελών δεσποινίδων που κοσμούνε τα σαλόνια της νεοελληνικής αριστοκρατίας. Που να πατήσει εκεί μέσα ή βαριά μπότα του προλεταριάτου! 'Ο Καλαμάρης θα γίνει άμέσως πρωταθλητής της κλωτσοπατινάδας που γκρεμίζει από τις σκάλες τη φτωχολογιά. Γάχα μήπως του χρειάζεται ο ιστορικός υλισμός για δικαίωση φιλοσοφική της τέχνης του; Όχι δά! Άν κρίνουμε τις ποιητικές του τάσεις σύμφωνα με τις υλιστικές του θεωρίες δεν έχουμε παρά να τις καταδικάσουμε αφού δεν μπορεί να είναι τίποτε άλλο από καθρεφτίσματα καλλιτεχνικά μιας κοινωνικής τάξης που δεν έχει πια ζωτικότητα και που περιμένει τον νεκροθάφτη της. Ίσως όμως ο Ράντος να είναι έλαστικός κάπως ως προς τη διαπίστωση των όριων της άντοχής του άστικου πολιτισμού για να του δοθεί καιρός να στερεώσει άπάνου σε γερό έδαφος το ταλέντο του. .. Δησμόνησε όμως πως η μόνη δικαίωση οποιασδήποτε καλλιτεχνικής τάσης είναι το ταλέντο, ο δημιουργικός παλμός, και ο Ράντος ταλέντο δεν έχει. Φιλοδοξίες μονάχα και πείσματα.

Η σύγχρονη Έλληνική πνευματικότητα δε θα μπορούσε να βρει πιο πιστό πνευματικό αντίπροσωπο της άναρχίας της από τον λόγο μας που κατά μια διαβολομένη σύμπτωση συγκεντρώνει στο πρόσωπό του κάθε ψεύτικη, άρρωστη και άπειθάρχη τάση, και αγωνίζεται με τραγική επιμονή να διαμορφώσει μέσ' από τα δαιμονισμένα μαλλιοτραβήγματα της πνευματικής του άναρχίας και μέσ' από τη στέγνια της ψυχής του το άνύπαρχτο σε ουσία και άξιοδάκρυτο σε φανέρωμα ταλέντο του. Οί κριτικοί μας που βλέπουν κάπως την άλήθεια—Θρύλος, Καμπάνης, Παράσχος—δεν τολμούνε να του φερθούν σκληρά λέγοντάς του άπερίφραστα πως δεν έχει ταλέντο. Η κοινωνική του θέση τους έμποδίζει να μιλήσουν καθώς θα μιλούσαν σ' έναν άγνωστο αν αυτός έγραφε και δημοσίευε τα ποιήματα του Ράντου. Έδω, στην άπουσία του ταλέντου του βρίσκεται το μυστικό των φιλολογικών του παραλογισμών. Έδω θα έξηγηθούνε ή λύσσα και ή έμπάθεια των ιδεών του. Έδω θα καταλάβουμε γιατί στην άκρη της λαχανιασμένης του πέννας χοροπηδούνε τρελλά του υπερμοντερνισμού τα σκιαχτρα και του Μαρξισμού τα ίνδάλματα. Έδω θα νοήσουμε τον έρωτά του προς το άπειθάρχητο και το άδέσμευτο του καλλιτέχνη, προς την κατάλυση της μορφής και προς τη γλώσσα του Κάλβου και του Καβάφη. Έδω στεριώνεται ή ά-

γραμματοσύνη του και η αντιπνευματική περιφρόνηση που νοιώθει για τη γλώσσα μας και τη λογοτεχνική μας παράδοση. Τα βίβραρα, τα κακογραμμένα, τα καρδαλά τ' ασυνάρτητα ποιήματα που ξεφουρνίζει είναι τα συμβολικά λαυλούδια της γενικής του κακοποιρίας. "Αν η μοίρα τόν προίκει με κάποιο ταλέντο ή άφραση άμαρτιών για τούς παραλογισμούς του εύκολα θα τού δίνονται και θα τόν άφιναν όλοι άνεμπόδιστα να προχωρήσει στα πολυδαίδαλα μονοπάτια που διάλεξε για να δοκιμάσει γόνιμα τις ποιητικές του δεξιότητες με την έλπιδα πως κάποια βραδιά θα έδρασε λίγα δαφνόφυλλα. Μα το ταλέντο, αλοίμονο, δεν υπάρχει και ο ποιητής μας απρωγμένος από τη φιλοδοξία του—συνέπεια της κοινωνικής του ανεργίας—αναγκάζεται να καυσκευάζει μόνος του τα λαχταριστά δαφνόφυλλα και να στολίζει μ' αυτά την κεφαλή του δημόσια. "Ετσι τελειώνει την περιφημη απάντησή του σε μιá έρωνα που έκαμε το περιοδικό «Ρυθμός» για την ποίηση και τα προβλήματά της: «Μ' άρέσουν φυσικά και τα ποιήματα που γράφω εγώ». 'Ο πρώτος λοιπόν ως τα σήμερα που έγραφε πως τού άρέσουν τα ποιήματα τού Νικήτα Ράντου είναι ο Μ. Σπιέρος. Στόν τόπο μας που όλα εύκολα γίνονται το πιο εύκολο άπ' όλα είναι ν' αυτοστεφανώνεσαι δημόσια ποιητής. Πριν να κατασταλάξει στην περιφημη αυτή φράση ο Σπιέρος δεν άφησε τίποτα το έλληνικό δίχως να το βρίσει και να το στραπατσάρει. Κ' έβρισε και στραπάτσασε τόν Σολωμό, τόν Κρυστάλλη, τόν Μαβίλλη, τόν Γρυπάρη, τόν Παλαμά για να μās πει στο τέλος πως τού άρέσουνε τα δικά του τα ποιήματα. Τη ντροπή ποτέ δεν την αισθάνεται ο Σπιέρος, επειδή φαίνεται είναι συναίσθημα μικραστικό και τιποτένιο. Μα τότε η πνευματική αναίθεια και το θράσος ποίας τάξης ανθρώπων είναι συναισθήματα; Τών ανίδεων μπουλουκιών που όργιάζουνε στα παρασκήνια για να βγούνε στη σκηνή και που μόλις βγούνε στη σκηνή πρέπει άμέσως ή αύλαία να πέσει γιατί θα ντραπεί και ο πιο ανίδεος από τέχνη θεατής της πλατείας. 'Ο Σολωμός, ο Κρυστάλλης, ο Παλαμάς, είναι για το Σπιέρο στιμμένες λεμονόκοπες. Δεν τού κάνουν. Τη ρωσική σαλάτα που μās προσφέρει κάθε τόσο τού άρέσει να τη σερβίρει σε φόρμες Καβάφη, Παπατσώνη και Ντόρρου. Και όμως ο Σπιέρος είναι ποιητής και μάλιστα μεγάλος ποιητής. Πώς δεν είναι άφοβ' το νομίζει; Και πως δεν είναι μεγάλος ποιητής εκείνος που άρπάζει από τ' αυτί τόν Σολωμό και τόν Παλαμά με το ένα χέρι και τούς ρίχνει στόν Κιιάδα και με το άλλο χέρι γράφει και υπογράφει ποιήματα; Μη γνώτω ή άριστερά σου τι ποιεΐ ή δεξιά σου. "Ετσι θα έλεγε ο χριστιανός Παπατσώνης αν δεν ήταν κι' αυτός «Σιαμαίος» άδερφός τού Ράντου.

Γράφει λοιπόν ποιήματα ο Σπιέρος. Βέβαια, και μās πληροφορεί κι' όλας πώς τού άρέσουνε τα ποιήματά του και πως τα τοποθετεί παράπλευρα στα ποιήματα τού Κάλβου, τού Παπαρηγοπούλου, τού Καβάφη, τού Ντόρρου και τού Παπατσώνη. Μα το συγκριτικό αυτό πλαίσιο που διάλεξε για να φιγουράρει είναι κάπως αυθαίρετα συνθεμένο. Κοντά σε άληθινούς ποιητές τι γυρεύουν ο Ντόρρου και ο Παπατσώνης; Γιατι μόνο το δυό αυτά όνόματα άποτελούνε το πλαίσιο που ταιριάζει στο Ράντο μια χαρά. Θα μπορούσε κανείς έδω να επαναλάβει τούς στίχους τού Παλαμά.

Θρονιάστηκες άστόχαστος παράπλευρα στόν ποιητή
και μήτε βρέθηκε κανείς να σε τραβήξη. Κοίτα!

Μ' άντί να σε καταφρονέση ο δίκαιος όργίστηκες

όμως μιá δόξα είναι για σε τού στίχου του ή σαΐτα..

Το δυστύχημα είναι πως οι δίκαιοι δεν ζούνε για να τού στέλνουνε την κατάλληλη σαΐτια τού θυμωμένου στίχου. Μα και πόλι ζήτημα είναι αν θα δοκίμαζε καμμιá τύψη άφοβ' στα «Ποιήματά» του δίχνει πως το νόημα τού στίχου τού κάθεται στην καρδιά σαν κακός βραχνάς. 'Υπάρχουνε βέβαια στίχοι κινονικοί και άψευγάδιαστοι που μόλαταΐτα ή ποίηση τούς είναι ξένη, όπως υπάρχουνε και άκαθόριστοι

φιλολογικής μορφής κομμάτια, που δίχως να είναι καθόλου στίχοι, είνε μεστά από ποίηση επειδή τη φράση τους την κυβερνά ο έσωτερικός ρυθμός: το κυριότερο γνώρισμα τού άληθινού στίχου. Μα τα ποιήματα τού Ράντου που δεν είναι μήτε στίχος μήτε ρυθμική πρόξα έχουνε στιχουργική διάταξη. 'Αλλά τι νόημα έχει λοιπόν ή στιχουργική αυτή κατάταξη ενός σωρού από φράσεις δίχως ρυθμό και τάξη, από φράσεις όλων τών άπροσδόκητων και τών άνοικονόμητων διαστάσεων; "Αν πάρουμε τις φράσεις αυτές και τις άραδιάσουμε κατά σειρά, τα ποιήματα τού Ράντου θα μεταφρασθούνε σε κοινή δημοσιογραφική πρόξα. Πώς συμβιβάζεται ή περιφρόνηση τού Καλαμάρη προς τόν στίχο με την ανάγκη να έχουνε τα ποιήματά του άπατηλή στιχουργική εμφάνιση; Μιά εξήγηση μπορεί να δοθεί. 'Ο Ράντος δεσμεύεται, σε μόντερονος ποιητής που είναι, μέσα στο άυστηρό, το φιλολογικό νόημα τού στίχου και προσπαθεί να το πλατύνει άπεριόριστα, μα δεν τα καταφέρνει, και καταντά να εκμηδενίζει τόν στίχο μέσα στο χάος και την άμορφιά της πρόξας. Δεν καταλαβαίνει, δεν νοιώθει τι σημαίνει στίχος, τουλάχιστο στη γλώσσα μας. 'Η εξήγηση αυτή έχει την άρχή της στην άμάθειά του, στην έλλειψη γούστου, και στην άνικανότητά του να διαισθάνεται τις καλλιτεχνικές άποχρώσεις τού ποιητικού λόγου. 'Η άμάθεια είναι πηγή τυφλής αυθαίρεσίας. Σου επιτρέπει να κάνεις ότι θέλεις και να μη δίνεις λόγο πουθενά. Πραγματικά, ο Ράντος άνθρωπος τού σαλονιού και της επίδειξης και ζυλισμένος από τη φιλοδοξία να δώσει καινούργια τροπή στην ποίηση, ποδοπάτησε τόν στίχο και μέσ' από τα χαλάσματά του πολέμησε να διαμορφώσει το νέο, το μοναδικό ποιήμα. 'Ο πρώτος σταθμός της ένεργείας ενός ποιητή που επιθυμεί να εγκαινιάσει μιá καινούργια τέχνη είναι να καταλύσει στα παραδομένα. 'Ο δεύτερος και ο πιο σημαντικός είναι να θεμελιώσει άπάνου στα χαλάσματα το νέο του σύστημα. 'Η δόξα τού γκρεμιστή αν δε φέρνει πίσω της τη δόξα τού οικοδόμου ντροπή γίνεται και ξεπεσμός. 'Ο Ράντος σταμάτησε στο πρώτο σταθμό άνικανος να σκύψει βαθειά στο νόημα της άρνησης και να προχωρήσει μπροστά, κι' ός μεταχειρίζεται όσα θέλει θεωρητικά και υπερμοντέρνα ξυλοπόδαρα. Μην έχοντας άρπάξει έσωτερικά τη φύση και τόν παλμό τού στίχου, και κατά συνέπεια μην καταλαβαίνοντας από που πρέπει να πιάσει τόν στίχο για να τού δώσει νέα ψυχή, άδυνατώντας να νοιώσει την καλλιτεχνική αξία τού περιορισμού και της αυτοσυγκέντρωσης που επιβάλλει ο στίχος στην έμπνευση, με μιá περίφανη όσο και κομική γρηθιά τόν καταργεί τόν στίχο και σκροπά θριαμβευτικά τα κομμάτια του μπροστά μας. Μα έδω είναι το τραγικό φαινόμενο. Δεν καταργεί τόν άληθινό στίχο που είναι ή ίδια ή ποίηση, μα το είδωλο και το ψεύσιμα τού άληθινού στίχου που έπλασε ή φαντασία του με βάση την άμάθειά του και το αντιποιητικό του ταμπεραμέντο. Για να είμαι δίκαιος: Πιστεύω πως ή άμάθεια τού Ράντου δεν είναι συνέπεια πνευματικής άκαματωσύνης μα αισθητικό σύμπτωμα ενός έγκεφαλικού οργανισμού που δεν είναι πλασμένος για να κατανοεί έντελώς σωστά και όρθά τα φαινόμενα και τα νοήματα. Περνά τρέχοντας και παραδέρνοντας παράπλευρα στα νοήματα, και το πιο απλά, σε λαχανιασμένος άνθρωπος που τόν κυνηγάνε τσοπανόσκυλα. Είναι σχεδόν πάντα έξαλλος, πυρετικά και στεγνά έξαλλος, και τίποτα δεν κατορθώνει να το άντικρύσει σωστά. "Όλα τα βλέπει από την άνάποδη όψη τους, παραμορφωμένα σχήματα, άκρωτηριασμένα νοήματα, φουσκωμένα έδω, αβλακωμένα εκεί. Νομίζει πως πριν διατυπώσει τη σκέψη του και την παρατήρησή του την άντικρύζει στους καθρέφτες εκείνους που μās δίχνουν όλα τ' άντικείμενα παραμορφωμένα προς το χοντρό, το γελοίο και το τρομαχτικό.

'Η 'Αφροδίτη της Μήλου μπροστά στους καθρέφτες αυτούς δείχνεται Κουσιμόδος. Κάθε παρατήρηση, κάθε σκέψη που θα συλλάβει ο Ράντος θα πληρώσει βαρύνόφορο στόν μοιραίο καθρέφτη. "Ετσι, αν γνώριζε καθαρά τι σημαίνει ή φράση «πλού-

σια ρίμα» ποτέ δε θά παρατηροῦσε στὴν ἐξωφρενικὴ κριτικὴ του γιὰ τὸν Καβάφη (βλ. περ. ΚΥΚΛΟΣ) πὼς οἱ ρίμες π. χ. *σὺρανός—ἀνοιχτός, βοή—φωνή*, καὶ ἄλλα παρόμοια εἶναι πλούσιες ρίμες! Μὲ τέτοιου εἴδους ὀξύδερχεια ξεχωρίζει τὶς πλούσιες ρίμες ἀπὸ τὶς φτωχές; Τὶ κρίμα! Φαίνεται πὼς ὁ ποιητὴς μας μῆτε τὸ νόημα τοῦ πλούτου δὲν εἶναι ἀξίος νὰ καθορίσει φιλολογικὰ. Πὼς νὰ μὴν εἶναι κομμουνιστὴς ὄντας πλουτοκράτης; Ποιὸς ξέρει τί φαντάζεται λέγοντας καὶ γράφοντας τὶς λέξεις *κομμουνισμός καὶ προλεταριάτο!* Οἱ ἀληθινοὶ ποιητὴς, οἱ δημιουργικοί, πού τὸ ἔργο τους σημειώνεται σὰ λαμπρὸς σταθμὸς στὸ ξετύλιγμα, στὴν ἀνάπτυξη καὶ στὸν αἰσθητικὸ πολιτισμὸ μιᾶς γλώσσας, πέρνουνε τὴ λέξη τὴ φθαρμένη ἀπὸ τὴ χρῆση, τὴν ἄμωση καὶ τὴ στεγνὴ, καὶ τὴς χαρίζουνε μιὰ καινούργια ποιητικὴ νεότητα. Κατέχουνε τὸ μυστικὸ νὰ βρῆσκουνε μέσα στὴ φθαρμένη λέξη τὸ στενὸ κύτταρο ποιητικῆς ζωῆς πού τὴς ἀπομένει, τὸ πολλαπλασιάζουνε, καὶ μᾶς δίνουνε μιὰ λέξη καινούργια, μὲ νέες ποιητικὲς ἀποχρώσεις. Μποροῦνε νὰ πραγματοποιοῦνε μέσα σὲ μιὰ μόνον λέξη τὸ *αἰώνιον γίνεσθαι*, ἀπὸ ὑπερβολικὴ γνώση τῆς λέξης, ἀπὸ κατάχρηση γνώσης. Οἱ ψεύτικοι ποιητὴς ἓνα μονάχα τρόπο κατέχουνε γιὰ νὰ δίνουνε διαφορετικὸ νόημα στὴ λέξη: τὴν ὑπερβολικὴ ἄγνοια τῆς λέξης. Ἡ ποιητικὴ γλώσσα τοῦ Ράντος εἶναι συγκροτημένη δίχως καμμιά αἰσθητικὴ τάξη, δίχως κομμιά ὀρμέμφυτη ἐπιλογὴ πού αὐτὴ καὶ μόνη προδίδει τὸν ἀληθινὸ καλλιτέχνη. Τὰ ποιήματά του εἶναι κακόχη καὶ ἄρρυθμα, τὸ λεξικὸ του φτωχὸ καὶ τραχὺ, βασισμένο σὲ μιὰ καλλιτεχνικὰ ἀδικαίωτη γλωσσικὴ αὐθαιρεσία. Γράφει κάπου: «Κάτυγα κορμιά» παραβιάζοντας αὐθαίρετα καὶ ἀντιποιητικὰ καὶ τὴν δημοτικὴ καὶ τὴν καθαρεύουσα καὶ πλάθοντας μιὰ λέξη, ἀνεξήγητη γραμματικὰ, πού εἶναι καθαρὸ καὶ ἀναμφισβήτητο *τέρας*. Φυσικὸ εἶναι λοιπὸν ὁ ποιητὴς αὐτὸς πού τοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ χαϊδέψει τὰ μυαλιὰ τῆς Μούσας, νὰ τρέφει ἓνα μίσος ἀκράταγο ἐνάντια στὴν *ποιητικὴ μορφὴ* καὶ μὲ πρωτοπορειτικὴ μανία νὰ σκορπᾷ στὸν ἄνεμο τῆς ἀχρηστίας ὅλα τὰ οὐσιαστικὰ καὶ τ' ἀμετάβλητα στοιχεῖα τῆς ποίησης. Ὑποσυνείδητα νοιώθει πὼς ποτὲ δὲ θά μπορούσε νὰ δημιουργήσῃ μὲ ὄρους στίχους καὶ ἂν γράφει τὴν ὑποβλητικὴ ἀτμόσφαιρα, τὴ θεία ἔκσταση πού μᾶς κυριεύει μόλις ψιθυρίζουμε λίγους στίχους ἀπὸ τὸν «Πειρασμὸ» τοῦ Σολωμοῦ ἢ ἀπὸ τὴ «Φοινικία» τοῦ Παλαμᾶ. Ἀλλὰ μῆτε τὸ ἠρωϊκὸ ἦθος καὶ τὸ Διονυσιακὸ μεθύσι τοῦ Σικελιανοῦ δοκίμασε ποτέ, καὶ ὡς εἶναι πάντοτε ἀρεϊμάνιος καὶ ἔξασλος, μῆτε τὴ διακοσμητικὴ δεξιωσύνη τοῦ Γρυπάρη ἔχει, μῆτε τὴ μελαγχολικὴ εὐγένεια τοῦ Μαβίλλη, μῆτε τὴν τραγικὴ ὀξύτεια τοῦ Καρυωτάκη, μῆτε τοῦ Σεφέρη τὴ μουσικὴ ψυχὴ καὶ τὸν βαθὺ καὶ καλλιεργημένο ρυθμὸ. Δὲν εἶναι καλλιτέχνης. Εἶναι ὑπερμοντέρος θορυβοποιὸς μὲ ἀντιαισθητικὴ ἰδiosisυγκρασία. Οἱ φιλολογικὲς του προειμήσεις μᾶς τὸ δίδουνε ξεκάθαρα. Ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία τοῦ εἶναι μισητὴ τὸ λιβάνι του τὸ καίει μονάχα μπροστά στὴν εἰκόνα τοῦ Κάλβου καὶ τοῦ Καβάφη καὶ δέχεται σὰν ἐπίδραση ἀπὸ τὸ ἔργο τους τ' ἀποβλήματα τῶν αὐθαιρεσιῶν τους. Ἐκεῖνοι ὅμως εἶχανε μιὰ προσωπικότητα πού τοὺς ἔσωσε ἀπὸ τὶς αὐθαιρεσίες τους, καὶ ὄχι μὲ τὸ ἀζημίωτο. Ἐκεῖνο πού πληρώσανε, καὶ ὄχι ἐκεῖνο πού πλάσανε, πέρνει ὁ Ράντος καὶ τὸ ὑψώνει σὲ σύμβολο. Τὸ σύστημά του εἶναι φανερό· θέλει νὰ πρωτοτυπήσῃ ὅπως ἐκεῖνοι μετατρέποντας ἀψυχολόγητα τὴν ἐξαίρεση σὲ κανόνα. Παρασυρμένος ἀπὸ τὴ λαχτάρα του καὶ ἀνίκανος νὰ ἐφαρμόσῃ μιὰ σοβαρὴ κριτικὴ γιὰ νὰ δικαιώσῃ τὴν κατάκριση ἐκείνων πού δὲν παραδέχεται, γελά μὲ θόρυβο καὶ δείχνει στους νέους τὸν Κρυστάλλη, τὸν Σολωμὸ, τὸν Παλαμᾶ, τὸν Γρυπάρη ὅπως θά ἔδειχνε ὁ θαυματοποιὸς σὲ ἀπλοϊκοὺς ἀνθρώπους ἀξιοθρήνητα συμπλέγματα τεράτων καὶ νάνων γιὰ νὰ τοὺς ξεγελάσει. Μὲ χειρονομίες αὐτάρεσκες καὶ μὲ σκέρτσα δεσποινιδούλας πού φορᾷ γιὰ πρώτη φορὰ μακρυνὲς κάλτσες μᾶς εἶπε πὼς ὅλοι αὐτοὶ εἶναι «σοβαροὶ ἄνθρωποι» δηλαδὴ

πὼς δὲν εἶναι σοβαροὶ ποιητὴς, ἐνῶ αὐτὸς ἔχει «σοβαροὺς σκοποὺς» ἀφοῦ εἶναι ὁ μόνος ἐπίδοξος γαμπρὸς τῆς ποιητικῆς ἀθανασίας.

Ἦθελα νὰ ἤξερα τίνος εἶδους κέφι θά χρωμάτιζε τὶς παρειές του ἂν κανεὶς τοῦ ἀπόδειχνε πὼς τὰ «ποιήματά» του ὅσο κι' ἂν ξεκινᾷ ἀπὸ ριζοσπαστικὲς αἰσθητικὲς ἀντιλήψεις, ὅσο κι' ἂν πασκίζουν νὰ εἶναι *φορεῖς* μιᾶς νέας κοινωνικῆς ψυχολογίας, ἐνὸς καινούργιου ποταμοῦ συναισθημάτων, μένουσε στάσιμα στὸ περιθώριο τῆς ἀληθινῆς τέχνης, στὸ ἐκφυλισμένο αὐτὸ κράσπεδο πού λέγεται *ὑπερμοντερνισμός*. Ἀποδιώχνει μὲ ἀγανάχτηση τὸ ρητορισμὸ, τάχα, τῆς ρομαντικῆς ποίησης, ἀκόμη καὶ τὴ διακοσμητικὴ τοῦ συμβολισμοῦ δίχως νὰ βλέπει πὼς ἡ ποίησή του εἶναι μιὰ θριαμβευτικὴ ἐπιαναφορὰ τῆς πιὸ κακῆς καὶ τῆς πιὸ ἀντιπαθητικῆς ρητορείας πού βλαστομάνησε πάντα παρασιτικὰ στὸν ἴσκιω κάθε ἀληθινῆς ποίησης εἴτε ἄπλωσε ἡ ποίηση αὐτὴ τὸν ἦχο της σὲ πολὺστιχα τραγούδια εἴτε τὸν συμπύκνωσε στὸ κλασσικὸ ἐπίγραμμα. Μοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ καταλάβω πὼς φαντάζεται τὴ ρητορεία ὁ Ράντος. Τὴν ὀρμὴ, τὴν ἔξαρση, τὴν ὑψηλὴ ἀνατριχίλα καὶ τὴ διακοσμητικὴ παράσταση τοῦ δραματικοῦ λυρισμοῦ ἐνὸς Αἰσχύλου, ἐνὸς Πινδάρου, ἐνὸς Οὐγκῶ, ἐνὸς Σέλλει, ἐνὸς Παλαμᾶ, δηλαδὴ τὴν ἴδια τὴν ποίηση, τὴ θεωρεῖ ὁ Ράντος *ρητορεία*. Ἀλλὰ θά ἦταν περίεργο βέβαια νὰ εἶχανε διαφορετικὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὴν ποίηση τὰ ψιμυθιωμένα Μαννεκίπιν τοῦ ὑπερμοντερνισμοῦ, ἓνας Ράντος, ἓνας Καίσαρ Ἐμμανουήλ, ἓνας Χάγερ Μπουφίδης. Ἡ αἰσθητικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ *γνώθι σ' αὐτὸν* θά ὑποχρέωνε τὸν Ράντο νὰ καταλάβει πὼς ἡ ποίησή του πού ζητᾷ μὲ ἀναιδεια μιὰ θέση στὸ Πάνθεο τῆς παγκόσμιας ποίησης εἶναι μιὰ κακίστη ρητορικὴ μασκαρεμένη φραστικὰ καὶ φτιασιδωμένη μὲ ὅλα τὰ φανταχτερὰ χρώματα τοῦ προμελετημένου μοντερνισμοῦ. Νὰ σᾶς φτιαξω ἄψε-σβῆσε ἓνα συμβολικὸ μπουκετάκι ἀπὸ τὰ ψεύτικα λουλούδια πού ἀνθοῦνε ποτισμένα μὲ τὸν ἰδρωτὶ τῆς ἀγωνίας στὸ ὑπερμοντέρνο θερμοκήπιό του; Θά εἶναι πολὺ διδυχτικὸ μπουκετάκι. Ὅριστε: «Μὴς Παλαιστίνη Χρυσοθήρες τοῦ Οὐώλτ Στρήτ. Ζεστός πάγος κιτρινομένος ἀπὸ οὐρα νεφρῶν. Παχῆρ. Ἀγοράζετε βενζίνη Σέλλ. Κερίᾶ Λόμπας ὄγκραμ. Ἐξόχως χοντρά. Φωνὴ πού στέκεται καὶ αὐτιά πολλὰ πού κάθονται. Χέρ Κάρλ Μπέντεκερ. Κάποι-ας ἐκθεσης Ζαπτείου ὁ προβολέας. Κολόνες ἴσιες πεσμένες μαρμαρίνες καὶ ἄλλες ρόλ-φίλμ ἀγκρά κοντάκ. Σωληνάρια ἑξακόσια ἔξ. Λέξεις πού ἀπαγγέλλει μὲ ρυθμὸ μηχανῆς ἀντλερ κυρία ἠθοποιός. Λόγια ἀπὸ μπετόν. Ρόδες ἀπὸ δολλιάρια καὶ βενζίνη τῆς Μ. σοσύλης. Ἡ κοκότα πού κάνει τροτουάρ. Ὁ ὀμοφυλίφιλος νέος καὶ πίσω ἀπὸ τὸν νέο ἀπόστρατος ἀνθυπολοχαγός». Βλέπετε, δὲ λείπει τίποτε ὁ πίνακας εἶναι ἄρτιος. Ἐγὼ ἓνα μονάχα θά πρόσθετα, τὸ αὐτοκίνητο τῆς Δημοκρατίας πού μαζεύει ἀπὸ τὸν δρόμο κάθε εἶδους ἀκαθαρσίες, ἀκόμη καὶ τὶς ποιητικὲς. Ὅλα αὐτὰ λοιπὸν ἀφθονα προ-φέρθησαν στὰ κωμικὰ καὶ ματαιόδοξα χέρια τ' Ὁ Νικήτου Ράντου γιὰ νὰ διαμορφώσουνε τὴ νέα κακὴ καὶ ἀκάθαρτη ρητορικὴ πού πάει πιὸ κάτω ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν αἰωνόβια κοινοτυπία. Ἔτσι ὁ κριτικὸς τοῦ μέλλοντος ἢ καὶ τοῦ παρόντος θά ἔχει μπόλικα στοιχεῖα γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ πὼς ὁ Ράντος εἶναι τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ἐπειδὴ στὰ ποιήματά του συναγωνίζονται σὲ ποσότητα καὶ σὲ ποιότητα ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐποχῆς του! Ὅμως τί νὰ πρωτοσημαδέψῃ κανεὶς γιὰ πρότυπο κακῆς ρητορικῆς στὰ ποιήματα τοῦ Ράντου; Τὸ φριχτὸ παραμιλητὸ του γιὰ τὴν πλατεια τῆς Ὀμόνοιας πού τὸ ξεχνᾷ ἀσύμμετρα, ἔξαλλα, μὲ σπασμούς, μὲ ἀκατανόητο ψέλλισμα πεζῶν καὶ στεγνῶν λέξεων σ' 173 μακαρονοειδεῖς στίχους, αὐτὸς, ὁ πόλεμος τοῦ ρητορισμοῦ καὶ τῆς πολυλογίας, ἢ τὸν ἀνόσιο καὶ δαιμονιακὸ χορὸ πού στήνει μὲ λόγια καὶ εἰκόνες ξεχουρδισμένης φαντασίας ἀπάνου στὴν Ἀκρόπολη εἰδωμένη, τάχα, κάτω ἀπὸ ἓνα ὑπερμοντέρνο φεγγαρόφως; Ἄλοῖμονο σ' ἐκείνους πού λούζονται στὰ πετρέλαια τῆς Μοσσούλης γιὰ νὰ βαφτιστοῦνε ποιητὲς καὶ πού τὸ ἔργο τους εἶναι μιὰ ἐκθεση ἀπὸ χαλκομανίες καὶ κρι-

κατούρες αγορασμένες πάμφθινα από διάλυση κάποιων ευρωπαϊκών καταστημάτων... Είναι ανίκανοι να γράφουν δυο στίχους αν δεν συμβουλευτούνε πρώτα τον απέραντο κατάλογο που απαριθμεί τή τυπικά, τὰ βιομηχανικά γνωρίσματα τής εποχής μας και που έφευρέθηκε για να σκεπάζει στα μάτια τών σνόμπ και τών ανίδεων τήν τραγική γύμνια τών κοσμοπολιτών ευνούχων τής ποίησης.

ΑΝΤΡΕΑΣ ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ

ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΑ

Γύρω στο πρόγραμμά μας.

Η «Κοινωνική Έρευνα», συνεχίζοντας τή συζήτηση για τή στάση μας και τή στάση της απέναντι τής Δημοκρατίας και του κοινωνικού καθεστώτος, μάς καλεί να υποδείξουμε «συγκεκριμένες κοινωνικές μεταρρυθμίσεις». Φέρνει μάλιστα ως παράδειγμα τὰ δικά της αίτήματα: κρατικοποίηση τών τραπεζών και του έμπορίου, κατάργηση τών έμμέσων φόρων κλπ. και μάς ζητά τή γνώμη μας για τὰ ειδικά αυτά ζητήματα.

Στή συζήτηση αυτή συμβαίνει μιὰ παρεξήγηση. Τὰ θέματα αυτά είναι θέματα ένδς πολιτικού προγράμματος κ' ένδς έκλογικού και κοινοβουλευτικού αγώνα. Άλλά έμεις δέν είμαστε πολιτευόμενοι, δέ ζητούμε ψήφους και δέ προτείνουμε σ' αυτό τὸ περιοδικὸ άμεσες λύσεις για τὰ τρέχοντα πρακτικά ζητήματα τής πολιτείας. Η άρμοδιότητά μας είναι διαφορετική.

Έμεις είμαστε άνθρωποι τών γραμμάτων και γράφουμε βιβλία (καλά ή έσχημα άλλο ζήτημα), καλλιεργούμε τή σκέψη και τήν τέχνη. Τέλος πάντων αυτή είναι ή δουλειά μας. Έπειδή όμως ανήκουμε κ' έμεις σέ μιὰ ανθρώπινη κοινότητα, ενδιαφερόμαστε για τὰ κοινά όπως πρέπει να ενδιαφέρεται κάθε πολίτης. Και προτείνουμε στους αναγνώστες μας όρισμένες γενικές ιδέες, που τις θεωρούμε σωτήριες. Δέν μπορούμε όμως να περιορίσουμε τις γενικές αυτές ιδέες μες σέ κομματικά πλαίσια μήτε να πάρουμε σάν ομάδα μιὰ κοινή στάση εμπρός σέ ειδικά ζητήματα, πρακτικά και τεχνικά, που μπορεί ο καθένας μας να έχει διαφορετική γνώμη απάνω σ' αυτά.

Με δυο λόγια: Δέν είμαστε πολιτικός όμιλος. Είμαστε μερικοί ανεξάρτητοι άνθρωποι, που συμφωνούν σέ όρισμένες γενικές ιδεολογικές κατευθύνσεις και συνεργάζονται για να τις εξυπηρετήσουν. Από κει και πέρα ο καθένας μας διατηρεί πλήρη έλευθερία γνώμων και κινήσεων, μπορεί να ανήκει σ' όποιο κόμμα θέλει και να αντιμετωπίζει τὰ τρέχοντα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα με τὸ δικό του τρόπο (μέσα στο πλαίσιο, φυσικά, τών γενικών ιδεών μας) ή να μὴν τὰ αντιμετωπίζει καθόλου, αν τυχόν νομίζει πως δέν είναι κατάλληλος γι' αυτά τὰ πράγματα.

Έπεξηγήσεων συνέχεια . . .

Πολύ πιο άρειμάνιοι από τήν «Κοινωνική Έρευνα» είναι απέναντι τής «Ίδέας» οί «Νέοι Πρωτοπόροι», ή πιο φιλότιμη «όμαδική προσπάθεια τής Ελλάδας» κι επίφθονο όργανο πάσης «μαζικότητας» και «προλεταρισμού». Άν ή «Κοινωνική Έρευνα» κάνει τὸ λάθος να ζητάει από μάς, αγωνιστές στο στίβο τών ιδεών, πολιτικά

προγράμματα κι' άμεσες πρακτικές επιδιώξεις, τὸ δημοκοπικώτατο κομμουνιστικὸ έντυπο, αφού άραδιάσει άλλη μιὰ φορά τις γνωστές χυδαίες του συκοφαντίες («λακέδες του καπιταλισμού» κτλ. κτλ.), μάς καταγγέλλει, όχι μόνο για έλλειψη συγκεκριμένων κοινωνικών σκοπών, αλλά και για ιδεολογική άοριστία και άνομοιογένεια, άκόμη και για στείρα άρνηση! Κι' όλα αυτά γιατί ή «Ίδέα» αντίτάσσει ένα κατηγορηματικὸ βέτο στην κομμουνιστική κοσμοθεωρία, που θεωρεί σάν ένα από τους μεγαλύτερους ξεπεσμούς τής ανθρώπινης σκέψης κι' αξιωματικά οδηγεί σ' ένα καινούργιο μεσαίωνα, στην περίπτωση που θά μεταβιβάστανε σέ πράξη. Για να είμαστε ειλικρινείς, δέ φανταζόμαστε ότι θά έμπνέαμε διαφορετικά σχόλια στους κομμουνιστές. Άνθρωποι που έπαψαν να σκέπτονται για δικό τους λογαριασμό (που δέν σκέφτηκαν ποτέ έτσι, για τήν ακρίβεια) και που νομίζουν ότι έλυσαν όλα τὰ προβλήματα μόνο και μόνο γιατί εξανδραπόδισαν τὸ στοχασμό τους και παραγαλίζουν τις χιλιοτριμμένες μαρξιστικές φόρμουλες, άνθρωποι, που έχουν τήν καταπληκτική άφέλεια να φαντάζονται τὸν εαυτό τους άξιο να εγκαθιδρύσει τὸν κοινωνικό παράδεισο αναποδογυρίζοντας τὰ πάντα, είναι όλοτετα ανίκανοι να συλλάβουν τήν περίπτωση εκείνων που προσπαθούν να στοχαστούν άμεσα και προσωπικά, άφομοιώνοντας, χωρίς να υποδουλωθούν σ' αὐντές, τις σημαντικότερες συμβολές τής ανθρώπινης διανόησης και που έννοούν να διατηρήσουν, μέσα στο πλαίσιο του ιδεολογικού τους αγώνα, ο καθένας τήν ατομική τητά του και τήν πνευματική του πρωτοβουλία. Ότι οί «Νέοι Πρωτοπόροι» δέν μπόρεσαν, μετά εξάμηνη παρακολούθηση τής «Ίδέας» να καταλάβουν τί τὸ κοινὸ συνδέει τους ιδρυτές της δίνει τὸ μέτρο τής εξυπνάδας και τής διορατικότητάς τους. Και φυσικά, ό,τι στάθηκαν ανίκανοι να νοιώσουν σ' έξη μήνες δέν υπάρχει καμμιὰ έλλίδα να τους κάνουμε αντιληπτό σ' ένα απλό σημείωμα. Άλλά ούτε και υπάρχει καμμιὰ ανάγκη. Ο σκοπός μας δέν είναι να φωτίσουμε μυαλά, που είναι άθεράπευτα θαμπωμένα από τή φωτοπλημύρα του «διαλεκτικού υλισμού». Ο σκοπός μας είναι να βοηθήσουμε τους άληθινούς νέους στο μυαλό και τήν καρδιά να βρουν τὸ δρόμο τους, όλους εκείνους ακριβώς που αποτελούν τήν διαλεχτή μερίδα τής στοχαστικής και τολμηρής ελληνικής νεότητας και που, σέ πείσμα τών άρτηριοσκληρωτικών πνευματικών όπισθοπόρων, μάς παρακολουθούν με τὸν ευγενικώτερο ένθουσιασμό και τήν πιο άγνή πίστη.

Μαρξισμός και θέληση.

Τὸ ίδιο κομμουνιστικὸ όργανο, που μάς έκανε τή μεγάλη τιμή ν' ασχοληθεί με τήν «Ίδέα», με τήν ευκαιρία που συμπλήρωσε τὸ πρώτο της εξάμηνο, καυχιέται για τή φωτεινότητα τής μαρξιστικής κοσμοθεωρίας και πρό πάντων, για τή θεληματικότητα τών μεγαλοργών όπαδών της. Βέβαια ή «Ίδέα» ήρθε να χτυπήσει, ανάμεσα σέ πολλά άλλα, τήν ήττοπάθεια και τήν άβουλία. Πλανώνται όμως οί τερπνοί δραματιστές του κοινωνικού παραδείσου αν νομίζουν πως μάς συγκινεί ή θεληματικότητα καθ' εαυτή. Άν ή άβουλία σά στάση γενική απέναντι τής ζωής οδηγεί στην άποσύνθεση και τήν καταστροφή, ή θέληση καθ' εαυτή δέν είναι μόνο κάτι τὸ ασύλληπτο και τὸ παράλογο: γίνεται κάτι τὸ τρομερὰ επικίνδυνο όταν αυτή ή γυμνή δύναμη τεθεί στην ύπηρεσία όλέθριων σκοπών. Υπάρχουν άτομα που θέλουν μ' όλη τή δύναμη τής ψυχής και... του σώματος τους και που δέ νομίζουμε πως θά είχαν τή διάθεση οί επικριτές μας να έξυμνήσουν. Από τὰ άτομα αυτά βγήκαν οί γκάγκστερς τής Άμερικής, οί λεγεώνες τών ληστών και τών φοινιάδων, οί λογίων-λογίων διαπρεπείς φυσιογνομίες του εγκληματικού πανθέου. Υπάρχουν άκόμη άτομα που «θέλουν» πολύ πιο σκληρά και γενικά, που έννοούν να κάνουν και όλους τους άλλους να θελήσουν όπως αυτοί. Η

μήπως ξεχνούν οι πρόθυμοι επικριτές μας το φασισμό, τον Ντούτσε και το οίκτηρό εκείνο ανδρείκελλο, τον Χίτλερ, που ντροπιάζει μια μεγάλη χώρα κι' όλο τον πολιτισμό μάστιγής της και που θέλησε να κάνει ένα 'Αϊνστάϊν να θελήσει, ότι ήθελε αυτός; Όσο κι' αν είναι πικρή ή αλήθεια για τον κομμουνισμό, πρέπει να ειπωθεί: πίσω από κάθε έταμο βολонταρισμό, που παρουσιάζεται σαν άρετή υπέρτατη, καρδοκοσύν τα ένστικτα, ο βούρδουλας, το κτήνος. Άληθινός διανοούμενος δεν είναι όποιος γαργαλίζει τη θέληση για τη θέληση (δηλ. για καταστροφικούς σκοπούς) άλλ' όποιος τη γαλβανίζει συνειδητοποιώντας τ' ανθρωπιστικά ιδανικά, που την εξαγιάζουν.

'Αϊνστάϊν και . . . διαλεκτικός υλισμός.

Ένας εμβρόντητος νεαρός οπαδός του Μάρξ έκανε τώρα τελευταία μια συνταρακτική ανακάλυψη: βρήκε ότι «οι θεωρίες του 'Αϊνστάϊν είναι ένα από τα δυνατότερα θεμέλια που δόθηκαν στη μαρξική διαλεκτική! Quid όμως περί σχέσεων της κυματοειδούς μηχανικής του due de Broglie ή των quanta του Planck ή του άσυρμάτου τηλεγράφου του Μαρκόνι και του περιπύστου διαλεκτικού υλισμού; Ούδέν! 'Ο 'Αϊνστάϊν άρκει: είναι σύνθεση, που έχει απορροφήσει όλες τις θέσεις κι' αντιθέσεις. Άν έλειπε δηλαδή αυτός, θα υπήρχε ο Νεύτων (θεμέλιο μια φορά για το διαλεκτικό υλισμό!) κι' αν έλειπε ο Νεύτων, θα υπήρχε ο Γαλιλαίος (και όμως η γη «διαλεκτικάως» κινείται!) κι' αν είχε λείψει κι' αυτός, θα υπήρχε ο Πυθαγόρας ή ο Άναξαγόρας ή ο Θαλής, κάποιος τέλος πάντων που θα έκανε άτράνταχτο το διαλεκτικό υλισμό. Και για ν' αφήσουμε τ' άστεία και να πάμε στα τραγικοκωμικά, είναι για να θαυμάζει κανείς τον πνευματικό φτωχοπροδορισμό αλλά και το ανήκουστο θράσος των κομμουνιστών «διανοουμένων» που βλάστησαν στον τόπο μας. Άστοιχείωτοι επιστημονικά και φιλοσοφικά, με άπαντο γνώσεων τις κατώτερες μαρξιστικές φυλλίδες, πλούσιοι μόνο σε μίσος και σε θράσος, όργιάζουν κυριολεκτικά. Στο όνομα της πιο χοντροκομένης κοσμοθεωρίας, λένε ότι τους κατέβει. Δεν είναι πολύ; κινρός που ό κ. Γληνός μας πληροφορούσε ότι ο διαλεκτικός υλισμός είναι προορισμένος ν' αναγεννήσει όλες τις έπιστήμες (τη στιγμή που έμεις οι δύσμοιροι δεν ξέρουμε ούτε το αλφάβητο του!). Άλλος πάλι ανατρέπεται από θαυμασμό μπροστά στο «Κομμουνιστικό Μανιφέστο», «το τελειότερο ντοκουμέντο επί της γη» ή σεληνιάζεται μπροστά στο μεγαλείο του Μάρξ και του Έγγελς. Και όμως αυτοί οι άνθρωποι ίσχυρίζονται ότι είναι σε θέση να μάς σώσουν!

Η "ΙΔΕΑ,, ΘΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙ ΣΤΑ ΕΡΧΟΜΕΝΑ ΦΥΛΛΑ:

Π. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ: Δοκίμιο για τη φίλια.

Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑ: Δοκίμιο για την έρωτική δημιουργία.

ΣΠΥΡΟΥ ΜΕΛΑ: Δοκίμιο για την εδτυχία.

Β. ΤΑΤΑΚΗ: Το πρόβλημα της αλήθειας.

ΑΝΤΡΕΑ ΚΑΡΑΝΤΩΝΗ: 'Ο Καβάφης χωρίς θρύλο.

Γ. ΒΟΥΜΒΛΙΝΟΠΟΥΛΟΥ. Νεοελληνική έπιστήμη.

ΓΙΑΝΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗ: Οί φιλοσοφικοί παραλογισμοί του μαρξισμού.

Μαρξισμός και δημαγωγία.

Τακτική παρακολούθηση και μελέτη της
έλληνικής, βαλκανικής και ευρωπαϊκής
πνευματικής ζωής.

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΙΔΡΥΘΕΙΣΑ ΤΩ 1841

Κεφάλαια Μετοχικά και 'Αποθεματικά Δρ. 1.250.000.000
Καταθέσεις τῆ 31 Δεκεμβρίου 1931 „ 7.709.000.000

ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΥΠΟΚ/ΜΑΤΑ ΚΑΘ' ΟΛΗΝ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΠΡΑΚ/ΡΕΙΟΝ ΕΝ Ν. ΥΟΡΚΗ, 51 Maiden Lane
ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΝ ΣΙΚΑΓΩ, 33 S. Clark Street
ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΑΙ ΕΙΣ ΟΛΑΣ ΤΑΣ ΧΩΡΑΣ ΤΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ

Η ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ἐκτελεῖ πάσης φύσεως τραπεζικὰς ἐργασίας εἰς τὸ ἐσωτερικόν
καὶ ἐξωτερικόν ὑπὸ ἐξαιρετικῶς συμφέροντας ὄρους.

Δέχεται καταθέσεις

(εἰς πρώτην ζήτησιν, ἐπὶ προθεσμία καὶ ταμιευτηρίου)
εἰς δραχμὰς καὶ ξένα νομίσματα μὲ λίαν εὐνοϊκὰ ἐπιτόκια.

HELLENIC BANK TRUST COMPANY

NEW-YORK, 51 MAIDEN LANE

Ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς Ἑλλάδος,
συμφώνως μὲ τοὺς νόμους τῆς πολιτείας τῆς Νέας Ὑ-
όρκης, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἐν Ἀμερικῇ Ἑλλήνων

Κεφάλαια ὀλοσχερῶς καταβεβλημένα Δολλ. 1.500.000